

Balancování na hraně a **nejisté** vyhlídky

Příběhy prekarizovaných pracovníků a pracovníc během
prvního roku pandemie covid-19

Andrea Svobodová, Lucie Trlifajová

Centrum pro společenské otázky – SPOT, duben 2021

Obsah

CÍL A ZAMĚŘENÍ VÝZKUMU	3
Metodologie	4
SHRNUTÍ.....	8
PŘÍBĚHY	13
Alena: samoživitelka pracující v kultuře.....	14
David: hudebník kombinující více zdrojů příjmu	20
Tereza: samoživitelka v exekuci	26
Adam: bezdětný svobodný muž s exekucemi	33
Marie: narození dítěte v době pandemie	39
Renata: 25 let průvodkyně	47
ZÁVĚREM.....	52
Strategie přežití – co pomohlo a co bylo překážkou	53
Systémové problémy, které pandemie prohloubila	57
Literatura a další zdroje.....	62

Tematické rámečky – systémové příčiny

PREKÉRNÍ ZAMĚSTNÁNÍ

<u>Prekarizovní pracovníci a pracovnice a pandemie COVID-19</u>	12
<u>Literární překladatelé – ani vysoká škola a praxe nezaručují ochranu před prekarizací</u>	16
<u>Švarcsystém a prekérní práce v české kultuře</u>	21
<u>Neviditelnost a tolerance nízkých mezd v Česku</u>	25
<u>Psychické dopady nejistoty ohledně příjmu</u>	49

PRÁCE A PÉČE

<u>Rodiče samoživitelé jako ohrožený druh</u>	15
<u>Samoživitelky a problém skloubení práce a péče</u>	31
<u>Státní podpora rodičů jako doplněk, nikoli kompenzace příjmu při péči o dítě – specificky pro OSVČ</u>	44

VLÁDNÍ PODPORA – COVID-19

<u>Ošetřovné – pozdní a nižší podpora, nejasnosti</u>	17
<u>COVID – MOP x kompenzační bonus</u>	42
<u>Nejasnosti ohledně nároku na čerpání podpory</u>	49
<u>Nižší podpora pro OSVČ než pro zaměstnance</u>	51

SOCIÁLNÍ DÁVKY

<u>Proč se s živnostenským listem neregistrovat na úřadu práce?</u>	18
<u>Proč je člověk s dávkami někdy nucen pracovat „na černo“?</u>	28
<u>Nedostatek sociální práce na Úřadu práce a její efekty</u>	30
<u>Proč lidé nežádají o dávky?</u>	35

BYDLENÍ

<u>Proč dávky na bydlení někdy nepomohou udržet bydlení?</u>	19
<u>Vlastní nebo alespoň dostupné bydlení jako nedosažitelný sen</u>	23
<u>Lidé a domácnosti v bytové nouzi a nárůst bezdomovectví v době pandemie</u>	37
<u>Hypotéka a sociální dávky</u>	45

DLUHY, EXEKUCE

<u>Proč lidé v exekuci nemají účty?</u>	30
<u>Exekuce a zaměstnání mimo formální pracovní trh</u>	34
<u>Nezaměstnanost, evidence na úřadu práce a dluhy na pojistném</u>	41

Cíl a zaměření výzkumu

Od doby, kdy pandemie covid-19 (dále pouze „pandemie“) zasáhla do života v Česku a kdy došlo k výraznému omezení ekonomiky, uplynul již více než rok. **Pandemie dopadá nejvíce na skupinu osob, jejichž společným jmenovatelem je, že pracují v tzv. prekérních pracích** – tady na lidi pracující na nejistých pozicích, často s nižšími příjmy a nižší mírou sociální ochrany, na lidi s dohodami, OSVČ, agenturní zaměstnance.

Jelikož tito lidé přicházejí o práci jako první a rovněž proto, že u lidí dlouhodobě pracujících na pozicích s nízkou garancí sociální ochrany **dochází k jejich částečnému vyloučení z běžné podpory a zabezpečení**, bylo nutné hledat ad hoc nástroje k řešení jejich situací. [V první fázi výzkumu](#) zaměřeného na tuto skupinu jsme ukázali, že **vládní podpora směřovaná k těmto skupinám pracovníků v mnoha ohledech pokulhávala**. V tomto textu popíšeme **strategie „přežití“**, které tito lidé uplatnili k **zmírnění/překonání tíživé ekonomické situace**, do níž se dostali v důsledku pandemie a s ní spojených opatření. Ukážeme, jaké faktory sehrály roli v tom, že některé z nich výpadky/ztráty příjmů zasáhly méně, zatímco jiné zasáhly více až fatálně.

Text vychází z rozhovorů s lidmi pracujícími na prekérních pozicích. Z nich jsme vybrali několik příkladů, které reprezentují **spektrum situací, v nichž se ocitli lidé pracující na nejistých pozicích**, kteří byli situací spojenou s pandemií zásadně zasaženi. Od lidí v exekuci, **kteří byli ve velmi obtížné situaci již před začátkem pandemie, byť třeba nikdy nebyli klienty sociálních služeb**, po pracovníky v turismu nebo kultuře, **kteří byli sami sebou i svým okolím vnímáni jako příjmově relativně prosperující a stabilní skupina**.

Každému příběhu věnujeme jednu kapitolu, v níž zkušenosti jednotlivých lidí zasazujeme do kontextu strukturálních problémů, s nimiž se potýkají.

Metodologie

Výzkum byl realizován od poloviny září 2020 do konce února 2021. V první fázi výzkumu proběhla kvalitativní analýza usnesení, zákonů a dotačních programů spojených s vládními opatřeními v době pandemie. Pro objasnění a doplnění informací byly kontaktovány příslušné úřady a informační linka MPO. Byla provedena rešerše výzkumů a dostupných statistik s cílem zjistit, zda a jak pandemie ovlivnila ekonomickou a sociální situaci prekarizovaných pracovníků a pracovníc. Dále jsme také zjišťovali, kolik lidí žádalo o podporu a kolik jich podporu obdrželo. Za tímto účelem byla poptána a analyzována data od MPO, ÚP a ČSSZ. Tato fáze výzkumu byla doplněna o rozhovory se zástupci NNO a nadací.

V druhé fázi výzkumu byly realizovány **polostrukturované rozhovory** s osobami, do jejichž života (jeho ekonomické a sociální stránky) významně zasáhla situace spojená s pandemií.

Výzkumné otázky

- > **Jakým způsobem se v případě vybraných prekarizovaných pracovníků projeví ekonomické obtíže/ekonomická tíseň způsobené pandemií a s ní souvisejícími nařízeními?**
- > **Jaké strategie „přežití“ lidé volili s ohledem na svou specifickou situaci?**
- > **Jaké faktory sehrály roli v tom, že byli schopni situaci lépe/zcela překonat?**
- > **Jaké faktory způsobily to, že se jim situace překonávala hůře?**
- > **Jaké mají lidé zkušenosti se státní podporou – přímou podporou ve formě kompenzačních bonusů, ošetřovného apod., systémem státní sociální podpory a aktivní politikou zaměstnanosti?**

Výběr informantek a informantů

V tomto bodě jsme se potýkali s omezeními způsobenými pandemií jak při rekrutování informantek a informantů, tak při samotné realizaci rozhovorů. Zprostředkování informantek a informantů skrze osvědčené kanály, jakými jsou například neziskové organizace, nebylo možné v důsledku jejich přetíženosti plně využít. Vzhledem k citlivosti tématu a jeho specifikům bylo obtížné i oslovování případných informantek a informantů přímo v terénu. Přesto jsme některé úspěšně rekrutovali přímo „z ulice“, například při návštěvě restauračních zařízení, kadeřnických a kosmetických salónů, rekreačních zařízení (v době, kdy byla v provozu) apod. Další jsme oslovili skrze komunikační platformy neziskových organizací (Klub svobodných matek z. s., facebooková skupina Sdružení průvodců a facebooková skupina „dohodáři“). Část jsme dále rekrutovali skrze vlastní rozšířené sociální sítě. Jednoho informanta jsme oslovili v hostelu, který poskytuje ubytování osobám, jež přišly o bydlení.

Vzhledem k výše uvedeným omezením jsme se oproti původnímu plánu nakonec zaměřili jen na skupinu lidí, kteří v době výzkumu žili a/nebo pracovali v Praze – toto zúžení nám však na druhou stranu umožnilo výzkum lépe zacílit. Výstupy výzkumu se tak týkají kontextu práce a života v době pandemie ve velkoměstě.

Ačkoliv jsme se zaměřili primárně na rekrutování OSVČ, osob pracujících na dohody nebo tzv. „na ruku“ a na osoby kombinující různé typy práce/příjmů, jejichž pozice na trhu práce je prekarizovaná nebo vykazuje znaky prekarizace, realizovali jsme i několik kratších, doplňujících rozhovorů se

zaměstnanci. I na tyto osoby, především na ty, které pracovaly za nízké mzdy, měly pandemie a s ní spojená opatření negativní dopad, a to ve chvíli, kdy jim byla významně a dlouhodobě snížena mzda.

Naší snahou bylo oslovit co nejširší spektrum osob, to se nám však podařilo pouze částečně. V našem vzorku tak například nefigurují lidé pracující v oblasti pohostinství formou dohod (všichni oslovení měli PP). Dále v našem (účelově sebraném) vzorku obecně chybí širší spektrum osob pracujících na dohody. Tuto skutečnost pokládáme za největší nedostatek výzkumu, neboť jsem si vědomi toho, že právě tyto osoby se často ocitaly v těch nejsložitějších situacích.

Celkově jsme zrealizovali 20 rozhovorů, z nichž 16 bylo uskutečněno s osobami, na které nepříznivě dopadla pandemie, a 4 se zástupci sociálních služeb a fundací. Některé osoby jsme oslovili opakovaně, na podzim 2020 a na začátku ledna 2021. Pro doplnění jsme pracovali také s kazuistikami neziskových organizací, které uveřejnily na svých webových portálech, nebo které nám zaslaly na vyžádání. Jména informantek a informantů byla pozměněna v zájmu zachování anonymity. Ze stejného důvodu byly změněny i některé jejich osobní údaje.

Zpracování dat

Data získaná prostřednictvím rozhovorů byla (pokud to bylo možné) nahrávána na diktafon a přepsána. Přepsané rozhovory byly okódovány a interpretovány s ohledem na životní a pracovní dráhy informantek a informantů, jakož i v kontextu výzkumné problematiky a dostupné literatury. Tento přístup k analýze dat se promítl i do způsobu jejich prezentace. **Na pozadí životních příběhů vybraných jedinců, kteří jsou svými zkušenostmi reprezentativní pro větší počet informantek a informantů, jsou rozebírána obecnější témata týkající se nejen prekarizace práce a aktuální pandemické situace (a ekonomické krize), ale také řady dalších souvisejících strukturálních příčin, které postavení jedinců utvářejí** – ty jsou shrnuty v jednotlivých rámečcích, které příběhy doplňují.

Výsledky této části výzkumu nejsou všeobecně platné. Jejich hodnota spočívá v tom, že problémy, do kterých se lidé vlivem pandemie dostávají, popisují v širším kontextu a do větší hloubky, z jejich vlastní perspektivy.

Seznam informantek a informantů

- **ROMAN (48), kuchař, HP zaměstnanec + DPP.** Pracuje v renomované restauraci, která hned na začátku pandemie omezila svůj provoz. Od dubna je tzv. „na překážce“ a v rámci programu Antivirus je mu vypláceno 60 % mzdy. K tomu navíc vystřídal několik vedlejších prací na dohodu, například v logistice nebo na stavbě. Bez toho by nebyl schopen dostát svým závazkům (splácení hypotéky, alimony).
- **IVAN (35), pizzař, HP zaměstnanec + DPP.** Pracuje v restauraci, která hned na začátku pandemie omezila svůj provoz. Od dubna je tzv. „na překážce“ a v rámci programu Antivirus je mu vypláceno 60 % mzdy. K tomu navíc brigádně rozvážá jídlo pro několik různých společností a soustavně hledá jinou práci. Jeho žena před pandemií otěhotněla, v době pandemie porodila a nyní je na mateřské dovolené. Ivan poprvé v životě požádal o sociální dávky.
- **MATĚJ (28), osvětlovač a barman v divadle, více DPP.** Pracuje v divadle jako barman a osvětlovač na dvě DPP do 10 tis. (jako osoba OBZP). Má exekuce. Po uzavření divadel se ocitl zcela bez příjmu. Na kompenzační bonus nemá nárok. Příjmy se mu částečně obnovily poté, co

divadlo přešlo na online přenosy, životní náklady z nich ale nepokryje. Musel vypovědět pronájem a odstěhovat se zpátky k rodičům.

- **ADAM (46), barman a kuchař, DPP + odměna na ruku.** Od doby, kdy přišel o stabilní práci zvukaře, se potýká s problémy, dostal se do exekuce a pracuje pouze na černo nebo na dohodu do 10 tis. Před vypuknutím pandemie měl zajištěnou práci s ubytováním na horách, o kterou přišel v okamžiku, kdy vypověděl předchozí nájem. V podstatě ze dne na den se ocitl na ulici, respektive v hotelu otevřeném pro osoby ohrožené ztrátou bydlení v době pandemie. V srpnu měl vyhlídky na novou práci.
- **TEREZA (39), uklízečka v pohostinství, odměna „na ruku“.** Pracuje „na ruku“ v restauraci a hotelu jako uklízečka. Má exekuce. K tomu pobírá dávky pomoci v hmotné nouzi. Je samoživitelkou, partner na dítě nepřispívá. Na začátku pandemie restaurace omezila provoz, majitel ale Tereze zajistil náhradní práci, i když v menším rozsahu. Pokles příjmu Tereza řešila tím, že se stala dárkyní plazmy. Její vyhlídky jsou však špatné, neboť práce ubývá a hrozí, že o ni přijde zcela. Najít si jinou práci je pro ni vzhledem k exekucím a nutnosti péče o dítě problém. Tereze hrozí ztráta bydlení.
- **ALENA (39), literární překladatelka, OSVČ.** Alena pracuje jako překladatelka, zejména pro divadla. Je samoživitelka a pečuje o jedno dítě ve školním věku. Partner na dítě nepřispívá. Od začátku pandemie se potýká s velkým poklesem zakázek. Novou práci si vzhledem k nutnosti péče o dítě hledá obtížně. Kompenzace obdržela pouze částečné. Relativně vysoké úspory vyčerpala. Prodává osobní majetek, výrazně šetří, dluží na nájmu, zhoršily se jí zdravotní problémy. Poprvé v životě požádala o sociální dávky.
- **DAVID (48), hudebník, OSVČ + zkrácený PP.** Je profesionální hudebník, hraje v menším orchestru a k tomu navíc pracuje i na zkrácený pracovní úvazek na ZUŠ. Krátce před vypuknutím pandemie se mu narodilo dítě. Po vypuknutí pandemie mu příjmy poklesly o 65 %. Na kompenzace čekal až do srpna, během čehož vyčerpал úspory určené na bydlení. Našel si dočasnou práci na DPČ. Finančně se neustále pohybuje na hraně, má obavy ze ztráty bydlení. Poprvé v životě žádal o sociální dávky.
- **MARIE (35), průvodkyně, podnikatelka, OSVČ.** Po vypuknutí pandemie přišla o veškeré zakázky a příjmy ona i její manžel, který je OBZP. V srpnu se jí narodilo dítě a je na mateřské. Rodina se dostala do velkých finančních problémů, které jim pomohl vyřešit kompenzační bonus, ale především finanční dar od blízké osoby. Marie také poprvé v životě žádala o sociální dávky. Marie se requalifikovala a v současné době začíná pracovat v jiném oboru.
- **RENATA (58), průvodkyně, OSVČ.** Po vypuknutí pandemie přišla o veškeré zakázky a příjmy. Rodina musela vyjít s příjmem manžela, který je v invalidním důchodu a pracuje jako kustod v muzeu na zkrácený úvazek. Částečně pomohly i kompenzace a hodně pomohly úspory. Ty ale manželé téměř vyčerpali. Renata se od vypuknutí pandemie pokouší najít jinou, dočasnou práci, což se jí zcela nedaří. Bude tak pravděpodobně muset nastoupit do skladu.
- **LENKA (42), průvodkyně, výtvarnice, OSVČ.** Pracuje v cestovním ruchu 25 let, po vypuknutí pandemie přišla o veškeré zakázky. Má byt v osobním vlastnictví a přiměřené náklady na bydlení. Pobírala také kompenzační bonus. Avšak úspory, které jako matka samoživitelka pečující o dvě děti měla, byly minimální a vyčerpala je během dvou měsíců. V září nastoupila na DPČ jako pečovatelka do domova pro seniory.
- **JAN (40), výtvarný umělec, kulisák, OSVČ.** Kombinuje několik prací, hlavní zdroj jeho příjmu pochází z provozu litografické dílny a práce pro filmové studio. Po vypuknutí pandemie přišel o 90 % všech příjmů, práce, kterou doposud vykonával, se zatím neobnovila. Našel si dočasnou práci na DPČ mimo svůj obor, snížil náklady a čerpá úspory původně určené k rekonstrukci bytu.

- **ROMAN (31), kostymér v zahraničním filmovém studiu, OSVČ.** Před pandemií pracoval dva roky jako OSVČ výhradně pro jednoho zaměstnavatele v rámci tzv. „švarcsystému“. Pobíral vysokou hodinovou mzdu. Po vypuknutí pandemie společnost odešla z ČR a všem svým zaměstnancům vyplatila menší odstupné. V prvních měsících pandemie Roman pobíral kompenzační bonus, úspory neměl, vyčerpal je při nákupu vybavení do nově pronajatého bytu. Od srpna si našel hůře placenou práci jako OSVČ pro tuzemské filmové ateliéry, nicméně se jedná o práci nejistou. Vysoký nájem v krizovém období hradila partnerka, již se pandemie pracovně nedotkla. Pomáhali mu i rodiče.
- **ANNA (35), výtvarnice, OSVČ.** Pracuje v oblasti výtvarného umění. Je hlavní živitelkou rodiny. Manžel prodělal těžkou autohavárii a má psychické onemocnění. Manželé mají dvě školou povinné děti a splácejí hypotéku. Po nástupu pandemie došlo k poklesu v Anniných příjmech, manžel neměl příjem žádný. Žádali o dotaci ošetřovné pro OSVČ a kompenzační bonus. Neobdrželi žádnou z těchto podpor s odůvodněním, že matka pobírá rodičovský příspěvek. Potýkají se s problémem, jak skloubit práci a online výuku. Výrazně šetří.
- **IVA (38), překladatelka, tlumočnice, OSVČ.** Pracuje pro různé zadavatele na smlouvy o dílo. Samoživitelka. Sama se stará o dvě děti, na které partner částečně přispívá. Splácí hypotéku. Po nástupu epidemie musela skoro přestat pracovat, na jejím počítači se střídaly obě dcery se školní výukou, musela jim asistovat a ubylo i zakázek. Na jaře i na podzim čerpala dotaci ošetřovné pro OSVČ. Kompenzace nečerpala, bylo jí sděleno, že na ně nemá nárok. Svou situaci hodnotí jako hraniční. Počítá s tím, že v případě delšího trvání pandemie bude i se svými dětmi odkázána na pomoc přátel.
- **EVA (52), kosmetička, OSVČ.** Pracuje v pronajatém salónu. Hospodaří z jednoho platu. Manžel zemřel, protože však ovdověla před dosažením věku 50 let, nemá nárok na vdovský důchod. Pobírá kompenzační bonus, slevu na nájemné zatím obdržela pouze za jeden měsíc v loňském roce. Po zaplacení nákladů na podnikání a poplatků na bydlení ve vlastním bytě jí zbývá minimální suma. Životní úspory vyčerpala již v lednu 2021. Výrazně šetří. Finančně je na tom velmi špatně, proto vážně uvažuje o přestěhování na chalupu a pronajímání bytu.
- **TOMÁŠ (58), průvodce a kustod, důchodu, OSVČ + 0,4 PP.** Pracuje jako kustod a průvodce v muzeu na zkrácený pracovní úvazek a pobírá invalidní důchod. Od vypuknutí pandemie je v rámci programu Antivirus tzv. „na překážce“ a pobírá 100 % platu, řada kolegů ale již dostala výpověď. Jeho žena je jako OSVČ bez práce. Vlivem obav z budoucnosti a neustálého stresu se mu zhoršil zdravotní stav.

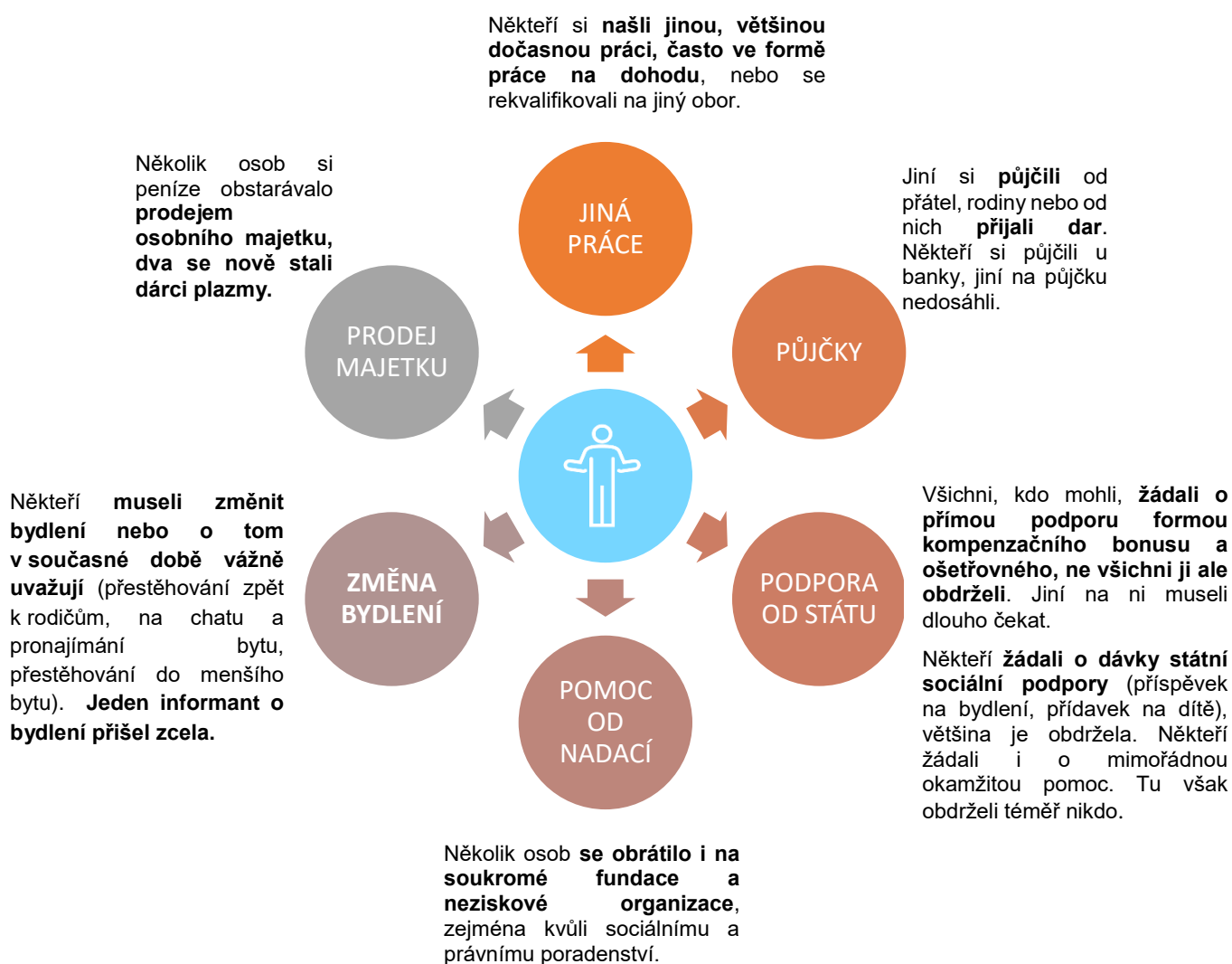
Shrnutí

Ekonomické obtíže způsobené pandemií a s ní spojenými nařízeními se u dotazovaných osob projevily **úplnou nebo částečnou ztrátou práce, a tedy i příjmu**. Téměř nikomu se **příjmy z původní práce neobnovily** ani v období mezi dvěma nouzovými stavy (a pokud ano, tak jen minimálně). Hlavním důvodem bylo uzavření provozoven. U osob pečujících o školou povinné děti (častěji se jednalo o ženy) došlo k poklesu/výpadku příjmu i kvůli nutnosti zůstat s dítětem doma v době uzavření škol.

Opakované přehodnocování strategií a adaptace na nově vyvstalé situace

Všichni lidé, se kterými jsme mluvili, se snažili proaktivně hledat a kombinovat různá řešení své situace. Řada kroků, které podnikali, s sebou nesla i poměrně radikální životní změny. **Jak ale sami uváděli, žádná z uvedených strategií jim sama o sobě nedodala stabilitu, kterou měli v době před pandemií**. Všichni tak museli své strategie neustále přehodnocovat a přizpůsobovat novým situacím.

Lidé svou tíživou situaci řešili s ohledem na své možnosti různými způsoby:

Kapacity a možnosti, jak krizovou situaci řešit, byly u lidí zasažených důsledky pandemie velmi odlišné

Vlivem pandemie a s ní spojených opatření se mnoho lidí ocitlo tzv. „na jedné lodi“. Přišli o práci, o příjem. Na to, jak tíživě na ně tato situace dopadla a jak efektivně ji byli schopni řešit, měla vliv řada faktorů. Přestože by se dalo předpokládat, že domácnosti, které měly před vypuknutím pandemie vyšší příjmy, se se situací způsobenou pandemií vyrovnají snáze, skutečnost je taková, že **do nejisté situace se dostávali i lidé, kteří svou ekonomickou situaci před pandemií považovali za stabilní/dobrou.**

Přehled faktorů, které ovlivňovaly schopnost lidí efektivně řešit svou situaci:

NÁKLADY NA BYDLENÍ

- Vlastní (splacené) bydlení znamenalo nejen nižší náklady na bydlení, ale také větší pocit jistoty. Naopak **drahé nájemní bydlení nebo hypotéka (a z toho plynoucí vysoké náklady na bydlení přesahující 30 % příjmu domácnosti) vedly k tomu, že se domácnosti velmi rychle dostávaly do kritické situace.**

VÝŠE ÚSPOR

- Ve výhodě byli lidé, kteří disponovali úsporami minimálně na půl roku. **Jejich situaci to nicméně neřešilo.**

ROZSAH SOCIÁLNÍ SÍTĚ

- **V horší situaci byli ti, jejichž přátelé a blízcí dopad pandemie pocítili v podobné míře jako oni sami. Tím pádem jim nemohli půjčit. Dále pak ti, jejichž kontakty byly omezeny pouze na úzký okruh profesí a kteří tak neměli možnost získat zprostředkovaně práci nebo se poradit s odborníky ohledně kompenzací či sociální podpory.**
- Ve výhodě byli naopak ti, kteří se mohli spolehnout na finanční podporu přátel a příbuzných, nebo že jim pomohli zprostředkovat práci. Pomáhalo také mít šikovnou účetní.

SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÁ SITUACE PARTNERA/PARTNERKY

- **Partner/partnerka se sníženým příjmem** (pobírající peněžitou pomoc v mateřství, rodičovský příspěvek nebo nemocenskou, partner bez nároku na podporu nebo partner taktéž pracující v silně zasažené profesi) **to vše byly faktory, které lidem ztěžovaly jejich situaci v době pandemie.** Buď byli hlavními živiteli rodiny, a pokles jejich příjmu tudíž představoval zásadní zásah do rodinného rozpočtu. Nebo se týkal i partnerů.
- Ti, jejichž partner do rodinného rozpočtu přispíval podobnou měrou a zároveň nezaznamenal pokles příjmu, se naopak mohli spolehnout alespoň na tento stabilní zdroj financí.

FLEXIBILITA x NUTNOST PÉČE, ZDRAVOTNÍ OMEZENÍ

- **Nízká flexibilita vyplývající z rodinné situace (samoživitelka/samoživitel) nebo z vlastních zdravotních problémů. Péče o blízkou osobu/osoby (děti, rodiče, „sandwichová generace“)** a absence příbuzných, kteří mohou zdarma pečovat o děti (hlídání) – tyto faktory představovaly bariéru pro lidi, kteří si chtěli hledat novou práci nebo se snažili vykonávat svou stávající práci, ale museli u toho současně pečovat o děti, které nemohly chodit do školy z důvodu jejich uzavření.

NÍZKÁ NEBO SPECIFICKÁ KVALIFIKACE

- **Omezená jazyková znalost, neznalost práce s PC a úzká specializace znamenaly pro některé překážku v hledání nové kvalifikované práce, přestože disponovali vysokoškolským vzděláním a širokým spektrem dovedností** v rámci daného odvětví.
- Snáze si naopak práci našli lidé disponující znalostmi a dovednostmi, jež jim umožnily získat kvalifikovanou práci v oboru, který nebyl pandemickou krizí zasažen.

EXEKUCE

- Pro **osoby zatížené exekucemi** byla situace problematická z několika důvodů. Ty, které pracovaly na černo nebo jako OBZP, **neměly ve chvíli, kdy přišly o práci, nárok na žádnou přímou podporu.** Problematické pro ně však bylo i najít si novou práci, protože musely volit tak, aby po odečtení exekučních srážek byly schopny ze svého příjmu vyjít.

Různorodé zkušenosti s vládní podporou

Vzhledem k charakteru svých zaměstnání byli lidé, s nimiž jsme mluvili, při výpadku příjmu obvykle odkázáni na podporu prostřednictvím nové vzniklých vládních programů. **Možnost čerpat přímou vládní podporu v plné výši a v krátkém časovém horizontu znamenala pro mnohé spolu s „odvodovými prázdninami“ významnou, i když dočasnou pomoc.**

Ti, kteří na podporu nárok neměli nebo jimž byla poskytnuta se zpožděním, se velmi rychle dostávali do tíživé situace. **Jako poslední krok lidé volili žádost o sociální dávky.**

Přehled zkušeností s čerpáním státní podpory:

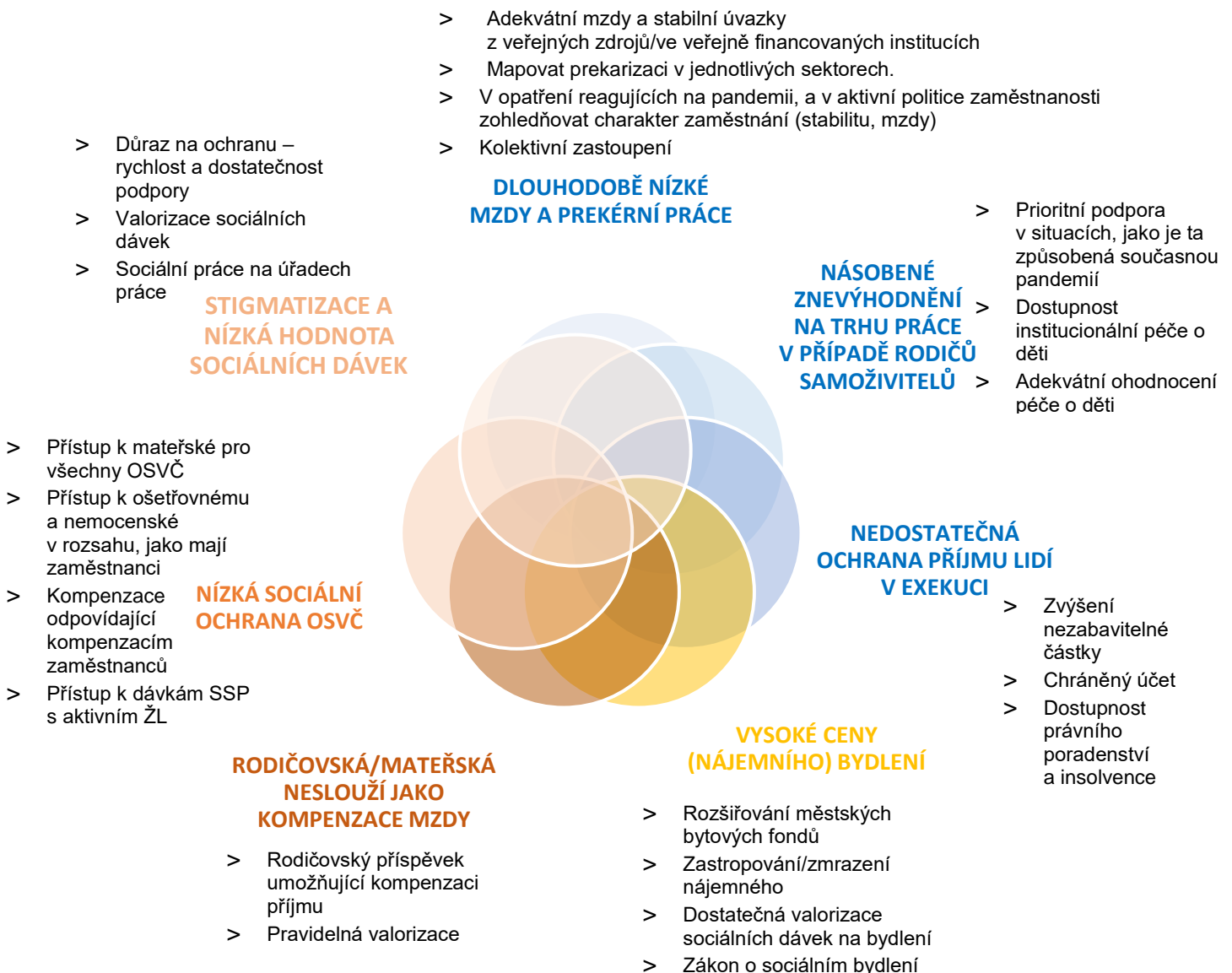

Zviditelnění dlouhodobých systémových problémů – co by se mohlo nastavit jinak

I když možnosti řešení situace vycházely z individuálních konstelací (viz výše), **samotná krizová situace, do které se řada domácností rychle dostala, byla zásadně utvářena systémovými problémy, které se projevovaly již před pandemií. Ta je pouze zviditelnila.** Šlo zejména o charakter práce a mzdy v sektoru, ve kterém zasažené osoby pracují, vysoké náklady na bydlení a nízká úroveň ochrany poskytovaná sociálním systémem – zejména lidem pečujícím o děti nebo lidem v exekuci.

Nejedná se o kompletní výčet, přesto však umožňuje poukázat na **některá klíčová nastavení v oblasti trhu práce a sociální ochrany, bez jejichž změny budou domácnosti nadále setrvávat ve zranitelném postavení** (rychlý propad na hranici chudoby, ohrožení bydlení v případě poklesu příjmu).

Přehled systémových problémů, které zásadně utvářely situace domácností, s jejichž zástupci jsme mluvili, a možných řešení:

Prekarizovní pracovníci a pracovnice a pandemie COVID-19

Mezi odvětví, která krize zasáhla nejvíce, patří cestovní ruch, služby (kultura, pohostinství) a maloobchod. Velké dopady ale zaznamenaly i spotřebitelský průmysl, logistika a stavebnictví (ČSÚ 2021) Pro tato odvětví je typické, že jsou v nich významně zastoupeny **OSVČ a lidé pracující na dohody – tedy lidé pracující v prekérních pracovních pozicích.**

Prekarizace popisuje efekty čím dál častějšího přenášení rizik na zaměstnance v globalizované ekonomice, jež dopadají na široké spektrum obyvatel od pracovníků ostrahy nebo pokladní po architektky a akademiky. Prekérní práce se vyznačuje vysokou mírou ekonomické a sociální nejistoty plynoucí z následujících faktorů:

- **Nejistota ohledně trvání** zaměstnání – dočasná smlouva, nejistá poptávka, absence smlouvy, kombinace více smluv aj.
- **Omezený status a garance (legislativní) ochrany** – jak ve vztahu k pracovním podmínkám (např. bezpečnost práce, chování na pracovišti), tak v přístupu k **sociální ochraně**, což nás v tomto kontextu zajímá více.
- **Nedostatečnost příjmu** – nízký příjem, případně také nejistý příjem (výkyvy v příjmu v závislosti na zadání, poptávce).

V českém kontextu je prekarizace na trhu práce spojována především s agenturním zaměstnáváním, nebo s prací mimo pracovní poměr (dohody o provedení práce a o pracovní činnosti) – tedy s **pozicemi, které jsou z pohledu pracovního práva vnímány jako pozice generující pouze dočasné nebo doplňkové příjmy.** Ve skutečnosti je tomu ale mnohdy naopak a tyto pozice jsou pro osoby, které takto pracují, jejich jediným „stabilním“ zaměstnáním a zdrojem příjmů. Prekarizace se však v mnoha ohledech týká také OSVČ, které s ní běžně spojovány nejsou. Z výzkumů vyplývá, že se **prekarizace v případě OSVČ¹** vyznačuje zejména prováděním služeb a prací pro jednoho objednatele v rámci tzv. švarcsystému za relativně nízkou, často fluktuující odměnu a bez zaměstnaneckých výhod a jistot. Týká se to například žen, pro které se podnikání stává nedobrovolnou, avšak nezbytnou alternativou, když potřebují skloubit práci a péči nebo když čelí diskriminaci na trhu práce (Dlouhá, Pospíšilová, 2018).

Nerovnoměrné dopady na sektory, v nichž pracuje více lidí na prekérních pozicích, v kombinaci se skutečností, že osoby na těchto místech mohou být snadno propuštěny nebo přijít o zakázku a tím i o příjem, měly za následek, že **ekonomické dopady pandemie zasáhly nejcitelněji právě tyto dvě skupiny pracovníků.** Kriticky se zhoršila především situace **domácností, které měly nízké příjmy již před krizí.**

- V průběhu roku 2020 zažili OSVČ a lidé pracující na dohody oproti zaměstnancům dvojnásobný pokles odpracovaných hodin (ČSÚ 2021, *Život během pandemie*, 2021).
- Na začátku roku 2021 měla pětina osob pracujících jako OSVČ problém se splácením nebo s dluhy. U lidí pracujících na dohody bylo toto číslo ještě vyšší (*Život během pandemie*, 2021).

¹ Osoby samostatně výdělečně činné nacházející se v prekérní situaci jsou v literatuře označovány jako samostatně výdělečně činný prekariát (Cockburn et al. 2010; Conaty, Bird & Ross 2015).

PŘÍBĚHY

Alena: samoživitelka pracující v kultuře

39 let, OSVČ, dcera na prvním stupni, v nájemném bydlení

„Pokud nebude nějaká překlenovací dotace, jsem úplně v p...li.“

Alena je příkladem matky samoživitelky, která je schopná svou rodinu finančně zajistit, i když za vysokou cenu. Podobně popisuje situaci rozvedených a osamělých matek v ČR Dudová, která ve svém výzkumu k těmto ženám uvádí: „Musí k tomu zmobilizovat veškeré své síly, mnohdy i za cenu fyzického zdraví, za cenu brigádní práce po večerech a o víkendech, za cenu přijetí práce, která je pod úrovní jejich kvalifikace či která je neuspokojuje“ (Dudová, 2009). V případě Aleny neplatí, že by přijala práci pod úrovní své kvalifikace, která by ji nebavila. Vše ostatní ale na její situaci vztáhnout lze.

Alena pracuje na více než jeden úvazek, volno si téměř nebere. Přes všechno její úsilí, zabezpečit rodinu, se však i u ní projevilo to, o čem opět mluví Dudová, totiž že matky samoživitelky „čelí riziku, že pokud dojde k nějaké nepředvídatelné události, která je zbaví možnosti takto intenzivně pracovat nebo jim přinese nečekané výdaje, křehká ekonomická rovnováha rodiny se zhroutí“ (Dudová, 2009).

Alena je **samoživitelka**. Partner, který odešel krátce po narození dítěte, o něj nejeví zájem, žije v zahraničí a soudně vyměřené alimony neplatí. Nemůže ani využít možnost hlídání dítěte matkou, protože nebydlí v Praze. Všechny potřeby dítěte, které je odkázáno výhradně na ni, tedy musí obstarávat sama.

Pracuje jako literární překladatelka. Před pandemií měla tři stálé zakázky v oblasti kultury, zejména pro divadla, placené přes **smlouvu o dílo** (objemem práce odpovídaly několika úvazkům v zaměstnaneckém poměru) a upravené s ohledem na péči o dítě. Překládala pro divadlo, realizovala vzdělávací akce pro děti, lektorovala. Po jejích službách byla dostatečná poptávka.

Alena má **vysoké náklady na nájemní bydlení**. V **pražském bytě (2+1)**, platí 20 tis. Kč měsíčně, a náklady na bydlení tak představují 50 % jejího hrubého příjmu a téměř 60 % jejího čistého příjmu. Podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů (SLBD) přitom náklady na bydlení v ČR dosahovaly v roce 2020 14,6 % čistého příjmu domácností a v Praze podobně jako i v Ústeckém kraji 17,3 % (ČSÚ, 2020).²

Před pandemií vydělala v průměru zhruba 40 000 měsíčně (hrubý příjem). S ohledem na spíše průměrné až nízké mzdy v oblasti překladatelství a výuky jazyků, si tento relativně vysoký příjem byla schopná zajistit jen díky tomu, že pracovala více než 230 hodin měsíčně (obvyklý pracovní měsíc má 176 hodin), dovolenou téměř nečerpala a pracovala i zdravotně indisponovaná. Z peněz, které jí zbyly, byla Alena díky skromnému způsobu života schopna pokrýt základní životní potřeby sebe i svého syna a něco málo si uložit stranou. Od narození syna však například nebyla na dovolené v zahraničí ani na delší dovolené s hrazeným pobytem v Česku. Mezi matkami samoživitelkami patří ke spíše výjimečné skupině těch, které si jsou schopny něco ušetřit³. Celkově měla před pandemií naspořeno přibližně 120 tisíc korun.

² <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-cdknb922a5>

³ Z výzkumu VÚPSV vyplývá, že pouze dvě třetiny českých domácností dokážou spořit pravidelně každý měsíc (24 %) nebo něco ušetřit alespoň občas (41 %). Častěji se to daří úplným (manželským) rodinám, v nichž oba

Rodiče samoživitelé jako ohrožený druh

Podle údajů Českého statistického úřadu má **přibližně každá sedmá domácnost s dětmi podobu neúplné rodiny (celkem se jedná o cca 180 tisíc rodin)**. V devíti z deseti případů je osamělým rodičem žena (ČSÚ, 2018).⁴

Česká republika patří mezi země s nejvyšším rozdílem rizika chudoby u rodin se dvěma rodiči a jedním rodičem. Po ekonomické transformaci v 90. letech se míra chudoby rodin s jedním rodičem zdvojnásobila (Hasmanová Marvánková, Dudová, 2009). Domácnosti samoživitelek patří společně s osamělými důchodkyněmi mezi domácnosti nejvíce ohrožené příjmovou chudobou i materiální deprivací⁵ (Kuchařová et al., 2017, 2020; ČSÚ, 2018; Korychová, 2018).

- **Více než polovina žen samoživitelek nedokáže našetřit ani 10 % ze svého příjmu** (Jirková, 2018).
- Podle longitudinálního výzkumu AV ČR a Masarykovy univerzity **dvě třetiny jimi dotazovaných samoživitelů a samoživitelek obtížně vycházejí se svým příjmem**, mají větší výdaje na bydlení a jsou častěji ohroženy ztrátou zaměstnání⁶.
- Podle Eurostatu má v Česku rodič samoživitel s dětmi téměř **dvojnásobně až trojnásobně vyšší šanci, že bude zasažen těžkou formou materiální deprivace** (nedostatku), než domácnost dvou bezdětných osob (Kuchařová et al., 2017).
- Z průzkumu Klubu svobodných matek vyplývá, že 30 % z 1 154 dotazovaných matek samoživitelek má tak nízké příjmy v poměru k výdajům, že mohou mít **problémy se zabezpečením základních životních potřeb**, jako je hrazení nájmu, poplatků, léků a potravin (Klub svobodných matek, 2020 a). Platit kroužky nebo nakupovat pravidelně zeleninu a ovoce si může dovolit pouze každá čtvrtá samoživitelka.
- Podle téhož průzkumu se průměrný měsíční příjem dotazovaných matek samoživitelek pohyboval od 10 do 20 tisíc korun. Výživné na dítě dostávala každá druhá matka a jeho průměrná výše se pohybovala kolem 2 000 korun. Na pravidelnou pomoc okolí se mohlo spolehnout 60 % z nich (Klub svobodných matek, 2020 a).

Postavení samoživitelek odráží mimo jiné rozdíly v odměňování mužů a žen (Křížková et al., 2020) **a omezenou dostupnost institucionální péče o děti v předškolním věku** (Slepičková, Fučík, 2018), **stejně jako nízkou hladinu státní podpory rodičů** (rodičovský příspěvek, přídavky na děti, aj.). – viz rámeček Státní podpora rodičů jako doplněk, nikoli kompenzace příjmu při péči o dítě u příběhu Marie

rodiče pracují a u nichž celkový příjem domácnosti přesahuje 30 tisíc Kč. (Kuchařová et al., 2018). Mezi domácnostmi, které spíše nic neušetří, se častěji řadí samoživitelé. Podobně Jirková ve *Statistika a My* (2018) uvádí, že z dat ČSÚ vyplývá, že více než polovina samoživitelek nedokáže našetřit nic.

<https://www.statistikaamy.cz/wp-content/uploads/2018/06/18041806.pdf>

⁴ <https://www.czso.cz/csu/czso/zaostreno-na-zeny-a-muze-ffhk87f13g>

⁵ <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmova-chudoba-ohrozuje-necelou-desetinu-obyvatel;>

<https://www.statistikaamy.cz/2018/06/22/kdo-je-v-cesku-ohrozen-prijmovou-chudobou/>

⁶ <https://www.soc.cas.cz/aktualita/vyzkum-promeny-ceske-spolecnosti-mapuje-uz-3-rok-osudy-domacnosti-pomaha-porozumet-i>

Když přišla pandemie...

Kultura patří mezi odvětví, která byla současnou krizí zasažena nejsilněji. Vyplývá to jak z národních dat (ČSÚ), tak z mezinárodních zpráv (OECD)⁷. Nejprve byly (10. 3. 2020) kulturní akce omezeny a poté byly vyhlášením prvního nouzového stavu zakázány úplně⁸. V období od května do září došlo k rozvolnění, nicméně provoz v kultuře se naplno neobnovil, mimo jiné i proto, že nadále platilo opatření omezující využití kapacity divadel apod. Na podzim, kdy byl vyhlášen druhý nouzový stav, došlo k dalšímu postupnému omezování kulturních akcí, které dne 14. 10. vyústilo v jejich plošný zákaz, který s menší přestávkou v době vánočních prázdnin trvá dodnes (březen 2021)⁹. Kdy se bude moci kultura vrátit k normálnímu provozu, není stále jasné.

Divadla, pro která Alena pracuje, byla tedy zasažena hned na počátku pandemie. Díky tomu jí přestaly přicházet pracovní zakázky, což se nezměnilo ani při rozvolnění v létě 2020.

Literární překladatelé – ani vysoká škola a praxe nezaručují ochranu před prekarizací

Ke konci května 2020 realizoval spolek Překladatelé Severu¹⁰ šetření, jehož cílem bylo zjistit, jaké dopady bude mít pandemie na literární překladatele. Z dotazníku, který ke konci května 2020 vyplnilo 155 respondentů, vyplývá, že

- každý druhý respondent se musel vyrovnat s posunem termínu vydání plánovaného titulu, a mnohdy tudíž i termínu výplaty honoráře,
- přibližně třetina domácností literárních překladatelů neměla žádnou finanční rezervu, třetina ji má na 1–3 měsíce a třetina na více než tři měsíce,
- třem čtvrtinám respondentů výzkumu výrazně snížilo pracovní nasazení uzavření škol a školek.

Tento výzkum zmiňujeme i z toho důvodu, že poukazuje na prekarizované postavení literárních překladatelů v Česku. Například z něj vyplývá, že **honoráře za literární překlady jsou tak nízké, že není možné se jimi bez vedlejších zdrojů uživit¹¹**. Většina literárních překladatelů proto současně překládá také komerčně, vyučuje jazyky, věnuje se soudním překladům, korekturám, publicistice apod. S tím patrně souvisí i to, že mezi literárními překladateli dominují ženy.

První měsíce pandemie v životě Aleny: využití podpory a vyčerpání úspor

Když Alena na jaře přišla o všechny nasmlouvané zakázky, které byly (bez náhrady) zrušeny, **poklesly jí příjmy ze zaměstnání o 95 %**. Měsíčně vydělávala jen do cca 1 000 Kč a tato situace se nijak nezměnila ani na začátku ledna 2021. Jak ukazuje výzkum z května 2020 (viz rámeček), její situace se příliš nelišila od řady dalších lidí pracujících na pozici překladatele, avšak provázanost jejich zakázek s provozem divadla pokles v jejich příjmech ještě dále prohloubila.

⁷ <https://www.kreativnicesko.cz/clanky/oecd-popsala-kulturni-sok-i-jak-z-neho-ven>

⁸ <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/vladni-usneseni-souvisejici-s-bojem-proti-epidemii-koronaviru---rok-2020-186999/#brezen>

⁹ <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/prehled-vladnich-usneseni-od-vyhlaseni-nouzoveho-stavu-180608/>

¹⁰ http://jtpunion.org/getattachment/K-profesi/Literarni-preklatatele-versus-Covid-19/Dopady-koronakrizy-na-literarni-preklatatele_brezen-duben-2020.pdf.aspx

¹¹ Problematické však nejsou pouze nízké honoráře, ale i způsob, jakým jsou vypláceny, k čemuž často dochází v návaznosti na vydání díla, kdy mezi odvedenou prací a odměnou za ni nastává mnohaměsíční (někdy i roční prodleva).

Alena během prvního nouzového stavu **žádala o ošetřovné** na školou povinné dítě, se kterým byla doma, **a o kompenzační bonusy** za první a druhé (jarní) bonusové období. Veškerou tuto podporu obdržela, nicméně vyplacení ošetřovného se táhlo několik měsíců. Celkem za období do konce srpna obdržela cca 50 tis. Kč, přičemž náklady na bydlení za daný půlrok činily 120 tis. Kč.

Vzhledem k celkově nízké výši ošetřovného a jeho opožděné výplatě si Alena dokázala své bydlení udržet hlavně díky vlastním úsporám ve výši 120 tis. Kč, bez nichž by v dané době neměla na nájem. Alena tedy svou situaci během prvního nouzového stavu, který trval od března do května a následně i do konce srpna, překonala částečně díky obdrženým **kompenzacím od státu** (první a druhé, jarní bonusové období) a **ošetřovnému, ale především díky vlastním finančním rezervám**.

Ošetřovné – pozdní a nižší podpora, nejasnosti

OSVČ a osoby pracující na dohody (i v momentně, kdy odvádí nemocenské pojištění), nemají dle zákona o nemocenském pojištění nárok na čerpání běžného ošetřovného¹².

Nárok žádat o ošetřovné byl osobám pracujícím na dohody (pokud z ní v předcházejících třech měsících odváděly nemocenské pojištění) umožněn díky dočasné změně zákona o nemocenském pojištění, která vstoupila v platnost 25. 3. 2020. V případě OSVČ nemohla být stávající legislativa využita, a **musel tak vzniknout nový dotační program vypsaný Ministerstvem průmyslu a obchodu (dále jen „MPO“), tzv. „Program Ošetřovné“**. Výše a podmínky ošetřovného se několikrát měnily.

- V prvním období: dne 14. dubna 2020 bylo OSVČ zpětně umožněno čerpat částku 400 Kč/den po dobu trvání prvního uzavření škol od 11. března 2020 do 30. června 2020.
- V druhém období: nárok na ošetřovné po dobu druhého uzavření škol (od 5. do 30. října 2020) byl umožněn až 14. listopadu 2020¹³. Prodlení mezi uzavřením škol a vyhlášením možnosti čerpat ošetřovné se dále zvětšovalo. O ošetřovné za listopad 2020 mohly OSVČ žádat dokonce až od 18. 12. 2020, za konec prosince 2020 a leden 2021 pak od 9. února 2021.

Ošetřovné pro OSVČ bylo nastaveno velmi nízko (v řádu několika tisíc korun) a u lidí s vyššími příjmy a náklady (na bydlení), jako je Alena, tedy nemohlo kompenzovat pokles příjmu. Oproti tomu zaměstnanci a od srpna 2020 také zpětně osoby pracující na dohody dostávali postupně 60 %, 80 % a 70 % redukováného denního vyměřovacího základu, nejméně však 400 Kč/den při plném pracovním úvazku. V jarní verzi výzvy na ošetřovné pro OSVČ v roce 2020 původně nebylo explicitně uvedeno, zda se ošetřovné vztahuje na činnost hlavní nebo vedlejší.

Z nároku na ošetřovné byly vyňaty: OSVČ, které měly nedoplatky vůči vybraným institucím¹⁴, které nesplnily definici malého a středního podniku, u kterých bylo rozhodnuto o jejich úpadku/likvidaci, které nebyly registrovány jako poplatníci daně z příjmu a které sdílely společnou domácnost s osobou pobírající ošetřovné, peněžitou pomoc v mateřství nebo rodičovský příspěvek¹⁵.

Více viz [Prekarizovaní pracovníci a pracovníce v době COVID](#).

Na podzim: bez vládní podpory, nejistota se stupňuje

Na podzim Alena své úspory již téměř vyčerpala, což ji spolu s dlouhým čekáním na vyplacení ošetřovného dostalo do velkých finančních problémů. Coby matka samoživitelka bez širší rodinné sítě a coby OSVČ byla extrémně zranitelná, protože nemá nikoho, kdo by jí s příjmem pomohl.

V tomto období **nepobírala žádnou vládní podporu** – o kompenzační bonus nežádala, protože na něj neměla nárok. Nemohla totiž nijak prokázat, že svou činnost nemůže vykonávat pro jiné subjekty než

¹² <https://www.cssz.cz/osetrovne>.

¹³ Pro zaměstnance je to 70 % z redukováného denního vyměřovacího základu.

¹⁴ Podrobněji viz Informace GFR k aplikaci § 106a zákona č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty, ve znění pozdějších předpisů (nespolehlivý plátce) a souvisejících ustanoveních.

¹⁵ <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/osetrovne-pro-osvc---vyzva-i--253750/>. Čerpáno také z příložených složek, včetně Archivu výzev.

pro divadla, na která byla její práce navázána a která byla z nařízení vlády uzavřena. Nežádala ani o COVID – Kultura I, neboť ani zde se nekvalifikovala jako oprávněný příjemce – naopak musela znovu začít platit odvody. Musela proto výrazně šetřit na jídle a prodávat osobní majetek.

Zvažovala i to, že se přihlásí na ÚP a požádá o podporu v nezaměstnanosti. To by ale pro ni znamenalo nutnost zrušit živnost a zcela se připravit o možnost přijmout finančně výhodnou zakázku (pokud by se nějaká „objevila“) – což v době proklamací o blízkém rozvolnění z úst politického vedení země nebylo nereálné očekávání. S ohledem na svou víru v to, že se situace opět vrátí do normálu, vyhodnotila registraci na úřadu práce jako ekonomicky naprosto nevýhodnou strategii.

Proč se s živnostenským listem neregistrovat na úřadu práce?

Pokud držitel aktivní živnosti není v pracovní neschopnosti, používá se při výpočtu dávek na bydlení a živobytí tzv. fikce příjmu. **Předpokládá se, že žadatel má příjem ve výši poloviny průměrné mzdy, v roce 2020 tedy cca 17 tisíc (nebo 1/12 zisku na základě posledního daňového přiznání, pokud je tato částka vyšší než polovina průměrné mzdy) – a to nezávisle na tom, kolik daný člověk reálně podnikáním vydělá.**

Podání žádosti o zprostředkování zaměstnání, tj. **evidence jedince jako uchazeče o zaměstnání**, které je podmínkou pro nárok na podporu v nezaměstnanosti a státem hrazené zdravotní pojištění, je **podmíněno pozastavením živnostenského listu.**

Více viz analýza [Jaké dávky je možné čerpat v případě poklesu příjmu?](#)

Od podzimu se Alena rovněž pokouší najít si jinou práci. Skutečnost, že je sama s malým dítětem, ji ale při **hledání jiného zdroje příjmu/zaměstnání výrazně limituje**. Ve své dosavadní práci v divadle si Alena mohla dítě brát s sebou nebo pracovat (psát a překládat) po večerech. **Nastoupit do jiného zaměstnání nebo začít podnikat v jiném oboru, v němž by bylo obdobně možné skloubit práci s péčí o dítě, je ale s ohledem na nabízené možnosti téměř nereálné**, zvláště pak v době, kdy je kvůli uzavření škol nucena být s dítětem doma. V Česku na rozdíl od jiných zemí ([viz Závěr](#)) v době uzavření škol nevznikl – a ani nebyl diskutován – nástroj, který by umožnil dočasné řešení pro lidi v situaci, s jakou se potýkala Alena, kteří nemají možnost svěřit dítě do péče členům rodiny a nástup do práce je pro ně existenční nutností.

V polovině prosince Aleně svítla nová naděje v podobě upravených podmínek dotace COVID – Kultura II, u které byl umožněn souběh s ošetrovným. Chtěla tedy zároveň požádat o dotaci i ošetrovné. Vzhledem k tomu, že se o této možnosti informovala v době, kdy byly podmínky čerstvě upraveny, byla při telefonické konzultaci finanční správou a na Ministerstvu kultury nepřesně informována, že různé formy pomoci nelze kombinovat. Informace o možnosti kombinace dotací se k ní poté dostala příliš pozdě a žádost již nepodala.

Zkušenost Aleny **ukazuje, jaké následky měl chaotický průběh nastavování této podpory**. Jak jsme diskutovali ve vstupní analýze k této zprávě, podmínky čerpání ošetrovného se pro OSVČ (i pro osoby pracující na dohody) několikrát měnily¹⁶. **V důsledku toho se v podmínkách čerpání této podpory a jejich změnách pravděpodobně nestačili včas zorientovat ani úředníci, kteří měli v popisu práce veřejnost v tomto směru informovat.**

¹⁶ Nejprve kombinovat ošetrovné s jinou příjmovou státní podporou šlo, ale v říjnu, kdy znovu došlo k uzavření škol, to již umožněno nebylo. 10. 12. bylo vyhlášeno, že OSVČ kombinace možná bude (zpětně i za listopad).

Vládní pomoc v nedohlednu a hrozba ztráty bydlení čím dál tím blíž

Podobně jako většina lidí působících v kulturním sektoru se i Alena díky pandemii a vládním opatřením potýká s **obrovskou nejistotou, kdy vůbec neví, s čím má ve vztahu ke své profesní a ekonomické situaci do budoucna počítat**. Neví, zda bude, nebo nebude moci vykonávat svou práci, neví, zda bude mít, nebo nebude mít nárok na vyhlášenou vládní podporu, a neví ani to, v jakém časovém horizontu ji obdrží, pokud nárok mít bude. Nevidí možnost, jak si najít zaměstnání, které by mohla skloubit s péčí o dítě.

Přitom Alena patřila mezi ty „připravené“, protože měla onen finanční polštář, o kterém ve veřejném diskurzu slyšíme, že by jej podnikatelé měli mít. V její situaci to nicméně znamenalo pouze to, že byla schopná na nějakou dobu oddálit propad do příjmové chudoby a ztrátu bydlení.

Na začátku ledna 2021, kdy jsme s ní mluvili naposledy, byla Alena zcela ve finanční nouzi. Neměla žádný zdroj příjmu. Nemá už, co by prodala. Dluží na nájmu. Podporu z programu COVID – Kultura zatím neobdržela. V důsledku stresu způsobeného obavami o bydlení a schopnost hradit základní potřeby se u ní rozvinuly **zdravotní potíže**, téměř denně trpí silnou migrénou. Jako OSVČ, která si neplatila nemocenské pojištění, však **nemá nárok na nemocenskou**, protože ta není (na rozdíl od zaměstnanců) dostupná všem, ale je podmíněna tímto připojištěním. Hlavně ji však její stav velmi limituje, a to nejen v hledání nové práce.

Až doposud Alena neuvažovala o tom, že by žádala o státní sociální podporu. Nyní dospěla do bodu, kdy se musela obrátit na ÚP s žádostí o příspěvek na bydlení, díky kterému by mohla získat až 10 000 korun (závisí na doložených příjmech za poslední čtvrtletí) – stále ale půjde o méně než polovinu skutečných nákladů na bydlení. I kdyby tedy tento příspěvek obdržela, je velmi nepravděpodobné, že si Alena bude s to své současné bydlení udržet.

Proč dávky na bydlení někdy nepomohou udržet bydlení?

Výše nákladů na nájem, energie a služby spojené s bydlením, podle níž se určuje částka, kterou lze od státu v rámci podpory získat, je zastropovaná takzvanými normativy na bydlení. Všechny náklady na bydlení, které tuto částku přesahují, nejsou do výpočtu dávek (příspěvku na bydlení a doplatku na bydlení) zahrnuty.

Problematické je, že tyto normativy nerostly adekvátně růstu cen v posledních letech. V 90 % obcí jsou nájemní placené příjemci dávek vyšší než normativy na bydlení. Většina domácností tedy na uhrazení skutečné výše nájmu vynakládá nad rámec dávek více než první podmínkou zákona stanovených 30 % (35 %) svých příjmů (druhou podmínkou je nepřekročení normativů). Zvláště výrazné je to ve velkých městech. Například v Praze byl pro rok 2020 strop, do kterého by se měla dvoučlenná domácnost vejít s nájmem, službami a energiemi, stanoven na 11 929 Kč.

Více viz analýza [Rizika reformy dávek na bydlení](#)

David: hudebník kombinující více zdrojů příjmu

48 let, hudebník (OSVČ), manželka na mateřské, v nájemném bydlení

„Takhle OSVČ žije, že je, že strádá tyhle ty kšefty, turisté i trochu učení a nějak, ten život sice neobsahuje jistotu ani pravidelnost, ale funguje. Došel jsem se do dnešního věku. Je mi 48.“

David je příkladem prekérního pracovníka v hudebním průmyslu, který z finančních důvodů kombinuje práci na částečný úvazek v základní umělecké škole s několika pravidelnými či nárazovými zakázkami v oblasti hudby i mimo ni. Podle Davida tímto způsobem řeší svou finanční situaci mnoho jeho kolegů hudebníků.

Platové podmínky, které svým zaměstnancům nabízí většina orchestrů a divadel, jsou často průměrné až podprůměrné, proto mnozí umělci před sociální ochranou a stabilitou plynoucí z pracovní smlouvy upřednostňují práci jako OSVČ, která umožňuje kombinovat různé (průměrné a lépe placené) pracovní nabídky.

Jeho příběh ale rovněž upozorňuje na situaci lidí, kteří mají neúměrně vysoké náklady na bydlení (a díky tomu i menší úspory) a kteří jsou kvůli tomu v krizích, jako je ta současná, vysoce zranitelní, protože náhlý a výrazný pokles příjmu, který navíc trvá dlouhodobě, je vystavuje vysokému riziku ztráty bydlení.

Davidovi je 48 let, je **profesionální hudebník již téměř 30 let**. Za celou svou kariéru nikdy nebyl zaměstnán na hlavní pracovní poměr, a to ani v době, kdy vyučoval na konzervatoři, kde měl zkrácený pracovní úvazek. **Hlavní příjem mu plyne z živnostenské činnosti (OSVČ)** – hraje v menším orchestru a hostuje v divadlech, muzikálech apod. Vedle toho pracuje i **na zkrácený pracovní úvazek na ZUŠ**, kde učí dva dny v týdnu za mzdu dosahující cca 10 tis. Kč hrubého.

Podle Davida pracuje v hudebním průmyslu jako OSVČ celá řada umělců. To se týká i pravidelné práce pro jednoho zaměstnavatele (například divadlo), kdy se běžně lze setkat s tím, že **hudebníci zde „zaměstnaní“ pracují jako OSVČ v rámci tzv. švarcsystému**. Tento způsob zaměstnávání je výhodný zejména pro zaměstnavatele. Zaměstnancům poskytuje větší flexibilitu a možnost kombinovat hůře a lépe placenou práci, díky čemuž si mohou zajistit vyšší příjem, než na jaký by dosáhli například při práci pro divadlo na hlavní pracovní poměr. Ani tento příjem ale mnohdy nedosahuje ani výše průměrné mzdy.

„Kdyby ses stal zaměstnancem třeba toho karlínského divadla, tak umřeš hladý. Sice ti nepřijde 10 000 jako z hudebky, ale pořád ti přijde hrozně málo. A člověk, jako zaměstnanec, by ztratil tu svobodu, že si bude ještě honit kšefty jinde. A zaměstnavatelé dělají švarcsystém a šulí stát, nebo spíš zaměstnance. Zkrátka je to celé špatně...“

Zároveň je s tím dlouhodobě spojená značná ekonomická a sociální nejistota, a to zejména v případě nemoci nebo úrazu:

„Jako OSVČ člověk nemá nemocenskou. Člověk si může připlácet, ještě další platbu dávat na nemocenské pojištění. Ale to nefunguje tak, že když je člověk zaměstnanec, že ti od třetího dne chodí tolik procent platu, tady je to tak nevyhodné, že se nevyplatí néjt na ten kšeft. Protože ti nějaké strašně malé peníze začnou chodit třeba po 14 dnech. To si zjistí, jak to přesně je, protože to se pořád mění. Známy, co vydává knihy, tak si zlomil na schodech nohu a dopadlo to tak, že si musel půjčit 100 000, aby splatil hypotéku.“

Před pandemií Davidovy příjmy dosahovaly v průměru **35 tis. měsíčně** (hrubý zisk bez zohlednění odvodů a nákladů). Jeho žena pracovala jako zdravotní sestra a vydělávala cca 22 tis. měsíčně (čistého). Společný příjem domácnosti tedy byl přes 50 tis. Kč měsíčně, přičemž ani jeden z manželů nedosáhl na průměrnou hrubou mzdu pro Prahu, ani na minimální důstojnou mzdu.

Těsně před vypuknutím pandemie se Davidovi a jeho ženě narodilo dítě, kterému je dnes 8 měsíců. Žena je v současné době na rodičovské, dostává rodičovský příspěvek ve výši 10 000 Kč měsíčně.

David se svou rodinou obývá malý nájemní byt (1+1) v Praze, v němž **náklady na bydlení představují cca 18 tis. Kč měsíčně**. V době před pandemií po narození dítěte a odchodu ženy na rodičovskou dovolenou představovaly tyto náklady přes **45 % celkového příjmu domácnosti**.

David by si rád pořídil vlastní bydlení, na koupi bytu ale nemá prostředky, a to i přesto, že pracuje bez přerušení více než 30 let (nikdy například nebyl registrován na ÚP). Na finanční pomoc rodičů spoléhat nemůže a na **hypotéku nedosáhne**, neboť není bankou považován za spolehlivého plátce. Banka, která by mu byla ochotna půjčit, vyžaduje vysoké poplatky a takového závazku se David velmi obává.

Švarcsystém a prekérní práce v české kultuře

Oblast kultury je velmi různorodá a neméně různorodé jsou i platové podmínky a pracovní právní postavení jednotlivých umělců. Nezáleží přitom pouze na tom, o jaký typ umění jde, ale také na tom, zda umělec pracuje pro příspěvkovou organizaci, která funguje na základě tabulkových platů, nebo pro obecně prospěšnou společnost.

Nejpřesnější mapování celého sektoru provedl v letech 2011–2015 Institut divadelního umění (Žáková et al., 2015), relativně dobře je zmapována také taneční scéna (Vašek, 2017), další data lze čerpat z publikace ČSÚ mapující každoročně kulturní průmysl v ČR¹⁷. Z výše uvedených publikací vyplývá, že OSVČ a pracovníci na dohody tvoří převážnou část pracovní síly v oblasti kultury (83,4 %).

Celkově působí v hudebním průmyslu velké množství lidí jako OSVČ (Žáková et al., 2015).

- Pokud naši pozornost zúžíme na orchestrální hráče, tak například Davidem zmíněné karlínské divadlo má pouze dva stálé zaměstnance orchestru, ostatní jsou externisté (zřejmě OSVČ).¹⁸
- Naopak řada symfonických orchestrů obvykle hráče zaměstnává na hlavní nebo zkrácený pracovní poměr. Jak karlínské divadlo, tak většina symfonických orchestrů jsou přitom příspěvkovými organizacemi státu.

Dotazníkové šetření mapující dopad pandemie na kulturní sektor realizované od března do června 2020 Divadelním ústavem (Institut umění, 2020) odhalilo, že

- **86 % hudebníků, kteří se do výzkumu zapojili, pracuje jako OSVČ** (což koresponduje s výsledky výše uvedených výzkumů),
- **44 % (všech) oslovených umělců kombinuje práci v zaměstnaneckém poměru s prací na živnostenský list** (jako OSVČ).

Šetření v oblasti divadel (Prokop, P. et al., 2020), v nichž také často pracují hudebníci, ukázalo, že

- **pouze 7 % pracovníků nezávislých divadel má hlavní pracovní poměr**, 22 % pracuje na dohody mimo pracovní poměr a 71 % jako OSVČ,
- **u divadel, která jsou příspěvkovými organizacemi, má hlavní pracovní poměr 36 % umělců** a 42 % jako OSVČ (včetně technických a administrativních pracovníků).

Tuto situaci dále násobí celkově nízká hladina odměn a mezd. Podle výzkumu Institutu umění (2020) disponuje průměrný jedinec žijící se hudbou finanční rezervou na dva měsíce a zároveň zaopatřuje další dva členy domácnosti.

¹⁷ <https://www.czso.cz/csu/czso/kulturni-prumysly-v-cr-audiovizualni-a-medialni-sektor-2019>

¹⁸ <https://www.hdk.cz/UserFiles/File/Komentar%20k%20hospodareni/2019.pdf>.

Když přišla pandemie...

Jak již bylo zmíněno v textu výše, kultura patří k jednomu z nejméně zasažených odvětví. Podobně jako divadelní představení se hned na počátku pandemie rušila i ta hudební a hudebníci přicházeli o zakázky stejně jako další umělci vystupující na veřejnosti. V provozu zůstaly pouze umělecké školy (včetně těch základních), které pak ve většině případů nadále fungovaly online.

Od nástupu pandemie do konce roku

David na jaře **přišel kvůli vládním omezením o 90 % zakázek, které měl jako OSVČ**. Zrušeny byly všechny zakázky z oblasti hudby, zůstaly pouze občasné zakázky z oblasti fotografování a psaní článků. **Situace se nedotkla jeho příjmů z práce na PP v základní umělecké škole**, kde mohl ve své činnosti pokračovat díky online výuce. **Situace se nezlepšila ani v letním období**, kdy byl zrušen nouzový stav a s ním spojená omezení. Jeho umělecká činnost je z větší části vázána na turistický ruch, který se neobnovil. **Celkově jeho příjmy poklesly o 65 %**.

Pandemie a nouzový stav do Davidova života vstoupily v době, kdy se mu narodilo první dítě.

V Davidově domácnosti tedy došlo k poklesu celkového příjmu o cca 12 tis. Kč měsíčně ještě před vypuknutím pandemie poté, co jeho žena nastoupila na mateřskou a později na rodičovskou. S tímto poklesem ale počítali, a i když věděli, že to bude náročné období, věřili, že díky skromnému způsobu života a existenci úspor s penězi vyjdou.

S nástupem pandemie však příjem rodiny poklesl o dalších cca 20 tis. měsíčně (na 18–20 tis. Kč měsíčně). Po zaplacení nákladů na bydlení nezůstalo rodině téměř nic a veškeré další životní náklady byli schopni hradit **pouze díky existenci zmíněné finanční rezervy, kterou ale již v srpnu téměř zcela vyčerpali**. Podle Davida se v podobné situaci jako on ocitla většina jeho kolegů a kolegů, ti, kteří disponovali vlastním bydlením, na tom nicméně byli podle něj podstatně lépe, a to především z psychologického hlediska, protože se nemuseli obávat, že se ocitnou bez střechy nad hlavou.

„Znám člověka, který už teď je v mínusu 300 000, protože ta pandemie už je dlouhá. Ale zároveň má svůj byt. On se sice dostal do mínusu 300 000, ale rozhodně nemá strach, že skončí na ulici. Ono taky jde hodně o psychiku.“

Vlastní bydlení je pro něj synonymem sociální jistoty. Z jeho vyprávění je zřejmé, že otázka dosažitelného bydlení pro něj dlouhodobě představuje téma zásadního významu, a to, že na něj nemůže dosáhnout, je pro něj nesmírně frustrující, stejně jako to, že díky tomu musí platit vysoké nájemné, které v Praze, kde žije, mnohdy dosahuje obrovských částek, které jsou z jeho (a nejen jeho) pohledu nepřiměřené.

„Je to i psychicky strašně důležité vědět, že kdyby bylo úplně všechno v prdeli, tak že se člověk nestane bezdomovcem a může dál věnovat veškerou energii dětem. Když se podíváš, kolik stojí garsonka na Černém Mostě... Zkus dávat 20 000 za bydlení se vším všudy, to je vlastně ještě docela dobrá cena paradoxně, i když jsou to šílené prachy. Ale zkus dávat 20 000 měsíčně s tím, že je člověk v nejistotě, jsi tam na rok a zkus být v pohodě.“

Vlastní nebo alespoň dostupné bydlení jako nedosažitelný sen

Vlastnické bydlení bylo v Česku dlouho vnímáno jako základní nástroj pro zajištění finanční stability domácnosti (Kuchařová et al., 2020) a pojistka v případě nepříznivé životní situace nebo jako investice na stáří. Oproti tomu nájemní bydlení je spojováno s výrazně nižší jistotou, týkající se především jeho ceny a trvání. **Klíčovou roli zde hraje skutečnost, že stát i obce přišly o základní nástroje, kterými by mohly trh s nájemními byty ovlivňovat** (odstoupení od regulace nájemného, privatizace bytového fondu) (Mikulec, Ripka, Snopek 2016).

Výsledkem je, že většina obyvatel Česka bydlí ve vlastnickém bydlení, zatímco v nájemním bydlení jsou více koncentrováni lidé s nižšími příjmy. Vývoj v posledních letech nicméně vedl k tomu, že vlastnické bydlení přestává být dostupné pro stále početnější skupinu obyvatel.

- Týká se to zejména hlavního města Prahy, ale i například Brna, a dalších ekonomických center.
- Většina mladých lidí (80 %) má pocit, že je pro ně dnes bydlení méně dostupné než pro generaci jejich rodičů (SOÚ AV, 2021).

V Praze v současnosti bydlí v nájemním bydlení 30 % domácností, v Česku je to necelých 20 % (Zábojníková, 2019). Jen mezi lety 2010 a 2017 stouply ceny nájemního bydlení o více než 20 %, v Praze dokonce o více než 50 %.

- Pro lidi s nižšími příjmy by měl příliš vysoké nájemné kompenzovat systém dávek na bydlení, který je postaven na principu, že jedinec by neměl na bydlení vynakládat více než 30 % (v Praze 35 %) svých příjmů¹⁹. Nicméně vzhledem k nedostatečné valorizaci dávek jejich nastavení dlouhodobě neodpovídá růstu nájmů, a to zejména v Praze a ekonomických centrech (viz rámeček Proč dávky na bydlení někdy nepomohou udržet bydlení? u příběhu Aleny).
- Ukončení regulace nájemného a privatizace bytových fondů v obcích vedly k tomu, že veřejné instituce a zejména obce v současném legislativním nastavení nedisponují nástroji, jak růst cen bydlení brzdit.
- I když vznikají snahy o alternativní přístupy (popsány například zde), jde spíše o jednorázové případy než systémové odpovědi.

Ceny nemovitostí během pandemie dále rostly (ve všech krajských městech s výjimkou Karlových Varů se růst pohyboval kolem 20 %). **Ceny nájemního bydlení ve většině okresů stagnovaly nebo lehce stoupaly, pouze v Praze došlo k 10% poklesu cen u nájemních bytů** (Deloitte, 2021).

Pro lidi s nižšími příjmy a čím dál častěji i pro příslušníky střední třídy je tak stále obtížnější udržet si v Praze (a dalších ekonomických centrech) bydlení. Dostupnost bydlení představuje do budoucna jednu z klíčových výzev.

Na konci srpna se Davidova situace o něco zlepšila, protože konečně obdržel **kompenzační bonus pro OSVČ**, na který **dle původní zákonné úpravy neměl nárok** kvůli jeho trvajícím úvazku v ZUŠ (toto bylo posléze upraveno novelou zákona o kompenzačním bonusu dne 6. 8. 2020). **Žádosti o podporu mu pomáhala vyřizovat jeho účetní**, bez které by se, jak sám říká, vůbec nedokázal v systému zorientovat.

V období trvání druhého nouzového stavu nemohl o bonus požádat, i když reálně se jeho příjmová situace výrazně nezměnila. Nárok na jeho získání byl podmíněn pravidlem, podle kterého musel dokázat, že v rozhodném období byl jeho převažujícím zdrojem příjmu příjem z omezené podnikatelské činnosti. To ale prokázat nemohl, protože kvůli úbytku zakázek pocházela v rozhodném období převážná část jeho příjmu z pedagogické činnosti na zkrácený PP. **Pokud by v ZUŠ v rozhodném období nepracoval nebo pokud by jako OSVČ vydělal více než 10 tis. Kč hrubého, podporu by paradoxně obdržel.**

¹⁹ https://www.mpsv.cz/documents/20142/650267/Methodika_prevence_ztraty_bydleni_def.pdf/f0051bf9-e111-81d6-89a3-461d541f70d2

Období trvající od září do začátku roku 2021 byl David schopen překlenout díky finanční podpoře známého a menším vedlejším příjmům (v řádu několika tisíc korun měsíčně) z administrativní, fotografické, editorské a další činnosti.

Současně s tím se rozhodl obrátit na úřad práce s žádostí o příspěvek na bydlení, který obdržel. Původně přitom o tuto formu podpory žádat nechtěl a učinil tak až na doporučení své účetní. Domníval se, že na tuto dávku nedosáhne, a měl pocit, že by neúměrně zatěžoval státní sociální systém.

Rok 2021: skepse vůči budoucnosti profese

David se ihned od vypuknutí pandemie a vyhlášení prvního nouzového stavu poohlížel po možnostech, jak si přivydělat. Na začátku se obracel na známé, díky kterým si byl schopen zajistit menší náhradní příjmy formou brigád. Od roku 2021 již ale vážně **uvažuje o změně profese**. Nejen na překlenovací období, ale definitivně, například i formou rekvalifikace. S ohledem na vývoj v uměleckém sektoru a na dopady krize na jeho profesi **ztratil víru v to, že se bude moci v budoucnu ve svém oboru uživit**.

„Nejsem žádný prognostik, ale myslím si, že se dostáváme do krize, ze které už nebude návratu zpět, začne to zánikem zbytných činností a kultura bude mezi prvními. Kultura postupně zanikne, zůstanou jen laciné muzikály.“

Zároveň ve své výpovědi naráží na investici, kterou vložil do svého vzdělání – je absolventem konzervatoře a vysoké školy (AMU) – ale i na roky praxe, kdy působil v orchestrech, vyučoval na hudebních školách, realizoval sólové projekty apod. Smířit se s tím, že by toto vše měl zahodit, pro něj není snadné.

„Mohl bych jít třeba někam do masny krájet salámy, to bych mohl, ale když už jednou mám tu kvalifikaci, tak mi to přijde škoda.“

Získání jiného zaměstnání nebo úplná změna profese navíc nejsou samozřejmostí. Jeho **kvalifikace je do jisté míry i omezujícím faktorem**. David má sice zkušenosti i s dalšími obory, věnuje se zvukařině, grafice, fotografii, tisku, editorství, psaní atd., jedná se ale převážně o umělecké činnosti. Navíc jeho jazykové znalosti jsou omezené. Pro některé zaměstnavatele je tedy překvalifikovaný, pro jiné je zase kvalifikovaný málo. Jeho **flexibilita je v současnosti také částečně omezena tím, že jako otec kojence se musí alespoň částečně zapojit do péče**.

V příběhu Davida a jeho rodiny vystupuje do popředí několik faktorů, kvůli kterým se jeho rodina v době pandemie a s ní spojené krize dostala do velkých finančních problémů.

Prvním z nich je skutečnost, že **součet příjmů z výdělečné činnosti obou členů domácnosti před pandemií a před narozením dítěte byl relativně nízký**. Je to dáno především příjmem manželky, který byl výrazně pod průměrnou mzdou i pod mediánem příjmů v ČR. Průměrný až podprůměrný byl ale i příjem samotného Davida, který vydělával okolo 35 tis. Kč hrubého měsíčně, což znamená, že ani on nedosáhl na průměrnou mzdu (ani medián). Oba přitom mají vysokoškolské vzdělání a David i dlouholetou praxi v oboru.

Neviditelnost a tolerance nízkých mezd v Česku

Veřejné politiky v Česku dlouho kladly primární důraz na nízkou míru nezaměstnanosti, neodvisle od kvality pracovních míst a výše mezd, které jsou na nich vypláceny. Otázka adekvátnosti ohodnocení pracovníků tak dlouho stála mimo pozornost veřejné debaty.

Tomuto nahrává způsob měření chudoby, podle kterého Česká republika patří v rámci Evropské unie mezi země nejméně ohrožené chudobu. Nízká čísla jsou výsledkem nastavení indikátoru²⁰, který počítá, kolik lidí má podprůměrné příjmy (méně než 60 % mediánového příjmu domácností). Země s nízkou mírou nerovnosti – jako je Česko – z něj vycházejí velmi dobře, a to nezávisle na tom, jak velká je kupní síla průměrných mezd. Měření navíc počítá s příjmy před exekucemi.

Toto dlouhodobě zneviditelňovalo nízkou hladinu mezd v Česku.

- **Pokud se podíváme na kupní sílu českých mezd (Eurostat, 2020²¹), zjistíme, že se Česká republika i v roce 2018 pohybovala mezi nízkopříjmovými státy EU.** Kupní síla mediánu v Česku byla stále poloviční oproti jeho kupní síle v Německu.
- Podobně výpočet minimální důstojné mzdy (MDM 2021) z let 2019 a 2020 ukazoval, že téměř **polovina pracujících v Česku nedosahuje na mzdy, které by jim umožnily získání finančních prostředků k životu, který je většinou společností vnímán jako určitý základní standard** (dovolená, dětské tábory dětí, zubní péče nebo mobilní paušál). Česká MDM je přitom v kupní síle srovnatelná s podobnými nástroji například v anglosaských zemích²².

Nízké mzdy přitom mají za následek nejen omezenou možnost vytvářet rezervy, ale i nutnost kombinovat více příjmů pro pokrytí základních nákladů na život (nebo práci přesčas), chronický stres způsobený obavami ohledně pokrytí základních výdajů (jako jsou náklady na bydlení nebo náklady spojené s péčí o dítě) a sníženou schopnost pokrýt nečekané výdaje, jako je tomu v případě Davida a jeho manželky a řady dalších lidí, s nimiž jsme mluvili.

Víc viz [*Důstojná mzda – proč je to důležité.*](#)

Dalším faktorem, který přispěl k poklesu příjmu Davidovy domácnosti, byl odchod ženy na mateřskou a později rodičovskou. Ačkoliv jde o úplnou domácnost, pokles příjmu (viz rámeček [*Státní podpora rodičů jako doplněk, nikoli kompenzace příjmu při péči o dítě*](#)) jednoho z partnerů je vzhledem k výše uvedenému silně pociťován. Stát se rodičem znamenalo vystavit se riziku ekonomické nestability, které měly zmírnit naspořené peníze.

Na situaci Davidovy domácnosti měl vliv i třetí faktor, kterým jsou **vysoké náklady na bydlení, na jejichž pokrytí připadlo před pandemií 40 % příjmů domácnosti.**

²⁰ <https://socialniprace.cz/proc-neumime-v-cesku-mluvit-o-chudobe-a-nizkych-prijmech/>

²¹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/c/c7/Median_gross_hourly_earnings%2C_all_employees_%28excluding_apprentices%29%2C_2018.png

²² <http://centrumspot.cz/dustojna-mzda-ani-v-roce-2020-vice-nez-polovina-pracujicich-nevydelava-dost/>

Tereza: samoživitelka v exekuci

39 let, ZŠ, 1 dítě, dávky v hmotné nouzi a práce v pohostinství jako uklízečka, v nájmu

„Ted' mám poslední plný plat. Ted', než to otevřou, to pojede jenom tak na odpracované hodiny. Že přijdu v pondělí a ve čtvrtek třeba, což moc nebude. Počítám nejvíc tak šest hodin týdně. To bude hodně zlé.“

Tereza svým příběhem reprezentuje matky samoživitelky s malým dítětem, které jsou odkázány na podporu od státu, z níž je však možné pokrýt pouze část životně nezbytných nákladů. Nástup do zaměstnání pro ni nepředstavuje alternativu, protože má exekuce. Pro pokrytí základních potřeb je odkázána na dodatečný příjem „na ruku“. Její příběh dokládá, jak nesmírně zranitelní lidé v jejím postavení v době krize jsou, jelikož nemají nárok na žádnou kompenzaci.

Poukazuje na to, že lidé s malým (nebo v případě Terezy žádným) majetkem a nízkým sociálním kapitálem ve formě podpůrné sítě rodiny, známých a přátel jsou výrazně ohroženi různými rizikovými faktory (Rozdělení svobodou, Prokop et al., 2018).

Tereze je 39 let, má devítileté dítě, o které po rozchodu s partnerem pečuje sama. **Je samoživitelka.** Partner se o dítě nezajímá, alimenty neplatí. O svého vnuka nejví zájem ani jeden z prarodičů. Tereza říká, že se v minulosti dopustila chyb, které jí rodiče doposud neodpustili. Tereza se absencí prarodičů a otce snaží maximálně vynahradiť, avšak skutečnost, že je na vše sama, jí to příliš neulehčuje.

Tereza je vyučená prodavačka, má maturitu, základní znalosti angličtiny a němčiny a několikaleté pracovní zkušenosti. Hned po ukončení školy si našla práci v prodeji, nejprve za Prahou, poté jako vedoucí prodejny v Praze. V současnosti ale **pracuje tzv. „na ruku“ jako uklízečka v restauraci.** Práce na ruku není Terezinou svobodnou volbou, ale **strategií, která jí umožňuje užít sebe a své dítě v situaci, kdy má několik exekucí.** Tyto exekuce má Tereza navíc z trestné činnosti, a proto na ně nelze aplikovat insolvenční řízení²³.

Tereza by ráda nastoupila do legálního zaměstnání a dokonce tak už jednou učinila, když se nechala zaměstnat na DPČ jako distributorka letáků. Veškeré příjmy jí ale okamžitě zabavil exekutor. Nástup do zaměstnání (mimo „šedou zónu“) **by pro Terezu byl nejen finančně nevýhodný, ale i existenčně ohrožující.** Reálně by mohla přijmout pouze takovou práci, ze které by měla tak nízké příjmy, aby nebylo možné většinu výdělku exekučně zabavit²⁴.

Další bariérou, která Tereze brání v nástupu do legálního zaměstnání, je **absence bankovního účtu.** Pokud má dlužník příjmy ze zaměstnání, podléhají tyto automaticky exekučním srážkám (viz příběh Adama). Jak sama říká:

„Když člověk účet nemá, v dnešní době se s vámi nikdo bavit nebude. Když budete dělat, třeba doplňovat v Tesco, tak oni vám to budou chtít posílat na účet. To je jedna z podmínek. Tak vás prostě nezaměstnají“.

²³ <https://www.clovekvtisni.cz/pribeh-z-cesty-ven-5494gp>

²⁴ Konstrukce nezabavitelné částky u exekucí vychází z logiky, že by ponechaná částka měla jedinci pokrýt náklady na živobytí (část, která se odvíjí od životního minima) a náklady na bydlení (část, která se odvíjí od normativních nákladů na bydlení). Jak ukážeme dále, oba tyto komponenty jsou výrazně podhodnoceny oproti standardům v systému sociálních dávek. V důsledku toho je nezabavitelná částka mnohdy výrazně nižší než minimum nezbytné pro pokrytí nákladů domácnosti. (Trlifajová et al., 2018)

Zaměstnavatelé se obecně zdráhají přijmout do zaměstnání osoby s více exekucemi, neboť to pro ně představuje značnou byrokratickou a finanční zátěž²⁵.

Za podkrovní byt v Praze o velikosti **40 m²** platí Tereza měsíční nájemné ve výši 11 150 Kč, spolu s poplatky činí její nájem **13 200 Kč měsíčně**. Ve srovnání s ostatními informantkami a informanty se jedná o relativně nízkou částku, především proto, že kvalita bydlení je nízká. Byt není odizolovaný, vyskytuje se v něm plíseň, v minulosti i švábi.

„Je to fajn, ale když sněží nebo prší, musíte zavřít okno a hlavně furt musíte větrat v tom bytě, protože jinak je tam okamžitě plíseň. Jakmile dám tam třeba skříň, tak okamžitě to začne plesnivět. Takže musím hodně větrat a skříňe mít kus od zdi. V zimě je to hrozné, v létě je tam zase vedro. A ještě ty šváby, to jsem málem nepřežila. Ale už to vymýtili a už to tam není. Nejsou to ideální podmínky pro výchovu malého, za ty peníze.“

Náklady na bydlení představují 45 % příjmu Tereziny domácnosti, což je částka neúměrně zatěžující rodinný rozpočet. Standard jejího bydlení je přitom paradoxně velmi nízký. Neformální příjem ze zaměstnání byl klíčový pro to, aby si Tereza mohla toto bydlení udržet. Dávky pomoci v hmotné nouzi jsou často vypláceny pozdě, měsíc po termínu na zaplacení nájmu.

„Ty úřady posílají peníze pozdě. Nevím, jestli mají málo pracovníků, už se mi to stalo několikrát. Oni posílají ty peníze hodně pozdě. A je to speciálně to jedno pracoviště. Když jsem byla jinde, tam mi normálně posílali peníze včas. Že já jsem byla schopná z toho, co oni mi posílali, zaplatit nájem. Oni mi samozřejmě neplatí celý nájem, takže vy to musíte vzít z toho živobytí, abyste to doplatila. Takže fakt něco nedělat, tak je bez šance přežít.“

Tereza pobírá **dávky pomoci v hmotné nouzi**, které tvoří **příspěvek na živobytí** ve výši 4 128 Kč, **příspěvek na dítě** ve výši 500 Kč a **příspěvek na bydlení a doplatek na bydlení**. Před pandemií měla vedle toho i pravidelný příjem z práce „na ruku“ ve výši 15 tis. Kč. Její **celkový příjem tedy činil 28 000 Kč**. Po odečtení nákladů na bydlení jí tedy na živobytí **zbývalo 13 tis. měsíčně**.

„Je to celé na ruku, plus mám ještě ten úřad, protože jinak nevím, jak bysme vyšli teď. (...) Oni si to vypočítají podle svých tabulek a prostě na jídlo vychází strašně malá částka, proto jsem se rozhodla jít do té práce, protože co bych si vydělala [legálně], to by mi okamžitě sebrali na tom úřadě. (...) Abych si mohla dovolit i něco víc. Třeba aktovka pro prvňáka a celý komplet stálo 2 690. (...) Taky bylo to rozmezí, jak oni za celý měsíc neposlali nic a poslali mi to až na konci měsíce a děsně se divili, že potřebuji peníze.“

Peníze, které nepoužije na pokrytí nezbytných výdajů (nájem, energie, poplatky, potraviny, hygienické potřeby, léky), investuje do dítěte (viz zmiňované náklady na vybavení do školy). Oblečení pro dítě Tereza dědí po dětech sousedky, nové věci kupuje zřídká.

„Žijeme z ruky do huby. Akorát pokryju potřeby toho malého, co on potřebuje. Pak jsou nějaké věci, které dostanu. Našla jsem si maminku u nás v domě, když něco někde najdu holčičí věci, tak jí to posílám a ona mi zase posílá na kluka. Takže alespoň to. A jsou nějaké horší věci třeba na doma a potom ty lepší do školky a ven. Myslím si, že to zvládám tak, že nechodí za strašidlo. Stříhání třeba zvládám, že ho ostříhám sama, na tom člověk ušetří.“

Na dovolené u moře byla naposledy před 13 lety. **Problémem jsou také nečekané zdravotní výdaje**, které nehradí pojišťovna.

²⁵ <https://www.institut-predluzeni.cz/novinky/zamestnavatele-plati-za-zamestnance-s-exekucemi-statisice-korun-rocne-34/>

Proč je člověk s dávkami někdy nucen pracovat „na černo“?

Dávky pomoci v hmotné nouzi jsou stanoveny jako minimum, ze kterého by měl jedinec přežít. Částky, z nichž vychází, byly vypočítány v roce 2003 a zavedeny v roce 2007 na základě nákladů na život desetiny obyvatel České republiky s nejnižšími příjmy, které byly následně sníženy o výdaje, které byly považovány za zbytečné (například alkohol, cigarety nebo kosmetika) (Baštýř et al., 2014). **Valorizace této částky od té doby není řízena reálným růstem cen, ale politickými rozhodnutími vlády.**

Toto má několik problematických aspektů.

- Již původní výpočet, který vstoupil v platnost v roce 2007, vycházel ze zastaralých dat (Baštýř et al., 2003). Od té doby byly částky životního a existenčního minima valorizovány jen dvakrát (2012 a 2020).
- Částky jsou navíc koncipovány jako dočasný příjem (Holub et al., 2019), v praxi ale řada příjemců zůstává v hmotné nouzi dlouhodobě (jako je tomu třeba u Terezy) a nejsou pak s to uhradit dlouhodobější výdaje jako například (placenou) zdravotní péči²⁶. Částka rovněž nepočítá s výdaji, jako jsou průběžné náklady na provoz mobilního telefonu nebo domácí připojení k internetu.

Důsledkem tohoto nastavení je, že výše dávek je hluboko pod hranicí částky, ze které lze pokrýt základní potřeby.

- Například u domácnosti, kterou tvoří jedinec s dítětem do 6 let, je životní minimum 5 520 Kč na veškeré výdaje na měsíc kromě bydlení. Pro srovnání při výpočtu minimální důstojné mzdy pro rok 2020 vycházely jen náklady na potraviny pro jednu osobu (s jednou vyživovanou osobou) na 5 747 Kč²⁷. Konkrétní výše dávek se odvíjí od příjmu domácnosti – dopočítává se, aby domácnost měla toto minimum. Dospělým osobám, které pobírají příspěvek na živobytí ve výši životního minima déle než 6 měsíců²⁸, klesá dávka automaticky na úroveň existenčního minima 2 490 Kč²⁹.
- Domácnosti musí navíc z dávek pomoci v hmotné nouzi často doplácet náklady nabytí, a to nad rámec toho, jak je systém nastaven, protože dávky na bydlení často neumožňují pokrýt skutečné náklady na bydlení. Lidem s nízkými příjmy tedy pomohou s pokrytím nákladů na bydlení jen částečně (viz rámeček [Proč dávky na bydlení někdy nepomohou udržet bydlení?](#) u příběhu Aleny). Situaci komplikuje i to, že příspěvek na živobytí musí být po 6 měsících v hmotné nouzi z 35 až 65 % vyplácen v poukázkách místo peněz.

Domácnost v hmotné nouzi zároveň nemá příliš možností, jak svůj příjem navýšit. Jakmile domácnost získá jakékoli další finance (například přídatky na děti, ale třeba i dar nebo příjem žáků učilišť), výše vyplácených dávek se o danou částku sníží. Když jde o příjem ze zaměstnání, zůstane z něj domácnosti 30 % (jen částečně jsou započítány i pojistné dávky jako důchody nebo peněžité pomoci v mateřství).

Situace domácností v exekuci je o to složitější, že se jejich příjem posuzuje před exekucí, a započítává se jim tedy vyšší částka, než jakou skutečně dostanou. Nástup do práce tak může znamenat pokles příjmu (Trlifajová et al., 2018), protože příjem, který domácnosti po exekuci zůstane, je často srovnatelný s částkou, kterou získává na dávkách, a někdy je dokonce nižší (viz rámeček [Exekuce a zaměstnání mimo formální pracovní trh](#) u příběhu Adama).

Počet osob v exekuci je výrazně vyšší než počet osob, které pobírají dávky v hmotné nouzi. **Většina lidí v exekuci tedy o dávky nežádá a snaží se kombinovat formální a neformální příjmy s dalšími zdroji financí (podpora rodiny, další půjčky aj.) – kromě lidí ve specifických situacích, jako je právě Tereza, jejíž životní situace jí neumožňuje pracovat na vyšší úvazek ani kombinovat více prací. Kvůli příliš nízké stanovené nezabavitelné částce a příliš osekánému systému dávek pro ni není možné z legální práce ani z dávek pokrýt základní potřeby, a musí tak musí obojí kombinovat.**

²⁶ Osoby v hmotné nouzi by měly mít přístup k bezplatné variantě lékařské péče nebo přípravků, ne vždy je toto ovšem v praxi dostupné nebo vhodné.

²⁷ Kvantifikované dle spotřebního koše, více viz <https://www.dustojnamzda.cz/vypocet/>

²⁸ A nejsou zároveň na mateřské, nepobírají rodičovský příspěvek, nejsou alespoň ve 2. nebo 3. stupni invalidity nebo nepečují o osobu závislou na péči od II. stupně výš

²⁹ pokud neodpracují alespoň 20 hodin v pracovněprávním vztahu nebo ve veřejné službě, případně pokud se daný měsíc nezúčastní rekvalifikace nebo projektu úřadu práce

Když přišla pandemie...

Provoz restaurací, kaváren a barů byl poprvé zakázán dne 14. 3. 2020. Celkem byly restaurace v roce 2020 otevřeny pouze půl roku. V roce 2021 zatím neotevřely vůbec. Restaurace mohou provozovat jídelní okénka a čerpat vládní podporu formou dotací, která je ale mnohými označována za nedostatečnou³⁰. Podle Asociace malých a středních podniků proto pětina (20 %) restaurací ukončila provoz, mnohé propouštěly a jiné snižovaly mzdy³¹.

Kvůli pandemii zavřela i restaurace, do které chodila uklízet Tereza.

Od nástupu pandemie se strachuje, že přijde o práci

Ačkoliv činnost restaurace, kde Tereza uklízela, byla vládním nařízením omezena, **Tereza o příjmy nepřišla okamžitě**. Majitel se pustil do rekonstrukce a Tereza mohla pracovat dál, i když ve ztížených podmínkách. Nadto jí ještě zprostředkoval úklid v domácnostech příbuzných a známých.

„Šéf se rozhodl rekonstruovat, takže dělaly se zdi, podlahy, on si zrekonstruoval celou tu restauraci. Takže nám dal tuhle možnost, takže jsme dělali trochu ve ztížených podmínkách, protože bylo víc prachu, ale měli jsme práci.“

Současná ekonomická krize spojená s částečnou ztrátou práce a příjmu znásobila Terezinu zranitelnost. Vzhledem k tomu, že neměla žádnou smlouvu, nemá přístup k základním dávkám sociální ochrany. Negativní dopady absence **nároku na nemocenskou a ošetřovné** pociťovala Tereza již před pandemií. Zůstat doma s nemocným dítětem nebo kvůli vlastní nemoci byl vždy problém. Protože ale nemá striktně danou pracovní dobu a nepracuje na plný úvazek, může si své hodiny odpracovat i jindy. Během pandemie však musela spolu s dítětem opakovaně zůstat v karanténě a napracovat si pak takový výpadek už problém byl.

Od prosince se bojí, aby měli z čeho žít a kde bydlet

Rekonstrukce restaurace v prosinci skončila, zbylo jen pár domácích úklidů **a Tereziny příjmy z práce na ruku poklesly od ledna 2021 o 70 %**. O podporu Tereza nežádala, nemá na ni nárok.

Aby svou finanční situaci alespoň trochu vylepšila, **stala se v době pandemie pravidelnou dárkyní plazmy**. Tím si zajistila menší příjem v podobě max. 1 700 Kč měsíčně.

Dokud mohla platit v hotovosti, využívala Tereza například i slevu pro samoživitelky poskytovanou společností Rohlík.cz na nákup potravin. To se ale změnilo ve chvíli, kdy společnost zavedla povinnou platbu platební kartou, kterou Tereza nevládní, protože nemá bankovní účet (podobně jako řada dalších osob v exekuci).

„Já jsem si zkusila otevřít si účet, vložit tam stovku a do týdne jsem ji tam neměla. Takže já bohužel za minulost trochu doplácím tím, že nemůžu mít platební kartu, nemůžu si někde ukládat a slyšet. Ani nemám z čeho to splácet, takže jsem na mrtvém bodě.“

³⁰ <https://www.ahrcr.cz/novinky/kompenzacni-programy-nepomohou-vsem/>

³¹ <https://cesky.radio.cz/pred-rokem-vlada-poprve-zavrela-v-cesku-restaurace-pres-20-procent-uz-neotevre-8712066>

Proč lidé v exekuci nemají účty?

Částka, která je dlužníkovi z jeho pravidelného příjmu (mzdy, důchodu apod.) garantována jako minimum potřebné k přežití, může být zabavena, jakmile mu přijde na účet. Tento stav je výsledkem souběhu dvou způsobů provádění exekuce – na příjem dlužníka a na jeho bankovní účet.

V praxi to funguje tak, že dlužníkovi je stržena zákonná srážka z jeho mzdy či důchodu. Pokud je zbylá část, tzv. nezabavitelná částka, poukázána na bankovní účet dlužníka, je exekučně blokována. Dlužník má velmi omezené možnosti, jak se k ní dostat. Nedávná změna legislativy na tom bohužel příliš nezměnila. Lidé v exekuci tak de facto přichází o možnost používat bankovní účty. Tento problém je zvláště závažný v kontextu současné pandemie, kdy se větší část plateb přesouvá do elektronické podoby.

Tento paradox zde platí již 20 let. Poukázal na něj i Ústavní soud například ve svém nálezu zn. IV.ÚS 121/16 nebo naposledy v únoru 2021 Veřejný ochránce práv.

V už tak tíživé době Tereze navíc vznikly **nečekané a vysoké výdaje na zubní péči pro syna**. Tereza se proto obrátila na ÚP s žádostí o mimořádnou okamžitou pomoc (MOP). Žádost o MOP jí však byla zamítnuta, neboť na zdravotní péči se tato dávka nevztahuje (argumentem zde je, že zdravotní péče je v ČR poskytována zdarma). Přitom například o MOP na nákup školních pomůcek, na které se tato dávka naopak vztahuje, Tereza paradoxně nežádala.

Proč tomu tak bylo? Roli zde hraje to, jak Tereza **vnímá sociální podporu státu**. Ta pro ni představuje **poslední řešení v situacích, které není schopna vyřešit jinak**. Proto požádala o příspěvek na hrazení zdravotní péče o syna, ale již nepožádala o příspěvek na vlastní zubní péči, i když by ji potřebovala. Stejně tak nežádala ani o příspěvek na školní výbavu. Tento výdaj pro ni sice znamenal citelný zásah do rozpočtu, nebyl však tak vysoký, aby jej (díky neformálnímu příjmu) nebyla schopná pokrýt sama.

Z toho, jak Tereza o systému podpory mluví, je ale zřejmé i to, že se v tomto systému moc neorientuje a že pracovníky ÚP v tomto ohledu nevnímá jako příliš nápomocné.

„Tam nejsou moc sdílní. Já nevím, proč to tak je, spíš bych si představila sociálního pracovníka, že by měl být sdílný a trochu pomoci.“

Nedostatek sociální práce na Úřadu práce a její efekty

Sociální práce by podle zákona měla být součástí práce s lidmi v hmotné nouzi, s cílem propojení člověka, který je příjemcem dávek s dalšími poskytovateli služeb, zejména na obci³².

I vzhledem k rostoucím administrativním nárokům a důrazu na kontroly, **Úřady práce dlouhodobě nemají dostatek kapacit pro výkon sociální práce s lidmi, kteří jsou v hmotné nouzi**. V praxi je sociální práce na Úřadech práce i spolupráce se sociálními odbory obce často velmi omezená. Aktivita pracovníků Úřadu práce, včetně těch, kteří mají kvalifikaci pro výkon sociální práce, se tak často redukuje na administraci dávek.

- Údaje o počtu sociálních pracovníků na Úřadě práce ČR z celkového počtu bezmála 12 tisíc jeho zaměstnanců nejsou veřejně dostupné.
- **Nicméně například data z roku 2019 ukazují, že počet sociálních šetření provedených sociálními pracovníky, jejichž smyslem je pomoci klientům vymanit se z nepříznivé sociální**

³² Normativní instrukce č.19/2013

https://www.mpsv.cz/documents/20142/1037493/vi_2014_79195_p1.pdf/2e2d14a8-5f24-3db5-3601-dd0fadcc2fd2, Normativní instrukce č. 19/2016: https://www.mpsv.cz/documents/20142/637261/1-19_2016.pdf/614842e5-bbad-8e84-fd47-fe1c75f100b0

situace, byl **čtyřnásobně nižší než počet šetření v místě prováděných dávkovými specialisty ÚP s cílem ověřit nárok na dávky** a jejich výši³³.

Nedostatek sociální práce nicméně odráží i celkové nastavení a vnímání sociálních systémů (viz rámeček [Proč lidé nežádají o dávky?](#) V příběhu Adam), který promítá do toho, že přístupů často dominuje snaha příjemce podpory odradit, „ušetřit“ výdaje na dávkách (Gřundělová 2020).

Důsledkem je nejen omezená možnost změny situace příjemců dávek, protože nedostávají podporu pro řešení příčin jejich situace, ale nastavení přispívá i k pocitům frustrace zaměstnanců úřadu.

Tereza před 4 měsíci navázala partnerský vztah. Její přítel toho o její situaci a problémech zatím moc neví a Tereza s jeho pomocí do budoucna nijak nepočítá. O mnoha věcech se s ním ostýchá mluvit. Má obavy z toho, jak by přítel reagoval a nechce ho odradit.

Snaží se proto hledat jiná řešení své situace. Uvažuje o **hledání jiné práce. Má plán, že by si mohla oživit znalost jazyků, nějak využít svou praxi a doplnit si vědomosti rekvalifikací. Současně si ale nedokáže představit, jak by péči, práci a učení dokázala skloubit.**

Samoživitelky a problém skloubení práce a péče

Výzkumy dokládají, že **otázka skloubení péče a práce je důležitá pro všechny rodiny s dětmi, v životě rodičů samoživitelů má však naprosto zásadní význam** (Hasmanová Marvánková, 2011; Dudová, 2009), zejména pokud se musí starat například i o staré a nemocné rodiče – „sandwichová generace“ (Hasmanová Marvánková, 2011).

- Podle průzkumu aliance Byznys pro společnost a Nadace Kooperativa realizovaného na podzim roku 2019 mezi 364 rodiči samoživiteli (převážně matkami), **narazilo více než 3/4 dotazovaných samoživitelů na nemožnost sladit práci s péčí.**
- **Matky samoživitelky přitom pracují na plný úvazek častěji než ženy v úplných domácnostech. Výjimkou není ani to, že k plnému úvazku volí i další způsoby přivýdělnku ve formě brigád** a podobně (Hasmanová Marvánková, 2014). Flexibilita pro ně znamená možnost využít volnější pracovní dobu, práci na „home office“ nebo možnost přivést dítě s sebou do práce (Hasmanová Marvánková, 2011; Dudová, 2009).

Ačkoliv podnikání je často prezentováno jako cesta k větší flexibilitě a seberealizaci v pracovní oblasti, **pro mnoho žen představuje podnikání jedinou možnou strategií, jak skloubit péči a práci** (Dlouhá, Pospíšilová, 2018).

Tereza navíc trpí chronickými problémy se zády (často u ní dochází k výhřezu obratlové ploténky), což její možnosti dále zužuje. Práce uklízečky, kterou v současné době dělá, by v budoucnu musela zanechat bez ohledu na dopady pandemie. Demotivující je pro ni ale zejména to, že má exekuce, a není tedy s to se uživit legální prací (viz rámeček [Exekuce a zaměstnání mimo formální pracovní trh](#) příběhu Adama), čímž se vracíme na počátek Terezina příběhu, který se stejně jako její život točí v začarovaném kruhu, z něhož není schopna najít cestu ven.

³³ Zpráva o činnosti Úřadu práce ČR za rok 2019
https://www.uradprace.cz/documents/37855/1738144/zprava_o_cinnosti_2019.pdf/9c73e819-7d94-5490-cf30-fd46ff9225b3

Tereza je tak příkladem člověka, kterému se přešlap z minulosti stal osudným. I když bude Tereza pracovat, starat se o své dítě a dělat vše, co bude v jejích silách, aby jemu i sobě zajistila nějakou budoucnost, její ekonomická a sociální situace se bez pomoci zvenčí nemají šanci zlepšit.

Tereza by ráda pracovala legálně. Avšak **protože má exekuci, legální práce by pro ni znamenala propad do chudoby a pravděpodobně i ztrátu bydlení. Většina výdělku by jí totiž byla exekučně zabavena.** Nezbývá jí tedy nic jiného, než se nechávat zaměstnávat mimo pracovní trh bez nároku na sociální jistotu a ochranu. Systém je nastavený tak, že kvůli jednomu přešlapu se člověk může dostat do situace, ze které není cesty ven.

Adam: bezdětný svobodný muž s exekucemi

46 let, SŠ konzervatoř, sezonní práce v pohostinství, bez stabilního bydlení

„Já tomu pro sebe říkám válečný stav.“

Příběh Adam je příklad patové situace, do které se mohou dostat lidé v exekuci, zejména ti, kteří nemají sociální síť, která by jim pomohla. Systém exekucí, tak jak je v současnosti nastavený, neumožňuje lidem s exekucí uživit se legální práci, zvláště pak ve větších městech, v nichž jsou vysoké ceny nájmu (SPOT 2021). I přesto, že žijí v chronické nejistotě ohledně příjmu a bydlení, z pohledu veřejných statistik o chudobě, nezaměstnanosti nebo sociálních problémech jsou lidé jako Adam neviditelní.

V příběhu, který Adam vyprávěl, opakovaně zaznívala hrdost na to, že měl vždy práci, že nebyl nikdy klientem sociálních služeb, nebral dávky. Tato snaha o nezávislost ho zároveň opakovaně dostává do situace, kdy je nucen přijímat práci za substandardních podmínek. Pandemie toto ještě znásobila.

Adam je vystudovaný muzikant, v minulosti se živil jako korepetitor v ZUŠ, spolupracoval s populárními hudebními kapelami a posléze pracoval jako zvukař na hlavní pracovní poměr. Kvůli nízké mzdě si v té době vzal úvěr, jak sám popisoval „na to, abych mohl normálně žít a občas si povyrazit“. Úvěr bez problémů splácel až do chvíle, kdy přišel o práci při reorganizaci. Ve stejné době se rozešel s tehdejší partnerkou, čímž ztratil stabilní bydlení a dostal se do zpoždění se splátkami půjčky.

„Vzal jsem si úvěr 100 tisíc, splátka byla 2 050 za měsíc, měl jsem platit 125 tisíc... Měl jsem pojištěno proti ztrátě zaměstnání. Takže jsem to neřešil, když jsem přišel o práci. Zbývalo zaplatit 10 tisíc... Nikdo mě nekontaktoval a najednou složenka, bum, přeprodáno...“

Přestože se Adam podle svých slov snažil situaci řešit, v následujících měsících se dostal do exekuce. V době rozhovoru odhadoval výši svého dluhu na 300 tisíc. Na tento dluh se posléze nabalily další dluhy na zdravotním pojištění (z doby, kdy pracoval na smlouvy, ze kterých nebylo odváděno zdravotní pojištění), za telefon a další.

Od chvíle, kdy přišel o práci zvukaře, již nikdy nepracoval ve svém oboru a neměl ani žádnou jinou stabilní práci. Pracuje sezónně, v létě na táborech a v zimě na horách, na dohody o provedení práce, obvykle bez sociálních odvodů. Práce na dohody, které nejsou registrovány, jsou pro něj strategií, jak se chránit před exekucí:

„Od té doby lavíruji... Smlouvy na táborech jsou kvalitní, na horách jsou to dohody do 10 tisíc, bez odvodů... Nemohl jsem nastoupit do legálního zaměstnání, protože by na mě okamžitě vlítli [exekutoři]... ale nikdy jsem neměl problém najít práci. Nějaká důstojnost ve mně je.“

Jeho práce je obvykle spojena s bezplatným ubytováním, jinak bydlí po známých, případně si krátkodobě pronajímá prostory.

Adam žije sám, nemá děti.

Exekuce a zaměstnání mimo formální pracovní trh

Podle Institutu prevence a řešení předlužení bylo v ČR k dubnu 2020 v exekuci 775 tisíc osob. Z toho 72 % dlužníků čelilo vícečetným exekucím. Nejvíce lidí mělo mezi 3 a 9 exekucemi (317 tisíc)³⁴. Dluhy a exekucemi jsou disproporčně zasaženy nízkopříjmové domácnosti (Spot, 2018). **Práce „na černo“ je přitom mezi lidmi zatíženými dluhy poměrně častá, podobně jako kombinování formální a neformální práce** (viz např. Median, 2018).

Co je příčinou?

Po provedení exekučních (insolvenčních) srážek musí dlužníkovi zůstat tzv. nezabavitelná částka, která má zaručit, že bude schopen pokrýt své základní životní potřeby. Zároveň má poskytovat alespoň minimální motivaci k navyšování příjmu. Konkrétní výše proto závisí na počtu tzv. vyživovaných osob, na výši čisté mzdy a na existenci tzv. přednostních pohledávek³⁵.

Základní výše nezabavitelné částky je ovšem nižší, než je výše minimálních částek v systému dávek v hmotné nouzi, a je rovněž pod hranicí minimální mzdy. Pouze s vyšším výdělkem je možné dosáhnout postupného navýšení nezabavitelné částky na úroveň dávek.

- **V roce 2020 dosáhl jedinec bez dětí (s přednostní exekucí) příjmu na úrovni minimální mzdy až při hrubé mzdě ve výši 36 tisíc Kč (28,5 tisíc Kč čistého).**
- Ve srovnání se systémem dávek mají v případě exekuce velmi nízké příjmy zejména domácnosti s jedním příjmem (samoživitelé a samoživitelky), tzv. patchworkové rodiny³⁶ (které nemohou uplatnit jednotlivé členy jako tzv. vyživované osoby), lidé s nižší kvalifikací (kteří nedosáhnou na lépe placené pozice) a lidé žijící ve větších městech, v nichž jsou vyšší náklady na život (nezabavitelná částka na rozdíl od dávek na bydlení tuto skutečnost nerozlišuje).

V případě lidí v exekuci se také vytrácí ochranná funkce minimální, případně zaručené mzdy coby zcela základní hranice příjmu, který by měl pracující člověk za svou práci dostat.

Srovnání částky, která člověku zůstane z příjmu při přednostních exekucích, minima v systému sociálních dávek a zaručené mzdy pro danou pozici.

	Minimum v systému dávek	Co zůstane z příjmu (přednostní exekuce)	Zaručená mzda
Prodavačka, samoživitelka , jedno dítě, mzda 18 tisíc, České Budějovice	15 059 Kč	12 156 Kč	17 800 Kč
Seniorka , důchod 14 tisíc, Plzeň	10 681 Kč	9 848 Kč	nevztahuje se
Svářeč, bez rodiny , mzda 35 tisíc, Praha	12 437 Kč	13 911 Kč	17 800 Kč
Vrátný, bez rodiny , mzda 16 tisíc, Praha	12 437 Kč	11 271 Kč	14 600 Kč
Učitel, manželka bez příjmu , 2 děti (3 a 4 roky), mzda 32 tisíc, Olomouc	26 517 Kč	19 363 Kč	24 100 Kč

Důsledek? Práce na černo jako nutná strategie

V důsledku tohoto nastavení se člověk v exekuci často nemá šanci z legálního příjmu uživit - což ho nutí vydělávat si mimo formální trh práce, respektive kombinovat formální příjem s tzv. **nehlášenými příjmy**, ať již jde o celý příjem, nebo vyplácení části mzdy „na ruku“.

Skutečnost, že legální zaměstnání lidem v exekuci negarantuje vyšší příjem ani příjem ve výši toho, co by jim bylo vypláceno na dávkách, výrazně přispívá k pocitu frustrace a nespravedlnosti a k přesvědčení, že současný systém finančně trestá ty, kteří se snaží svou situaci řešit.

³⁴ <https://www.institut-predluzeni.cz/mapy-a-statistiky/exekuce/>

³⁵ Při přednostních pohledávkách (dluhy vůči státu, alimenty, dluhy na pojistném) jsou srážky vyšší.

³⁶ Za patchworkovou nebo také rekonstituovanou rodinu je obecně považována domácnost, v níž je alespoň jeden ze sezdáných či nesezdáných partnerů nevlastním rodičem alespoň jednoho dítěte (Palonciová et al., 2019).

Když přišla pandemie...

Provoz hotelů byl omezen v podobném rozsahu jako provoz kaváren a restaurací, tedy od poloviny března 2020. **V únoru, kdy došlo k vyhlášení prvního nouzového stavu, měl Adam nastoupit jako barman na hory, kde měl zajištěné ubytování. Kvůli nastalé situaci ale z práce sešlo a Adam se tak ze dne na den ocitl bez práce.**

Nástup pandemie: propad do bezdomovectví

Ztráta práce znamenala také ztrátu střechy nad hlavou. Adam mezitím již vypověděl nájem v garsoniéře, v níž v Praze bydlel. V té době také zavřela řada pro něj dostupných ubytoven. První tři týdny po začátku pandemie bydlel ve vlacích. Využíval toho, že České dráhy od 16. března 2020 na měsíc přerušily fyzický prodej jízdenek ve vlacích, což prakticky umožňovalo jízdu bez dokladů³⁷. Adam tedy přejížděl v noci opakovaně sem tam napříč republikou, protože vlaky mu díky přístupu k toaletě a tekoucí vodě poskytovaly alespoň základní zázemí.

„Snažil jsem se vypadat kultivovaně... ale byl to hrozný stres... V noci skoro jsem nespál, postupně se nabaloval spánkový deficit... Nechtěl jsem rezignovat na svoji osobu, že všichni jste špatně... ale pak mi už smrděly i tenisky... Styděl jsem se sám za sebe.“

V březnu ještě nebyl zaveden žádný systém podpory pro lidi, kteří pracují na dohody (Adam na ni neměl nárok ani poté, co byli lidé pracující na dohody v srpnu 2020 do systému zahrnuti, protože většina jeho příjmů byla přes dohody do deseti tisíc). Nezvažoval však ani, že by se obrátil na úřad práce, a to kvůli negativní zkušenosti z minulosti, kdy mu byla podpora zamítnuta, protože nechtěl obtěžovat kontrolou kamaráda, u kterého v té době přespával.

„Bylo to fatální zklamání, že člověk chce jedinkrát v životě využít restart, když normálně slušný člověk chce jenom pomoci... Já jsem celý život pracoval, že mně nikdo nepomůže, byl jsem naštvaný na ten systém.“

Proč lidé nežádají o dávky?

Vývoj v oblasti systémů sociální ochrany v posledních desetiletích vedl k tomu, že nepojistné dávky – tedy dávky, které nejsou podmíněny předchozími platbami pojistného – byly de facto zredukovány na záchrannou síť pro nejchudší skupiny obyvatel.

Počet dávek, které mají sloužit jako prevence před chudobou, byl snížen (zrušení sociální příplatku), byla omezena jejich reálná hodnota i počet skupin, které na ně dosahují (přídavky na děti). Dávky navíc neodpovídají reálným nákladům (viz rámeček „Proč dávky na bydlení někdy nepomohou?“ u příběhu Aleny). Výrazně klesala i reálná hodnota dávek pomoci v hmotné nouzi pro nejchudší (viz rámeček „Proč člověk s dávkami pracuje na černo?“ u příběhu Terezy).

Řada zahraničních autorů (Kumlin, Rohstein, 2005) ukazuje, že **omezování systému dávek a zpříšňování jeho podmínek paradoxně nevedou k jejich větší legitimitě, ale naopak přispívají k pocitům nedůvěry, že podpora nejde správným směrem, a vyvolávají poptávku po jejich dalším omezování a kontrole.** Toto je případ i České republiky, v níž převládá představa, že dávky jsou zneužívány (CVVM, 2019).

³⁷ <https://zdopravy.cz/ceske-drahy-obnovuji-prodej-jizdenek-ve-vlaku-doba-cestovani-zdarma-konci-46548/>

Výsledkem je, že v systému dominuje nikoliv důraz na ochranu lidí ve špatné situaci, ale nedůvěra vůči žadatelům a snaha o jejich větší kontrolu. Ve vztahu k žadatelům se to projevuje značnou nepřístupností celého systému, a to zejména pro ty, kteří s dávkami nemají žádnou zkušenost.

Hlavními překážkami jsou:

- **Špatná dostupnost informací** – špatně srozumitelné informace na webových stránkách, nedostupné (nebo neexistující) poradenské linky, omezené možnosti odvolání při nejasnostech, nepřesné a někdy odrazující informace poskytované pracovníky úřadů práce.
- **Byrokracie a vysoká míra kontroly** – žádost o dávky je spojená s detailním dokládáním příjmů a nákladů (a majetku) všech členů domácnosti a je podmíněna ochotou příjemců poskytnout osobní údaje, otevřít svou domácnost kontrolám apod. Toto platí obzvláště u dávek pomoci v hmotné nouzi.
- **Nutnost využít nejdříve všech dalších zdrojů, zejména úspor (u dávek v hmotné nouzi)** – u dávek pomoci v hmotné nouzi domácnost dokládá nejen příjem, ale i veškerý majetek včetně úspor (u spoření je možný odklad) nebo například letní chalupy.
- **Stigma spojené s žádáním o dávky** – negativní obraz příjemců dávek se promítá do neochoty lidí být s touto skupinou spojován. Žadatelé o dávky mají proces žádosti často spojen s ponížením a nedůstojností (Trlifajová et al., 2015).

Po třech týdnech se Adam nakonec obrátil na Armádu spásy u pražského Hlavního nádraží. Klíčovou roli zde sehrál jeho kamarád, který mu organizaci našel a doporučil. Adam sám v té době neměl telefon ani přístup k internetu – cítil se ve své situaci bezradný.

„Celý den jsem někde chodil a nevěděl co a jak.“

První věc, kterou Adam na Armádě spásy ocenil, byla možnost dát si horkou sprchu a polévku. Přes jejich kontakty pak byl doporučen na ubytování v jednom z pražských hotelů, které byly v době pandemie otevřeny pro lidi ohrožené ztrátou bydlení. Na správě těchto hotelů a hostelů se podílely neziskové organizace.

Ubytování na hotelu pro něj znamenalo zásadní posun a stabilizaci. Hotel představoval klidné a velmi čisté prostředí. Adam nás sám pozval, abychom náš rozhovor uskutečnili v hotelovém pokoji. V kontrastu k předchozí negativní zkušenosti s dávkovým systémem pak zvláště pozitivně hodnotil přístup místních sociálních pracovníků.

„Tady to funguje skvěle, to je úplně jiné, ta vstřícnost, komunikace.“

Přesto se však i v novém prostředí cítil ohrožený.

„Já tomu pro sebe říkám válečný stav... Víím, že sem nepatřím (...) je to na psychiku, uteču do lesa a povídám si s ním, tam jsem v bezpečí, tam nejsou žádní delikventi a povídám si s ním... Přijdu až večer... V podstatě přežívám.“

Lidé a domácnosti v bytové nouzi a nárůst bezdomovectví v době pandemie

Lidí, kteří jsou bez přístřeší nebo bydlí v ubytovnách, azylových domech nebo v kvalitativně nevyhovujících bytech, bylo v ČR podle *Zprávy o vyloučení z bydlení za rok 2018* přes 80 tisíc, z toho 20 tisíc tvořily nezletilé děti. Osob bez bytu bylo přes 40 000, z toho osob bez střechy nad hlavou 16 600³⁸.

Nejnovější studie zabývající se problematikou bezdomovectví je *Analýza situace bezdomovectví v Praze* z října 2020. V té se uvádí, že v Praze žilo v roce 2020

- přibližně 20 tisíc osob v bytové nouzi, z nichž přibližně 4 000 bylo bez střechy nad hlavou (přespávajících venku a v noclehárnách),
- přibližně 8 700 osob bez bytu (přespávajících na ubytovnách, v azylových domech apod.)³⁹.
- Z této studie také vyplývá, že 23 % lidí bez domova (žijících v Praze) o bydlení přišlo v roce 2020, přičemž pro zhruba polovinu z nich se jednalo o první ztrátu bydlení. Práci pak ztratilo 19 % osob, z toho 9 % současně s bydlením.

Přesnou souvislost s dopady pandemie nelze podle autorů studie vyvodit, její existence je ale pravděpodobná.

Jak víme z médií, některé azylové domy v Praze jako například **Azylový dům sv. Terezie**, zaznamenaly v souvislosti s pandemií nárůst počtu klientů. Z 10 % se přitom jedná o klienty, kteří kvůli ztrátě práce poprvé zažívají bezdomovectví. Jako například klient Pavel, který musel kvůli ztrátě zakázek zavřít svou provozovnu, a protože úspory vyčerpal v období prvního nouzového stavu, dostal se do situace, kdy už neměl ani na nájem⁴⁰.

Magistrát hlavního města Prahy zřídil 6 humanitárních hostelů/hotelů a 2 stanová městečka (Veverková et al., 2020).

Snaha vrátit se k nezávislosti – ochota přijmout překerní práci

Během pobytu na hotelu Adam obdržel přes úřad práce jednorázovou podporu (mimořádnou okamžitou pomoc⁴¹) – s žádostí mu pomohli pracovníci Armády spásy – a pravidelně dostával nejdříve jídlo, později stravenky.

Záhy poté, co se jeho situace stabilizovala, si začal hledat nový zdroj příjmu. Sehnal práci v zahradnictví na dohodu o provedení práce. Práce obnášela dvě hodiny dojíždění každý den a desetihodinové směny a výše Adamovy odměny se odvíjela od jeho výkonu. Většina dalších zaměstnanců byli cizinci, tedy lidé, kteří byli pravděpodobně také ve velmi špatné situaci.

„Koruna čtyřicet za pípnutí sazenice... Dostanu tam šest korun na den, z toho stovka padne na cigarety, stovka na oběd, stovka na cestu... Samí Ukrajinci, Rumuni, nikomu nerozumím, je to jak v blázinci. Byl jsem hodně vytočený, když na mě hulákala nějaká Ukrajinka [že nedodrží správný postup]. Vypiju večer, když přijdu, sedmičku vína... Ale byl jsem v procese, měl jsem zas práci.“

Adamova zkušenost ze zahradnictví poukazuje na vysokou míru zranitelnosti lidí v exekuci, kteří nedisponují sociálními sítěmi. Nedostatek jiných alternativ (v kombinaci s pocitem, že musí být s to se o sebe postarat) vede k tomu, že jsou při nedostatku jiných pracovních příležitostí nuceni přistoupit na práci v nevyhovujících podmínkách, někdy i na hranici pracovního vykořisťování. Naznačuje také, jak

³⁸ <https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2019/04/Zpr%C3%A1va-o-vylou%C4%8Den%C3%AD-z-bydlen%C3%AD-za-rok-2018.pdf>

³⁹ https://www.csspraha.cz/wcd/aktuality/zprava_komplet_v14_mv-korektura_zlom3.pdf

⁴⁰ <https://praha.charita.cz/azylovvy-dum-sv-terezie-hlasi-narust-lidi-bez-domova/>

⁴¹ MOP pro nouzové situace, jde o jiný typ než COVID – MOP.

rychle se takováto stresující situace (bydlení, které nedává pocit bezpečí, stresující zaměstnání aj.) může projevit dalšími negativními jevy, jako jsou v Adamově příběhu náznaky problému s alkoholem.

V době konání rozhovoru v červnu, kdy došlo k dočasnému otevření restaurací, Adam začínal pracovat – opět bez formální smlouvy – u grilu v jedné zahradní restauraci, kde už byli lepší pracovní podmínky (odměna 100 Kč za den, jídlo zdarma) a plánoval odjet to Krkonoš, kde měl předběžně domluvenou práci v hotelu. Díky tomu, že mu ubytování v hotelu umožnilo překlenout krizové období, se mohl vrátit ke strategiím, které využíval před pandemií. Velmi silně ale vnímal jejich neudržitelnost.

„Tímhle kočovným stylem se mi už dál žít nechce. Chtěl bych mít takovouhle místnost [jako v hotelu], ale svoji, krize, nekrize... Normální život člověka, který může jít k zubaři, může platit kartou...“

Možnosti, které má, však příliš nadějí na změnu nedávají. Vlastní bydlení pro lidi v exekuci není dostupné, oddlužení je podmíněno stabilním a dostatečným příjmem. V době, kdy jsme s ním mluvili, neměl Adam telefon, a poté, co nastoupil (několik dní po rozhovoru) do hotelu v Krkonoších, s ním již další rozhovor neproběhl.

Marie: narození dítěte v době pandemie

35 let, OSVČ průvodkyně, na mateřské dovolené, manžel cizinec a OBZP, do srpna nájem, poté hypotéka

„Ale pak, když už zavřeli i ty restaurace, tak to už jsem se totálně zhroutila. A pak, když mamce zavřeli ten obchod, tak to už byl pro mě totálně konec. A když jsem viděla, že ty podmínky, co mají teď z té podpory, jsou hodně špatné, tak už jsem na tom byla opravdu blbě. A můžu říct, že mě jenom zachránil tady ten jeden známý, který nám poslal peníze. Ale jinak bysme... Nevím, co bych dělala.“

Marie spolu s manželem, patří ke skupině, kterou bychom mohli, s odkazem na výzkum Rozdělení svobodou – Česká společnost po 30 letech (2019)⁴², nazvat nastupující kosmopolitní třídou. Disponují vysokým kulturním a sociálním kapitálem a i v ekonomické oblasti vnímali, že si vedou relativně dobře (i když na minimální důstojnou mzdu, která pro Prahu na jednotlivce v roce 2020 vzrostla na 37 987, dosahovala pouze Marie⁴³).

Nedisponují vlastním bydlením, a největší riziko proto pro Marii představují vysoké ceny bydlení a nesplacená hypotéka. Marie nikdy nepobírala žádné sociální dávky ani o tom neuvažovala. Jako OSVČ byla zvyklá spoléhat vždy pouze sama na sebe a pro případ nečekané události nebo odchodu na mateřskou měla vytvořené dostatečné finanční rezervy.

Přesto i ji současná situace dostala do existenčních problémů, kdy každý den řeší, jak uhradí náklady na bydlení a další životně nezbytné výdaje.

Marii je 35 let, krátce před vypuknutím pandemie otěhotněla a v současné době je na mateřské dovolené. Její manžel je cizinec. Část rodiny tedy žije mimo Evropskou unii a další část v jiném okrese ČR.

Marie od roku 2007 pracuje v cestovním ruchu, provádí, tlumočí, lektoruje, podniká. Jako průvodkyně spolupracuje téměř výhradně s jednou cestovní kanceláří. Zaměstnaneckou smlouvu s ní ale uzavřenou nemá a pracuje jako OSVČ, což je v jejím oboru běžná praxe, a to i vzhledem k charakteru její práce.⁴⁴ Vedle toho si Marie před několika lety založila malou cestovní agenturu, v níž zaměstnává další průvodce i sama provádí. Její práce jí dává volnost, je však zároveň spojená s určitou mírou sociální nejistoty.

„To je těžké vysvětlit některým lidem, kteří v tom nedělají. Jsou lidi, kteří si to nedovedou představit, když má někdo jistotu platu a pak vám říká, že tomu státu nic neodvádíte. Já jsem za ten rok platila daně skoro jako zaměstnanec. Za to, že odvádíme méně, za to platíme tou nejistotou. Jednou se vám daří a jednou ne. Jasně, když má někdo garantovaný plat smlouvou, tak je jasné, že z toho může platit větší daně. A co si nepřiplatíme, já mám přípojištění, tak vám stát dá pár šušňů a někdo si třeba ani neplatí, protože to neví. Takže pak nemá vůbec nic. A kdo nemá přípojištění a byl by třeba dva měsíce nemocný, tak nemá nic.“

Před pandemií žila Marie se svým mužem v pronajatém bytě v Praze a společně spořili na vlastní bydlení. Náklady na bydlení, které činily 22 tis. měsíčně za byt 2+1, představovaly více než 30 %

⁴² <https://www.irozhlaz.cz/sites/default/files/documents/4cb643625998e931d8f0a9aa34bbb254.pdf>

⁴³ <http://centrumspot.cz/dustojna-mzda-ani-v-roce-2020-vice-nez-polovina-pracujicich-nevydelava-dost/>

⁴⁴ Průvodci jsou najímáni například cestovními kancelářemi na jednotlivé akce v rámci plánovaných zájezdů, nicméně ty se někdy ruší, a tím pádem i sjednaná práce.

jejich příjmu. Bydlení bylo z hlediska standardu bydlení vyhovující, vztahy s majitelkou bytu však byly napjaté.

Rok 2019 byl pro Marii z hlediska podnikání úspěšný a vyhlídky na rok 2020 byly velmi dobré. Na leasing pořídila firemní auto, a jak sama říká, mohla si konečně „dovolit“ otěhotnět.

„Takže ten rok 2019 byl super a tenhle rok měl být ještě lepší. Já už jsem třeba měla objednávky od ledna až do května. Podle toho já jsem se třeba rozhodovala, že koupím to firemní auto. Ale jak jsem otěhotněla, což jsem si taky dovolila otěhotnět v době, kdy jsem měla rozjetou tu firmu, protože předtím jsem to odkládala, tak jsem samozřejmě musela našetřit na to, že tolik nebudu provázet já sama, protože když pro mě provází ostatní lidi, tak je to menší výdělek, než když provádím já.“

Celkem si měsíčně, v závislosti na sezóně, vydělala mezi 35 a 55 tisíci Kč (hrubého). Její manžel pracuje v její firmě, nicméně je registrován jako osoba bez zdanitelných příjmů (platí si sám zdravotní pojištění) a kromě toho má menší vedlejší příjem jako barman (přivydělává si v baru na DPP jako OBZP). Jeho příjmy byly nižší, celkem si společně vydělali cca 65–85 tis. Kč měsíčně (hrubého). Většina ušetřených společných peněz byla určena na pořízení vlastního bydlení.

Když přišla pandemie...

Cestovní ruch patří spolu s kulturou mezi odvětví, která pandemie postihla nejvíce (Špaček, 2020)⁴⁵. Vyhlášení nouzového stavu a s ním spojená restriktivní opatření týkající se shromažďování, uzavírání muzeí, hradů a zámků, omezování kulturních a edukativních akcí atd., měla na toto odvětví zničující dopad. V porovnání se stejným obdobím v roce 2019 poklesla poptávka v tomto odvětví o 85 až 95 % (Špaček, 2020).

V letním období, které představuje vrchol turistické sezóny, se přitom poptávka obnovila pouze do malé míry, a to díky domácím turistům. Od září je situace opět stejná, jako byla na začátku pandemie. **Podobně jako v oblasti kultury, i zde se lidé od počátku pandemie potýkají s obrovskou nejistotou ohledně budoucnosti svých profesí.**

První měsíce pandemie v životě Marie: bez práce se ze dne na den ocitla nejen ona, ale i manžel

Mariina situace odrážela situaci panující v cestovním ruchu obecně. **Následkem vládních omezení přišla na jaře o 100 % svých příjmů z průvodcovské činnosti** (jako OSVČ). **Nadto přišla i o veškeré příjmy z provozu své malé firmy, která je také navázána na turistický ruch.** Mzdy zaměstnanců vyplácet nemusela, neboť lidi zaměstnávala pouze na dohody (ti si okamžitě hledali práci jinde, protože v té době ještě neměli nárok na žádné kompenzace). Zůstala jí ale povinnost splácet leasing na firemní auto a hradit náklady na firemní telefon.

Současně s Marií přišel o práci i její **manžel, který pracoval v její firmě** a který si k tomu přivydělával jako barman. Jeho jediným zbývajícím příjmem bylo cca 8 tis. Kč měsíčně, které si vydělával od června do konce září (než došlo k obnovení protiepidemických

⁴⁵ <https://www.statistikaamy.cz/2020/06/26/mracna-nad-cestovnim-ruchem/>

opatření). Protože **je osobou bez zdanitelných příjmů (OBZP)** – platí si zdravotní pojištění, sociální nikoliv – **neměl nárok na žádnou přímou podporu.**

Manžel se kvůli hledání nové práce hned v březnu **přihlásil na ÚP**. S jeho přihlášením však byly problémy. Marie elektronicky (a telefonicky) požádala o jeho vyřazení z evidence v místě původního bydliště – v Krlově⁴⁶ – a převedení do Prahy. Že k tomu nedošlo, se dozvěděli, až když jim přišla upomínka na nedoplatek z VZP.

„Oni to tam prohrabali a zjistili, že ten Krlov ho dal pryč ze svojí evidence, ale zapomněli ho převést do Prahy. Takže jsme to pak museli oběhat osobně.“

Nezaměstnanost, evidence na úřadu práce a dluhy na pojistném

S evidencí jedince na úřadu práce jako uchazeče o zaměstnání je spojeno také to, že za něj stát hradí zdravotní pojištění.

Pokud se jedinec nezaeviduje nebo se nezaeviduje včas, nebo když je sankčně vyřazen (což bylo v posledních letech poměrně časté – sankčně byla v roce 2019 vyřazena až pětina všech uchazečů, nejčastěji za **nedodržení termínů schůzek**), přestává mu být zdravotní pojištění hrazeno.

Zatímco partner Marie disponoval dostatečnými rezervami, aby dluh ve lhůtě splatil, pro řadu lidí – bez příjmu, bez rezerv nebo s exekucí – představují téměř dva tisíce korun (v roce 2020 šlo o 1971 Kč měsíčně) částku, jejíž uhrazení může být nad jejich možnosti. **Vznik dluhů na pojistném pak může být jedním z faktorů, které u chudých lidí bez zaměstnání vedou k prohloubení dluhových pastí** (viz **příběh Adama**).

Při vyřazení z evidence nezaměstnaných na 6 měsíců, což je nejčastější doba trvání sankčního vyřazení, tak mohl v roce 2020 vyřazené osobě jen na zdravotním pojištění vzniknout dluh ve výši 11 826 korun + penále 0,05 % z částky za den prodlení, což představuje úrok ve výši téměř 20 % (18,5 %) za rok.

Pokud jde o **zprostředkování zaměstnání**, to podle Marie zpočátku vůbec nefungovalo. Pracovnice ÚP jim totiž rovnou sdělila, že vzhledem ke špatné situaci manželovi nebudou nabízet žádnou práci.

„To bylo právě hrozné, nejdřív mi na jaře řekli, že ani nevědí, jak to bude, ať nikam nejezdíme do toho Krlova, a že mu nic nabízet nebudou. Že teď to je všechno špatné. A potom, když jsme byli tady od září, tak jsme tam vždycky šli a oni se ptali, jestli už si našel práci. Tak jsem měla chuť se zeptat: ‚Od čeho vy jste tady?‘“

Manžel byl ochotný dělat jakoukoliv práci. Byl ale omezen jednak tím, že zcela neovládá češtinu, a jednak tím, že trpí imunitním onemocněním, kvůli němuž se obával následků, které by pro něj mohlo mít případné nakažení koronavirem. Nakonec mu až v listopadu nabídli práci ve skladu, nicméně se jedná pouze o práci na dohodu. Začít by mohl v prosinci. Zatím mu hradí pouze zdravotní pojištění, na podporu v nezaměstnanosti nemá jako OBZP nárok.

Protože na počátku pandemie **nebylo vůbec jasné, zda Marie jako OSVČ vůbec dosáhne na nějakou přímou podporu, požádala o dávku okamžité pomoci v hmotné nouzi**, o níž se dozvěděla z tisku.

„Protože to psali v tisku, nebo na internetu, že když je někdo v hmotné nouzi, ať požádá o tu hmotnou nouzi. Takže já jsem se snažila zjistit ty podmínky, ale stejně je to malá částka, ale člověk se snažil zkoušet všechno. Tu první chvíli jsme pořád ještě nějaké finance měli našetřené, ale mysleli jsme do budoucna, co bude, tak jsme zjišťovali ty možnosti, až na tom budeme fakt blbě. A ten manžel byl vyloženě v té hmotné nouzi, ale tam zase řekli, že jsme

⁴⁶ Název města je v zájmu zachování anonymity smyšlený.

manželé, takže já ho mám živit, mám vyživovací povinnost. Takže to nešlo. Takže v té první fázi jsem se toho hodně děsila, ale v té době jsme měli ještě, dejme tomu, našetřeno. Později říkali, že když já dostanu tu 25, tak budou do toho příjmu posuzovat tohle. Takže o to jsme se nějak přestali snažit a byli jsme rádi, že alespoň něco je.“

Dávka jí však byla zamítnuta s ohledem na výši naspořených peněz, které Marie měla v té době ještě na účtu. Zamítnuta byla i manželovi, protože u žádosti o COVID – MOP se zohledňují příjmy a úspory všech osob ve společné domácnosti, a to, že u jednoho z nich prokazatelně došlo k poklesu příjmu (a úspor – manžel neměl na účtu žádné peníze), zde nehraje roli.

COVID – MOP x kompenzační bonus

Zatímco ostatní formy podpory, jako je kompenzační bonus, byly konstruovány jako náhrada příjmu jedince a žadatel tedy dokládal primárně jeho pokles, dávka COVID – MOP byla konstruována za použití logiky systému dávek pomoci v hmotné nouzi.

U žádosti o COVID – MOP proto není posuzován jen jedinec, nedokládá se jen jeho či její pokles příjmu, ale celkové finanční poměry a úspory celé domácnosti: výplata COVID – MOP podléhá částečnému testu majetku⁴⁷ celé domácnosti, žadatel předkládá výpisy z účtů všech členů domácnosti a dokládá výdaje, které chce pokrýt.

Jinými slovy, podpora přes COVID – MOP i přes určitá zjednodušení **podléhá režimu striktně kontrolovaného systému nepojistných dávek, který je konstruován jako podpora v momentě, kdy nejen jedinec, ale všichni členové domácnosti vyčerpali všechny jiné možnosti** (včetně většiny úspor). Vysoká míra kontroly (povinnost doložit výpisy ze všech účtů) je pro řadu lidí odrazující.

V důsledku těchto skutečností na podporu dosahuje jen malý počet lidí s velmi nízkými příjmy a bez úspor (nikoliv však – až na několik výjimek – stávající příjemci dávek pomoci v hmotné nouzi). Příslušníkům střední třídy s úsporami nebo příjmy dalších členů domácnosti COVID – MOP pomoc s překlenutím krizového období nepřináší.

Ve chvíli, kdy byla vyhlášena podpora OSVČ a její podmínky, Marie okamžitě **zažádala o kompenzační bonus** za první a později i druhé bonusové období. Oba **obdržela v plné výši**, na rozdíl od kolegů na ně ale musela dlouho čekat.

Na základě informací, které jí sdělili na informační lince MPO, kde tvrdili, že **kompenzační bonus a nemocenská nebudou slučitelné, také předčasně ukončila neschopenku, kterou měla z důvodu komplikací v těhotenství** (coby OSVČ platící nemocenské pojištění dostávala od 14. dne pracovní neschopnosti 4 000 Kč měsíčně).

„Jak jsem měla tu neschopenku, tak to taky jsme se snažili zjistit, jestli tu neschopenku ano, nebo ne, a každý vám řekl něco jiného. Takže ta informovanost byla opravdu strašná.“

Nakonec byla schválena úprava, dle které se nemocenská a kompenzační bonus nevyklučovaly, rozhodnutí však již nebylo možné vzít zpět.

Pořízení vlastního bydlení jako strategie, jak snížit náklady na bydlení

Marie a její muž měli plán na pořízení vlastního bydlení, jehož kontury se začaly jasněji rýsovat s úspěchy v podnikání v předchozím roce a s pozitivními vyhlídkami na další rok.

⁴⁷ Test je mírnější než u jiných dávek pomoci v hmotné nouzi.

S nástupem pandemie se ale vše změnilo a díky výraznému poklesu příjmů se rodina ocitla v situaci, kdy byli manželé **nuceni přemýšlet o tom, jak snížit své vysoké náklady na bydlení**. V srpnu se také začaly stupňovat problémy s majitelkou bytu, která se jim podle slov Marie snažila znepríjemnit život, a bylo zřejmé, že od listopadu jim nebude chtít prodloužit nájemní smlouvu.

Pořídit si vlastní bydlení se jevilo jako riskantní krok, nejprve proto uvažovali, že se přestěhují do jižních Čech k Mariiným rodičům. Z takového soužití však měli velké obavy a zároveň si uvědomovali, že pokud si byt nepořídí nyní, v budoucnu by to již nemuselo být možné.

Marie s manželem se proto rozhodli pořídit si vlastní bydlení. Na uhrazení hypotečního vkladu **použili veškeré rodinné úspory, a to nejen své, ale také Mariiných rodičů, kteří „obětovali“ své úspory na důchod**. Díky této strategii se Marii podařilo **snížit náklady na bydlení o 30 %**. Zároveň však na sebe vzali velké břímě v podobě hypotečního úvěru, který s sebou nese značné riziko, jelikož pokud jej nebudou schopni splácet, čehož se samozřejmě velmi obávají, přijdou nejen o bydlení, ale i o veškeré životní úspory své i svých rodičů. V situaci, ve které se v danou chvíli nacházeli, jim tato byt riskantní strategie připadala nejsmysluplnější. Navíc v době, kdy Marie hypotéku vyřizovala, stále věřila, že se věci vrátí do normálu.

„Nebylo to jednoduché, byly to velké nervy a jsem ráda, že to dopadlo, protože si myslím, že v téhle fázi už by to vůbec nemuselo dopadnout. Protože tenkrát se ještě doufalo, že to skončí za pár měsíců.“

Od srpna ve vlastním bytě, ale stále bez příjmu a s nejistými vyhlídkami

V srpnu se Marie s manželem přestěhovali do nového bytu. Jejich problémy tím ale zdaleka neskončily. **Současně se stěhováním totiž vyčerpali všechny své úspory. Finančně jim už nemohli pomáhat ani rodiče, kteří tak činili do té doby, protože se začali potýkat s velkými finančními problémy, do kterých se dostalo jejich vlastní podnikání.**

Dva měsíce před stěhováním Marie navíc porodila a rodina se rozšířila o jednoho člena. Jejich plány, jak si udržet životní standard i v době mateřství, které se u matek a zejména OSVČ obecně pojí s poklesem příjmu domácnosti (viz rámeček níže), se s příchodem pandemie zcela zhroutily:

„Já jsem to měla zařízený tak, že tady měla být maminka manžela. Jenomže nemohla samozřejmě přijet. A proto já jsem mohla v pohodě řídit tu firmu, když bych chtěla, tak bych si odskočila pracovat, manžel s průvodci pro mě měli pracovat a jeho maminka by mi pomáhala. Takhle jsem to měla vymyšlené, proto jsem šla do toho dítěte.“

Kvůli neustálým obavám o budoucnost svou i svého dítěte se **Marie dostala pod obrovský tlak, potýkala se s depresemi, začala docházet k psychiatrovi a brát antidepresiva** (viz rámeček [Psychické dopady nejistoty ohledně příjmu](#) u příběhu Renaty).

„Moje první reakce, když tohle přišlo, bylo, že to dítě dám k adopci. Myslela jsem to v jednu chvíli fakt vážně. Já nechci přivést syna a žít v nedostatku. Já mám povahu, že bych to neudělala, ale byla jsem hodně zoufalá. Bylo to hrozný.“

O kompenzační bonus za první bonusové období vyhlášené **v době druhého nouzového stavu** měla Marie zažádáno v době konání rozhovoru. Marie vyjádřila velké obavy z toho, že ho nejspíš nedostane. Průvodci k jeho získání totiž museli prokazovat dodavatelský vztah k nějaké instituci (typu muzeum nebo zámek). V praxi to dle Marie probíhalo tak, že jejím kolegům žádosti zamítali, protože nebyli schopni předložit smlouvu s danou institucí, což většina jejich známých (až na výjimky – například kolegyně pracující výhradně pro Židovské muzeum a památník Terezín), stejně jako sama

Marie, udělat nemohli. Marie také zmínila, že její kolegové ani neměli možnost se proti rozhodnutí odvolat (například s pomocí ombudsmana), protože žádné oficiální rozhodnutí neobdrželi.

„Paní Věra K. mi říkala, že jednali s ombudsmanem, a že kdybychom měli oficiální zamítnutí, tak že by se tím začali zabývat⁴⁸. Jenže oni vám nedají žádné oficiální vyjádření, oni vám řeknou po telefonu nebo po mailu tohle. Ale oni by správně měli napsat zamítnuto a měla byste mít možnost odvolání.“

Jejich příjmy v té době tedy sestávaly pouze z **rodičovského příspěvku ve výši 10 000 Kč měsíčně (na peněžitou pomoc v mateřství jako většina OSVČ nárok nemá, viz rámeček)**, což byl i v době konání rozhovoru v listopadu **jejich jediný stabilní příjem**. Manžel, kterému se částečně obnovila činnost, pak v létě několik měsíců vydělával 8 000 měsíčně.

Státní podpora rodičů jako doplněk, nikoli kompenzace příjmu při péči o dítě – specificky pro OSVČ

Výše finanční podpory, kterou dostává rodič (v naprosté většině případů matka) jako finanční kompenzaci příjmu za dobu, kdy pečuje o dítě, je v Česku nastavena velmi nízko. Spíše než kompenzací, která by umožňovala pokrýt náklady na život, proto v praxi často představuje doplněk k příjmu u rodin se dvěma příjmy.

V případě samoživitelek je to navíc jeden z klíčových faktorů, které zvyšují míru jejich ohrožení chudobou. **U OSVČ jsou podmínky čerpání ještě striktnější a částky výrazně nižší.**

O JAKÉ ČÁSTKY KONKRÉTNĚ JDE?

Maximální výše peněžitě pomoci v mateřství, na kterou má příjemkyně nárok po dobu 28 týdnů, je cca 70 % redukovaného denního vyměřovacího základu⁴⁹. Tato dávka je podmíněna předchozími odvody (cca 9 měsíců v posledních dvou letech), a prakticky je tedy omezena jen na matky, které před narozením dítěte pracovaly.

- **OSVČ: Nárok vzniká jen při předchozí platbě dobrovolného nemocenského pojištění⁵⁰** (které si v roce 2019 platilo 13 % OSVČ⁵¹), **ani pak se však nejedná o nijak vysoké částky.** Případné navýšení je podmíněno poměrně vysokými odvody.
- Například v případě kadeřnice (roční příjem 1 000 000 Kč, náklady uplatňované paušálem ve výši 80 %), která platí minimální sociální odvody, by pomoc v mateřství vycházela na cca 41 až 53 tisíc korun po dobu všech 28 týdnů (v závislosti na výši nemocenského pojištění)

Navazující rodičovský příspěvek byl na začátku roku 2020 zvýšen na 300 tisíc korun po dobu maximálně do 4 let věku dítěte⁵² Domácnosti, které měly dostatečné příjmy (počítá se i příjem otce), si mohou čerpání rodičovského příspěvku rozložit dle svého rozhodnutí. Ostatní mohou čerpat maximálně 10 000 Kč/měsíc⁵³.

- Při čerpání do tří let věku (tedy do doby, než vznikne nárok na přístup do státní školky), to pro matky, které měly nárok na pomoc v mateřství, vychází na necelých 10 000 Kč měsíčně,

⁴⁸ Na internetových stránkách ombudsmana není o tomto jednání uveden žádný záznam. Není proto možné dohledat, zda byly v tomto ohledu ze strany ombudsmana podniknuty nějaké kroky.

⁴⁹ Nastavuje strop pro započítávaný příjem – v první redukční hranici (do 1 182 korun/den – tedy **pro drtivou většinu pracujících**) na 90 %, ve druhé redukční hranici (od 1 182 korun do 1 773 korun) na 60 % a ve třetí redukční hranici (od 1 773 korun do 3 545 korun) na 30 %. K částce nad třetí redukční hranici se nepřihlíží.

⁵⁰ Pokud by si dobrovolně a alespoň po dobu 180 dnů v období jednoho roku přede dnem nástupu na peněžitou pomoc v mateřství platila nemocenské pojištění. Současně musí účast na nemocenském pojištění trvat alespoň 270 kalendářních dnů v posledních dvou letech přede dnem nástupu na dávku.

⁵¹ <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225490/Analýza+NP+2019.pdf/8a3a67fd-6df8-2ce4-595f-1cf9d784ddc9>

⁵² Nebo do narození mladšího dítěte v rodině. U dětí mladších 2 let nebo dětí s dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem je dále nárok omezen počtem hodin strávených v kolektivním zařízení (jeslích apod.).

⁵³ Pokud ani jednomu z rodičů nelze stanovit denní vyměřovací základ nebo pokud při podání žádosti rodič nedoložil výši denního vyměřovacího základu nebo je-li 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu nižší než 10 000 Kč, může rodič volit výši rodičovského příspěvku až do částky 10 000 Kč měsíčně.

při čerpání do dvou let na necelých 16 tisíc. Horní strop čerpání je 70 % 30násobku denního redukovaného základu příjmu jednoho z rodičů⁵⁴.

- **Zrychlené čerpání přitom vzhledem k omezené dostupnosti institucionální péče pro děti do 3 let často není řešením problému nízkého měsíčního příjmu.** Nástup do práce je podmíněn možností platit soukromé hlídání – což výrazně znevýhodňuje ženy, které pracují na pozicích s nižšími příjmy.

Matky-OSVČ bez druhého rodiče dítěte, jehož příjem by bylo možno využít jako základ pro výpočet rodičovského příspěvku, mohou čerpat rodičovský příspěvek zrychleně jen, pokud si dobrovolně platí nemocenské pojištění, přičemž rozhodující je částka, kterou na nemocenském pojištění odvádí. Pokud platí jen povinné minimální zálohy na zdravotní a sociální pojištění, tj. 2393 Kč na zdravotní a 2588 Kč na sociální pojištění, tak tuto podmínku nesplňují. V řadě případů tedy OSVČ mohou čerpat rodičovskou maximálně 10 000 Kč/měsícně.

Dle Halířové tak „dochází k narušení principu rovného zacházení a rovného přístupu k dávce. Zvýhodnění jsou rodiče, kteří před narozením dítěte (převzetím do péče) pracovali v zaměstnání či vykonávali služební poměr, oproti těm, kteří vykonávali samostatnou výdělečnou činnost, dále rodiče dosahující příjmy z pojištěné činnosti versus rodiče nezaměstnaní a OSVČ bez ohledu na jejich příjem, zisk i daňovou a pojistnou povinnost“ (Halířová, 2012).

Kromě toho se Marie navíc **rozhodla požádat o sociální dávky**, což původně po zkušenosti se žádostí o MOP v plánu neměla. Připadalo jí nepatřičné, že by jako podnikatel měla žádat o dávky, a žila v přesvědčení, že by na ně stejně neměla nárok. **Její matka ji však přesvědčila, aby požádala o příspěvek na dítě a bydlení**, který obdržela zpětně za září, říjen a listopad. S manželem tedy disponovala celkem cca 23 tis. měsíčně a po odečtení nákladů na bydlení (17 300 Kč měsíčně), jim zbývalo zhruba 5 000 Kč.

Státní sociální podpora pro ni tedy představovala určitou pomoc, nikoliv však pomoc zásadní – navíc je pravděpodobné, že v budoucnu bude ještě nižší.

Hypotéka a sociální dávky

Domácnost, která má nízké příjmy a vysoké náklady na bydlení, může požádat o tzv. příspěvek na bydlení. Ten je konstruován tak, že jedinec, resp. celá jeho domácnost, by neměl ze svých příjmů vynakládat více než 30 % (v Praze 35 %) na náklady spojené s bydlením.

Výše dávky je počítána jako rozdíl mezi 30 % (35 %) příjmu rodiny a uznanými náklady na bydlení – ty jsou zastropovány tzv. normativy, které jsou zejména ve velkých městech často podhodnoceny (viz rámeček [Proč dávky na bydlení někdy nepomohou udržet bydlení?](#) u příběhu Aleny). U příjmu se navíc počítá s fikcí, podle níž je příjem domácnosti roven minimálně vyšší životního minima – nezávisle na tom, jak vysoký je ve skutečnosti (protože v opačném případě má jedinec žádat o dávky pomoci v hmotné nouzi).

Zatímco u nájemního bydlení se do nákladů počítá nájem, služby spojené s bydlením a energie, u vlastnického bydlení je místo nájemního stanovena fixní částka, která je výrazně nižší než nájemné. Jinými slovy, dávky na bydlení jsou pro vlastníky výrazně nižší než pro nájemníky a nerozlišují, zda jedinec splácí hypotéku, musí do bydlení zásadně investovat nebo například zdědil dům ve velmi dobrém stavu. Toto nastavení je smysluplné (v opačném případě by stáť za jedince, kterému poklesl příjem, de facto splácel hypotéku), zároveň to však znamená, že jedinec, kterému poklesl příjem a splácí hypotéku, má výrazně omezenější možnost žádat stát o podporu než jedinec v nájemním bydlení.

⁵⁴ Přesněji 70% 30násobku denní vyměřovacího základu. V tomto případě může jít i o příjem otce.

Hlavním nástrojem ochrany je pak vyjednávání s bankami, případně paušální opatření poskytující ochranu lidem, kteří platí hypotéky, jako jsou např. vládní opatření, která umožňují odklad splátek. Tato splátková moratoria však byla dne 31. 10. 2020 ukončena. Po jejich ukončení přistoupil ÚP k úpravě COVID – MOP tak, aby pro nárok na tuto dávku byly za způsobilé výdaje považovány i splátky hypotéky na bydlení.⁵⁵

Zásadní pomoc přišla od kamaráda, teď si ještě hlavně najít práci

Zcela zásadně Marii v této době pomohlo především to, že má vysoký sociální kapitál v podobě širokého spektra sociálních kontaktů a že mezi jejími přáteli figuruje i člověk, finančně dobře zajištěný, který Marii a její rodině poskytuje finanční podporu, bez které by se neobešla.

Například pro průvodce byla situace o to palčivější, že práce, kterou vykonávají, je sezónní a příjmy z ní se koncentrují hlavně do jarních, letních a podzimních měsíců. Podle Marie mnoho jejích kolegyně a kolegů nejpozději na podzim rušilo živnostenské listy a nastupovalo do jiných zaměstnání.

„To je ta nejistota, že nevíte, nic nikdo nic neví. A nejhorší je ty nespravedlnosti, že sem třeba nemůžou Američani a Čína sem může, to prostě nepochopíte. To prostě nepochopíte, když tam je to nejhorší na světě, akorát to soudruzi tutlají. Kdybysme aspoň věděli, že třeba od příštího května to pojede. To je taky extra bonus pro ty průvodce, když si vezmete, že my už jsme bez té práce skoro rok. Protože ta hlavní sezóna končí na konci října.“

Marie na konci roku 2020 stále věřila v návrat k původní profesi. Přesto si intenzivně hledá novou práci mimo obor. **Limitujícím faktorem je pro ni v tomto ohledu zejména nutnost péče o 5měsíční dítě.** Na druhou stranu její velkou výhodou je její vzdělání a pestrá kvalifikace. Marie má totiž vystudovanou vysokou školu ekonomickou, díky čemuž byla schopná v poměrně krátké době zvládnout rekvalifikaci prostřednictvím kurzu účetnictví a obstarat si první zakázky. Práce zatím není mnoho, ale vidí zde naději do budoucnosti.

V současné době je tedy zásadní, zda Marie a její muž budou schopni najít dostatečně rychle náhradní zdroje příjmu. Na **dávky státní sociální podpory** se rozhodně spoléhat nemohou. Mohou jim sice pomoci, avšak jak je patrné z jejich zkušenosti z posledních měsíců, **před ztrátou bydlení a pádem na dno je neochráná – v tomto ohledu jim zásadně pomohla rodina a jejich úspory.** Oba tyto zdroje však již vyčerpali.

⁵⁵ <https://www.mesec.cz/clanky/jak-zadat-o-mimoradnou-okamzitou-pomoc-na-hypoteku/>

Renata: 25 let průvodkyní

58 let, OSVČ, manžel invalidní důchodce, vlastní bydlení, úvěr

„Jestli to muzeum neotevřou, budu muset na nějakou brigádu. Pokud nám nedají nějaký bonus, prostě budu muset něco vymyslet. Na mizině se nechci ocitnout, to bych šla do toho skladu nebo prodávat.“

Renatin příběh poukazuje kromě jiného na situaci osob, které se bez práce ocitají v předdůchodovém věku. Výzkumy dokládají, že postavení těchto osob na trhu negativně ovlivňuje řada faktorů včetně předsudků na straně zaměstnance i zaměstnavatele, a že je pro ně proto často obtížné najít si práci novou⁵⁶. Nevýhodné postavení Renaty násobí skutečnost, že pandemie tvrdě zasáhla celý sektor turistického ruchu a další příbuzné sektory, v důsledku čehož je nucena hledat práci mimo svůj obor.

Renatě je 58 let, stejně jako jejímu manželovi. Renata má dvě dospělé děti z předchozího manželství.

Renata vystudovala dvě střední školy – střední školu ekonomickou a střední školu cestovního ruchu. Má průvodcovské zkoušky PIS (Pražské informační služby) a státní zkoušku z francouzštiny a angličtiny. **Od roku 1995 se žije jako průvodkyně v cestovním ruchu (dlouhodobě pracuje pro dvě stejné instituce).** V cestovním ruchu pracuje i její manžel. Ten je v invalidním důchodu a pracuje na zkrácený úvazek jako kustod a kontrolor v jednom pražském muzeu. V hlavní sezóně (od jara do září) provádí zahraniční turisty, v zimní sezóně pracuje jako lektorka a průvodkyně pro školní skupiny.

Práce v cestovním ruchu jí velmi naplňuje, začíná si ale uvědomovat, že svoboda a flexibilita, kterou jí práce mnoho let poskytovala a která byla jednou z jejích hlavních výhod, se postupně vytrácí. Aby se průvodce dokázal svou práci uživit, musí v sezóně pracovat mnoho dní v kuse včetně víkendů, nemůže si dovolit rušit nasmlouvané zakázky, takže mnohdy pracuje i navzdory zdravotním problémům apod. Nadto je potřeba **práci kombinovat s další výdělečnou činností (jako OSVČ), například s překládáním nebo výukou.**

Renata spolu s manželem vlastní malý byt, na jehož rekonstrukci si půjčili a splácí 1 000 000 Kč. **M náklady na bydlení včetně poplatků tak představují 16 000 měsíčně (tedy 35 % jejich příjmu).**

Renata si při plném celoročním pracovním nasazení vydělá **přes 30 tisíc měsíčně hrubého.** V kombinaci s příjmem manžela, který sestává z invalidního důchodu a práce na zkrácený úvazek a dosahuje cca 20 tis. Kč (4 500 Kč měsíčně nad hranicí minimální mzdy)⁵⁷, činí jejich **společný čistý měsíční příjem cca 46 tisíc Kč**, což jim, když se uskomní, pokryje vše, co potřebují.

„Jako průvodkyně jsem si po odečtení nákladů vydělala ročně něco přes 400 tisíc. Taky jsem měla k tomu nějaké to ‚dýško‘, to člověka zachrání. A jak jsem říkala, jsme skromní, nepotřebujeme hodně peněz. Nemáme televizi, notebooky... S dýškama člověk ale nemůže počítat a dávají miň, ale pořád to nějakým způsobem jde. Připadá mi dobrá ta svoboda. Člověk má na jednu stranu svobodu, ale v podstatě ji nemá, protože do práce musí, často soboty, neděle. Průvodcování je taková vášeň, droga. Ale bývají to nervy – lidé se chovají různě, někdy si neseďnou. Jsem tolerantní, ale někdy taky nevím...“

⁵⁶

https://ipodpora.odborny.info/soubory/dms/wysiwyg_uploads/013c67c033b59c8c/uploads/STUDIE_PREDDUCHO DOVY_VEK_ASO_201.pdf

⁵⁷ Od ledna 2021 je minimální mzda 15 200 Kč. Více zde: <https://www.mpsv.cz/minimalni-mzda>.

Když přišla pandemie...

Situaci v oblasti turismu jsme podrobně popsali u příběhu Marie. Velké obavy o svou pracovní budoucnost a budoucnost své profese má i Renata. V její výpovědi toto téma dominuje společně s tématem **hledání nové, jiné, náhradní práce** (zdroje příjmu).

První měsíce: ztráta příjmu, nejistota, ale ekonomicky udržitelná situace

Renata naposledy prováděla 12. 3. 2020. Po vyhlášení prvního nouzového stavu se ocitla zcela bez práce, což trvalo až do léta, kdy měla **několik drobných zakázek** a kdy si vydělala pouhý zlomek svého standardního příjmu.

V září si proto našla práci kustoda a kontrolorky v muzeu, které ale téměř obratem (v polovině října) muselo s ohledem na vyhlášení druhého nouzového stavu, **zavřít**.

„V září jsem měla jenom tři túry, jinak NIC a tak jsem si našla práci, že dělám kustoda, kontrolorku v muzeu, ale muzeum taky zavřeli – takže zase NIC.“

Její manžel zatím o práci nepřišel a dostává celý plat (cca 12 tis. Kč měsíčně) v rámci programu Antivirus. Má přitom velké obavy ze ztráty zaměstnání, neboť několik kolegů již bylo propuštěno.

„Protože tam se taky musely zredukovat počty zaměstnanců, protože nejsou turisti. Spousta lidí dostala výpověď. Manžel dělá kustoda, kontrolora v těch objektech – kustodů nebylo potřeba tolik. Někteří museli odejít. Naštěstí pro manžela dobrý – přežil to. Tak jsme si oddechli.“

Vzhledem k tomu, že **má pár let do starobního důchodu** a jeho fyzické omezení pro něj představuje bariéru v hledání jiné práce, **čelí ve vztahu k budoucnosti nesmírnému tlaku obav a nejistotě**, kvůli nimž trpí silnou nespavostí a vysokým tlakem.

„On je z toho doslova na prášky, protože ten stres, že se to může stát, že může přijít o práci... Kde bude jakou práci hledat, že jo? Příští rok mu bude šedesát. Má částečný invalidní důchod, chodí, má v těle náhradní kosti. Teď je muzeum zase zavřený, zase nejistota, že se bude propouštět, takže z toho stresu dostal vysoký tlak, dokonce 190. Teď už mu klesnul na 170. Úplně ho to rozhodilo.“

V důsledku toho Renata a její manžel hospodaří již od poloviny března s omezenými příjmy, které do srpna sestávaly z příjmu manžela a kompenzačních bonusů a činily cca 25–27 tisíc měsíčně. **Pomohla jim i některá vládní opatření, odložení splátek za rekonstrukci bytu (odložené platby úvěrů) a to, že Renata nemusela platit odvody**. Jak říká Renata:

„(...) jsme skromní, nepotřebujeme hodně peněz. Nemáme televizi, notebooky...“

Psychické dopady nejistoty ohledně příjmu

Stres a pocit nejistoty způsobené náhlým a dlouhodobým poklesem/ztrátou příjmu v době pandemie u některých dalších informantek a informantů způsobily zhoršení stávajících zdravotních (fyzických i psychických) potíží nebo vznik potíží nových.

Tato zjištění jsou v souladu s [poznatky výzkumu](#) dlouhodobé nezaměstnanosti, v němž se uvádí, že dlouhodobá zkušenost dočasných prací, ekonomické nejistoty a stresu má negativní dopad na duševní zdraví, i jejich aktuálními zněním.

- Podle výzkumu Národního ústavu duševního zdraví, který pracuje s daty z listopadu 2020, **roste výskyt duševních onemocnění nejvíce** u mladých lidí, jakož i u lidí, kterým se zhoršila ekonomická situace: přišli o práci, museli si zkrátit úvazek, mají nízký příjem. (NUDZ, 2021)
- Výzkum *Život během pandemie* společnosti PAQ Research ukazuje, že na začátku roku 2021 bylo **středně těžkou depresí nebo úzkostí ohroženo téměř 30 % lidí, kteří čelí negativním ekonomickým dopadům pandemie.**
- Podobná zjištění přinesl rovněž výzkum CERGE z období první vlny, který poukazuje na zhoršení duševního zdraví u 30 % lidí, kteří byli zasaženi výrazným poklesem příjmu. Výzkum dále také potvrdil ohrožení mladých lidí (36 %) a specificky žen s dětmi (37 %). (IDEA CERGE-EI, 2020)

Hledání práce – dočasná náhrada, nebo změna profese?

Renata se podobně jako ostatní informantky a informanti nechce spoléhat pouze na pomoc státu a snaží se aktivně svou situaci řešit, zároveň je ale současným děním **do jisté míry paralyzována**. V její výpovědi se proto objevuje váhání a nerozhodnost, co dělat dál („nechci dělat fyzickou náročnou práci“, „budu dělat fyzicky náročnou práci“, „chystala jsem se, ale...“, „prostě zatím nevím“) a optimismus se střídá s pesimismem. Narace týkající se práce se vyznačují nerozhodností související s celkovou situací ve společnosti, kdy není zřejmé, jak se bude pandemická situace vyvíjet, jaká bude budoucnost jejich oboru ani jak bude vypadat vládní podpora (zda na ni dosáhnou, nebo ne, zda na ni mohou alespoň částečně spoléhat, nebo ne).

Nejasnosti ohledně nároku na čerpání podpory

Pravidla, za kterých bylo možné nárokovat kompenzační bonus nebo ošetřovné, se v průběhu obou nouzových stavů několikrát změnila, stejně jako se několikrát změnil výčet osob oprávněných tyto podpory čerpat.

- **Lidé se proto dostávali do situací, kdy do poslední chvíle nevěděli, zda a v jaké míře budou mít na podporu nárok**, což jim mnohdy znesnadňovalo možnost plánovat a efektivně řešit jejich situaci.
- Problém však tkvěl i v tom, že **pravidla byla mnohdy tak nejednoznačná a nesrozumitelná**, že někteří lidé museli peníze, o které „omylem“ požádali, nakonec vrátet. Jiní zase o podporu nežádali vůbec, protože si nebyli jistí výkladem a nechtěli mít problémy.

Lidé kombinující více zdrojů příjmu a lidé kombinující více forem práce (souběh zaměstnání) obecně čelili největším nejasnostem a nejistotě v otázce finanční podpory ze strany státu.

MPO na dotaz, zda bylo zapotřebí posílit stav zaměstnanců v souvislosti s vyplácením kompenzačních bonusů a ošetřovného, uvedlo, že k 3. 11. 2020 bylo potřeba posílit stav zaměstnanců vyřizujících agendu týkající se ošetřovného, a to celkově o cca 80 zaměstnanců z resortu ministerstva, kteří tuto agendu vyřizovali zpravidla 66 dní nad rámec běžné agendy 12 hodin denně. Noví zaměstnanci na agendu spojenou s implementací programu „Ošetřovné pro OSVČ“ přijati nebyli.

Jak vyplývá z realizovaných rozhovorů a zkušeností oslovených neziskových organizací, lidé měli například i problém dovolat se na informační linku, kde jim navíc podle jejich tvrzení úředníci podávali protichůdné informace.

Více viz [Prekarizovaní pracovníci a pracovníce v době COVID](#).

Zatím nicméně převažuje optimismus v podobě víry ve zlepšení situace a návrat k původní profesi. Z tohoto důvodu se Renata, která od začátku pandemie aktivně sleduje nabídky práce, **zaměřuje prioritně na různé brigády a práce na dohodu**. Podobně uvažuje více informantek a informantů. Jako příklad můžeme uvést Renatinu kolegyni Lenku, která od září nastoupila na dohodu o provedení činnosti (DPČ) jako pečovatelka v domově důchodců.

Renata však na rozdíl od Lenky zatím jinou práci nenašla (kromě té v muzeu, o kterou záhy přišla). **Při hledání narážela na řadu bariér** souvisejících s jejím věkem a fyzickými možnostmi. Renata má například obavy z toho, že s ohledem na její věk (je jí 58) by neměla šanci u pohovoru uspět. Odvolává se přitom na negativní zkušenost o deset let mladší kolegyně.

„Odradí mě vždycky, když tam vidím napsáno ‚mladý kolektiv‘ – mně už je padesát osm a měla bych mít pět let do důchodu a to nemá ani cenu zkoušet. Vím, jak kolegyně dělaly ještě různé konkurzy. Ono to není vůbec jednoduchý. Moje kamarádka průvodkyně tohleto zkoušela – ona je o deset let mladší než já a té řekly, že do toho mladého kolektivu už teda ne.“

Všechny nabídky, které ji oslovily, byly okamžitě obsazené. V nabídce tak zbývají převážně fyzicky náročné manuální práce ve skladech, sázení stromků, časté je i hlídání objektů nebo prodej.

„Našla jsem si třeba antikvariát, ale to z nabídky zmizelo dřív, než... Viděla jsem třeba nabídku sázení stromků, jenže to je až v Jindřichově Hradci a tam se bydlí někde v ubytovně, ale když jsem v Praze... No ale to by se mi třeba líbilo – jít do lesa sázet stromky. Nosit těžké věci, to se mi nechce a v těch skladech to i uvádějí. No moc si možná vybírám. No sázení stromů je docela pěkný, ale vydělá se asi deset tisíc – fyzicky to je taky náročný.“

O tom, že by v této věci oslovila úřad práce, neuvažuje, nevěří, že by jí byli na ÚP schopni pomoci lépe, než to zvládne ona sama. I zde se odvolává na negativní zkušenosti kolegů, konkrétně jmenuje kamaráda, který je v částečném invalidním důchodu a kterému na ÚP kontinuálně nabízí pouze práce, které kvůli svému fyzickému omezení není schopen vykonávat.

„No tak já vím třeba od kamaráda, který má druhý nebo třetí invalidní stupeň, a oni mu nabízejí práci, která pro člověka, který nemůže nosit těžké věci, vůbec nepřipadá v úvahu. Říkal, že musel chodit na nějaká školení, a že když jim tam řekl, že mu vůbec nepomáhají, když ho posílají někam, kde ho nemůžou vzít, tak ještě dostal vynadáno.“

Oproti výše zmíněné průvodkyni Lence je Renata v o něco výhodnějším postavení. Lenka je totiž samoživitelkou, manžel na děti nepřispívá a sama nemá žádné úspory. Rychlý nástup do nového zaměstnání se pro ni stal existenční nutností dříve než pro Renatu, která tento krok zatím neučinila. V budoucnu ji však pravděpodobně také čeká (pokud bude schopná najít práci).

Od ledna už nejspíš do skladu... Dokud můžu pracovat, tak o sociální podporu žádat nechci

Od září se Renatina situace zase o něco zhoršila. Všem OSVČ včetně Renaty byly obnoveny povinné odvody na zdravotní a sociální pojištění ve výši 5 000 Kč měsíčně, kompenzace ale už nedostávala žádné. **Její a manželovy společné měsíční příjmy tudíž poklesly na 15 000 Kč měsíčně, čímž se dostali pod hranici příjmové chudoby**⁵⁸. Navíc museli v listopadu opět začít platit splátky za rekonstrukci bytu ve výši 9 500 korun měsíčně. Na to, aby dokázali vyjít, potřebují podle Renaty minimálně 25 000 Kč měsíčně. První podzimní měsíce překonali díky úsporám a díky tomu, že

⁵⁸ V roce 2018 v Česku činila 11 963 Kč měsíčně pro jednotlivce a 17 945 Kč měsíčně pro dvoučlennou domácnost. <https://www.soc.cas.cz/aktualita/jak-muze-pandemie-koronaviru-ovlivnit-chudobu-v-cesku-simulace-dopadu-na-miru-prijmove>

omezili výdaje na naprosté minimum. V době rozhovoru (listopad 2020) měli ještě úspory ve výši cca 30 tis. Kč a Renata počítala s tím, že pokud neobdrží podporu za období druhého nouzového stavu, **dostanou se během tří měsíců do situace, kdy nebudou mít ani na zaplacení nákladů na bydlení.**

Jaká je tedy Renatina strategie přežití? Pokud Renata obdrží kompenzace (v době rozhovoru to nebylo jasné) nebo pokud se pandemická situace zlepší a v prosinci se otevře muzeum, bude mít zase o trochu více času na hledání vhodné práce. Pokud by nic z toho nenastalo, počítá s tím, že **nejpozději od ledna bude muset někde nastoupit – nejspíš jako prodavačka nebo do skladu.**

O dávky státní sociální podpory Renata zatím žádat nechce, i když zkušenosti se státní sociální podporou z minulosti již má. Jako matka samoživitelka pobírala příspěvek na bydlení. Považuje to za krajní možnost.

„O možnosti příspěvku na bydlení vím – žádat o to mi nepřijde úplně dobrý, protože pracovat ještě můžu.“

Současně však uvádí, že **systém současné podpory je podle ní více nakloněný zaměstnancům**, a domnívá se, že by stát postižené živnostníky mohl podpořit stejnou měrou.

„Ještě mám pocit, že jsme opravdu na okraji. Když můžou platit zaměstnancům, kteří jsou doma, proč by nemohli platit nám. A nejde jen o cestovní ruch, kultura dostala opravdu na frak... Kdyby nám stát zaplatil sociální a zdravotní pojištění, to by tak pomohlo! Oproti tomu zaměstnanci, kteří pobírají plat, i když jsou doma... Je to vůči nám nespravedlivé. Musíme si všechno zařizovat sami, od nikoho pomoc nežádáme, práci si hledáme sami, platíme odvody.“

Renata není jediná, kdo **rozdílné nastavení podpory zaměstnanců a živnostníků vnímá jako nespravedlivé**. Podobně to vidí i řada dalších informantek a informantů, kteří se vyjádřili k obecně převládajícímu postoji české společnosti a vlády k živnostníkům. Ti jsou podle nich vnímáni jako dostatečně finančně zajištěni (jako ti „co si nahrabali“, „co mají polštáře“ apod.) a schopní se o sebe postarat bez pomoci zvenčí. I samotní živnostníci z řad informantek a informantů se prezentují jako lidé, kteří se o sebe vždy – za standardních okolností – dokázali postarat a od státu nikdy nic nechtěli. Na současné situaci ale nic standardního není, a proto očekávají, že v krizi, jako je ta současná pandemická, je stát efektivně podpoří – mnohé z nich poprvé v jejich (pracovním) životě.

Nižší podpora pro OSVČ než pro zaměstnance

OSVČ často obdržely nižší podporu než zaměstnanci. Znevýhodnění byli lidé s vyššími příjmy (podpora se neodvíjela od výše skutečných příjmů) a rodiče pečující o děti a pobírající ošetřovné.

- **V rámci kompenzačních bonusů dostávaly OSVČ od října 500 Kč na den nezávisle na původním příjmu.** V přepočtu to činilo 15 tisíc na měsíc, což odpovídá 60 % příjmu jedince (částka vyplácená lidem „na překážce“) s hrubou mzdou 33 tisíc.
- **U ošetřovného, které bylo stanoveno na 400 Kč/den, byly částky ještě nižší.** V přepočtu na měsíc vycházely na 12 tisíc, což je částka, která v roce 2020 odpovídala 60 % hrubé mzdy ve výši lehce přes 25 tisíc nebo 80 % hrubé mzdy ve výši lehce pod 20 tisíc.

Rozdíl se dále prohloubil v průběhu druhého nouzového stavu, kdy příjemci podpory museli již opět platit odvody, o které se jim tak tento příjem ještě snížil – což samozřejmě neplatí pro zaměstnance (odvody jsou ze mzdy již sražené, platí je za ně zaměstnavatel).

- Například v říjnu 2020, kdy bylo možné žádat o náhradu za maximálně 16 dní (doba uzavření škol), činilo ošetřovné celkem 6 400 Kč. Kromě toho však musely OSVČ odvádět celkem cca 5 000 Kč měsíčně na zdravotním a sociálním pojištění, v praxi jim tudíž z této podpory zůstalo cca 1 500 Kč.
- V případě, že by OSVČ v této době zažádala o kompenzační bonus, získala by 8 000 Kč, z čehož by jí po odečtení odvodů zbylo zhruba 3 000 Kč.

V říjnu 2020 ještě OSVČ nemohly obě podpory (ošetřovné a kompenzační bonus) kombinovat. To se později změnilo.

ZÁVĚREM

Strategie přežití – co pomohlo a co bylo překážkou

V době prvního nouzového stavu vyhlášeného po vypuknutí pandemie někteří z lidí, se kterými jsme hovořili, **přišli ze dne na den o práci. Většinou významně a trvale ubyly zakázky (a s tím poklesly příjmy), jiným definitivní ztráta práce a stabilního příjmu hrozí.**

Zkušenosti těchto lidí v průběhu pandemie nebyly spojeny s rychlým propadem do chudoby. Spíše by je šlo popsat jako konstantní balancování na hraně. Všechny informantky i všichni informanti, bez ohledu na to, zda patřili k zajištěné střední třídě, zda měli úspory, vlastní bydlení nebo zda čerpali či nečerpali kompenzace, se dříve nebo později museli zabývat otázkou, zda budou mít finance na zabezpečení základních životních potřeb.

Lidé, s nimiž jsme mluvili, se **v takto obtížných situacích nespolehají jen na pomoc státu, potažmo systému sociálního zabezpečení, ale svou situaci se snaží aktivně řešit.** Tíživou finanční situaci překonávali pomocí různých strategií nebo jejich kombinací podle toho, jaké měli možnosti a s jakými bariérami se museli vypořádávat.

Čerpání úspor

Výše úspor se u informantek a informantů liší. Ačkoliv výzkumy zabývající se situací samoživitelů dokládají, že ti, kdo jsou na péči sami, většinou úspory nemají nebo je mají malé, v našem výzkumu patřila mezi osoby s největšími úsporami paradoxně právě jedna ze samoživitelek – Alena. Tyto úspory se jí však podařilo nashromáždit pouze za cenu vysokého pracovního nasazení a skromného životního stylu. Ostatní samoživitelky neměly úspory žádné⁵⁹.

Aleniny úspory nicméně brzy vzaly za své podobně, jako k tomu postupně došlo u většiny informantek a informantů, kteří si například šetřili na důchod. V jednom případě rodina úspory investovala do koupě nového bytu, čímž o 30 % zredukovala své náklady na bydlení. **Čerpání úspor tedy bylo strategií, kterou využili všichni, kdo mohli. Jejich situaci to ale pomohlo řešit pouze přechodně.**

Hledání a nacházení práce – nové, dočasné či překlenovací

Většina informantů a informantek si musela najít **jiné, přinejmenším dočasné zaměstnání.** Potýkali se přitom s celou řadou dilemat a překážek vyplývajících z jejich **kvalifikace, věku, zdravotního omezení, rodinné situace a dostupných pracovních nabídek**⁶⁰. Nejčastěji proto vykonávají **práce v oblasti administrativy, prodeje, e-commerce, manuálních prací nebo logistiky**⁶¹.

⁵⁹ V Česku dlouhodobě platí, že nečekaný výdaj okolo deseti tisíc si nemůže dovolit zhruba čtvrtina domácností (Prokop, 2020).

⁶⁰ Řešili například, jakou práci mohou vykonávat, aby pro ni byli dostatečně kvalifikovaní, fyzicky na ni stačili, aby nepřišli o veškerou flexibilitu, která jim umožňuje skloubit práci a péči, a aby díky ní dokázali zabezpečit rodinný rozpočet.

⁶¹ To částečně koresponduje se zjištěními velkých personálních agentur, které uvádějí, že zatímco dochází k obrovskému odlivu zaměstnanců z gastronomie, odvětví, jako jsou e-commerce, logistika a technické obory, zažívají obrovský boom. Více zde: <https://www.manpower.cz/manpower/cs/manpower-index-trhu-prace-q1-2021/>.

Tyto práce jsou často **nárazového charakteru, na dohodu, na živnostenský list** (který si za tímto účelem někdy i rozšiřovali) nebo třeba i tzv. „na ruku“⁶². Roli zde hrají nejen výše zmíněná omezení, ale zejména to, že všichni (včetně těch, kteří se rekvalifikovali) zatím věří, že se ke své profesi vrátí (příběh Renaty nebo Marie). Nechtějí se proto někde uvázat nebo jednat neseriózně vůči zaměstnavateli a nechtějí ani rušit živnostenský list, který je mimo jiné i podmínkou pro přímou státní podporu (kompenzační bonus). Příběh Adama naopak ukazuje, že nemusí jít o dobrovolnou volbu, ale důsledek zranitelného postavení, které člověka nutí přijmout jakoukoliv práci.

Dvě informantky, průvodkyně, se **rekvalifikovaly na jiný obor**. Marie začala pracovat jako účetní a Lenka (jejíž příběh nebyl podrobně v textu zpracován) jako pečovatelka v domově pro seniory. Ani ony však nenastoupily na pracovní poměr – Marie pracuje jako OSVČ a Lenka na DPČ. Informant Jan si v současné době vyřizuje rekvalifikaci na pracovníka v sociálních službách, kvůli pandemické situaci ale musel nástup do kurzu odložit.

Hledání jiného zdroje příjmu – prodávání osobních věcí, dárcovství plazmy

Ne všichni si novou práci již našli. Největším obtížím v tomto směru čelí samoživitelky, které se v době nuceného uzavření škol musí samy starat o děti a nemají se na koho obrátit pro pomoc.

Tyto informantky musely hledat alternativní cesty k zajištění příjmu. Alena začala prodávat osobní věci, Tereza, která se navíc potýká s exekucí, se stala dárkyní plazmy. Obě se obrátily na neziskové organizace.

Spoléhání se na podporu rodiny a přátel – význam sociálních sítí

Informantky a informanti, kteří disponují rozmanitými sociálními sítěmi, **se mohli s žádostí o pomoc obrátit na příbuzné či přátele, kteří jim finančně vypomohli** půjčkou nebo darem. Ne všichni ale měli tuto možnost. Někteří například uvedli, že ve svém okolí nemají nikoho, na koho by pandemie a s ní spojená opatření neměla stejně neblahý (ne-li ještě horší) dopad jako na ně samotné. Jiní zase mluvili o tom, že se znají pouze s lidmi, kteří disponují spíše nízkými příjmy a nemají peněz nazbyt.

Existence vysokého sociálního kapitálu však v době pandemické krize nabyla i dalších významů. Někteří z našich informantek a informantů například uváděli, že různé „kšefty“ a dočasné práce si v některých případech našli právě i díky pomoci svých přátel. Problematickou se ukázala být **nemožnost spolehnout se na bližší rodinné příslušníky a přátele v otázce hlídání dětí** při hledání nebo vykonávání práce. V tomto ohledu na tom byly nejhůře matky samoživitelky, které neměly vůbec nikoho. Nicméně i ostatní informantky a informanti možnost využít hlídání dětí parodičci, kteří byli příliš nemocní nebo se sami (následkem pandemie) potýkali s velkými problémy.

V neposlední řadě byly **široké sociální sítě důležité i proto, že se informantky a informanti měli na koho obrátit pro radu ohledně čerpání kompenzací nebo státní sociální podpory**.

⁶² V tomto bodě se naše poznatky shodují s výstupy výzkumu Život během pandemie, které uvádí, že lidé oddalují přechod do úplné nezaměstnanosti brigádami apod. (<https://drive.google.com/file/d/12hyHJ42M0No6JkSmJ1PyGU8khFT6ltrd/view>). Podle PAQ Research více než čtvrtina lidí (27 %), včetně výše uvedených OSVČ a dohodářů, oddaluje přechod do úplné nezaměstnanosti brigádami apod. Koresponduje to ale i s výsledky průzkumu Zprostředkovatelů práce (<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3228826-koronavirus-meni-pracovni-trh-firmy-maji-vetsi-zajem-o-brigadniky-zamestnanci-jsou>).

Žádost o dávky státní sociální podpory a MOP jako poslední možnost

Někteří z informantek a informantů, kteří v minulosti nepobírali žádné dávky státní sociální podpory, požádali o příspěvek na bydlení a/nebo o přídavek na dítě. **Většina z nich o tento druh sociální podpory žádala poprvé v životě. K tomuto kroku je přiměl až pocit naprosté beznaděje, museli být „popostrčeni“ rodinnými příslušníky, přáteli, kolegy apod.**

Nikdy si nemysleli, že by něco takového museli někdy „podstoupit“. Doposud se vždy spoléhali pouze sami na sebe a stát o nic „neprosili“. Žádat o dávky pro ně bylo zážitkem nejen stigmatizujícím, ale také znepokojujícím v tom smyslu, že se domnívali, že takto zatěžovat sociální systém není správné, že jsou osoby ve větší nouzi, že by se mohl zhroutit celý sociální systém. Někteří žádali i o mimořádnou okamžitou pomoc v hmotné nouzi. Tu však neobdržel nikdo z dotazovaných.

U osob, které o sociální podporu žádaly poprvé, byly zkušenosti s úřady vyplácejícími sociální podporu vesměs pozitivní. V kontrastu k tomu zaznívaly velmi negativní zkušenosti lidí, kteří jsou příjemci dávek dlouhodobě nebo delší dobu. Ti zmiňovali mimo jiné, že zcela běžně dochází ke zpoždění ve vyplácení těchto dávek, na kterých jsou přitom existenčně závislí.

Čerpání kompenzací – pomohly, ale jen dočasně, ne všem a ne zcela

Kompenzace pro OSVČ zafungovaly nejlépe na jaře roku 2020, kdy byly zkombinovány s odpuštěním odvodů, týkaly se poměrně široké skupiny lidí a byly vypláceny rychle. Pro informantky a informanty z řad OSVČ, které je v té době obdržely, znamenaly obrovskou pomoc. V létě roku 2020 se již kompenzace nevyplácely, na podzim se okruh oprávněných žadatelů zúžil a dlouhou dobu nebylo jasné, kdo na ně bude mít nárok. Informantky a informanti proto byli nuceni hledat jiné zdroje příjmu.

Informantky a informanti, kteří pracovali na DPČ a kteří žijí sami, nedokázali období, kdy neměli práci/příjem ani nárok na podporu, překlenout z vlastních úspor. Pokud se jim nepodařilo obratem si zajistit jinou práci, byli nuceni se zadlužit nebo prodávat osobní majetek. Jeden informant musel vypovědět nájem a přestěhovat se zpět k rodičům, jiný přišel o bydlení úplně a je ubytovaný v azylovém domě.

OSVČ celkově obdržely daleko menší podporu než zaměstnanci. Týkalo se to nejen kompenzačních bonusů, kdy od října OSVČ dostávaly 500 Kč na den, ale i ošetřovného, které činilo jen 400 Kč na den. **Znevýhodnění byli lidé s vyššími příjmy (podpora se neodvívěla od výše skutečných příjmů,** což dopadlo zejména na lidi s vysokými náklady na bydlení, jako je Alena) **a rodiče pečující o děti a pobírající ošetřovné. Rozdíl se dále prohloubil v průběhu druhého nouzového stavu, kdy příjemci podpory museli již opět platit odvody,** o které se jim tak tento příjem ještě snížil – což samozřejmě neplatí pro zaměstnance (odvody jsou ze mzdy již sražené, platí je za ně zaměstnavatel)

Účinnost kompenzací coby ochranného prostředku závisela na výši nákladů na bydlení, výši úspor (a s tím související výši mezd) a na tom, koho všeho v rámci domácnosti, ale i širší rodiny, zasáhlo omezení výkonu práce. Domácnost se středními a nízkými příjmy mohla teoreticky „přežít“, pokud měla zároveň nízké náklady na bydlení a pokud v domácnosti zůstala alespoň jedna osoba se stabilním příjmem. V opačném případě byli lidé nuceni hledat jinou práci, náhradní zdroje příjmu, žádat o státní sociální podporu apod.

Změna bydlení

Vlastní bydlení bylo těmi, kdo jím disponovali, prezentováno jako významný faktor, který je v jejich situaci odlišuje například od kolegů v podobné situaci. Analogicky ti, kdo platili nájem nebo spláceli hypotéku, absenci vlastního bydlení uváděli jako jeden z hlavních zdrojů jejich problémů a pocitu nejistoty pramenícího z obav, že může nastat situace, kdy nebudou mít kde bydlet. Metou, které chtěli dosáhnout, pro ně přitom nebylo pouze vlastní bydlení, ale například i dostupné a kvalitní nájemní bydlení.

Vysoké náklady na bydlení v podobě nájmu způsobily, že dva informanti museli bydlení změnit. Jeden informant o bydlení přišel zcela. Informantka, která disponuje vlastním bytem, se dočasně přestěhovala na svou chalupu a byt pronajímá.

Systémové problémy, které pandemie prohloubila

S výjimkou Terezy nebyli lidé, s nimiž jsme mluvili, klienty sociálních služeb a nepobírali sociální dávky – jinými slovy, podle běžně používaných indikátorů, s nimiž pracují veřejné instituce, **nepatřili do žádné ze skupin, které stát považuje za ohrožené**. Náš výzkum nicméně ukazuje, jak **tenká hranice je odděluje od propadu do chudoby**.

Omezená schopnost řešit krizovou situaci, jako je pandemie, vlastními zdroji souvisí s podmínkami na trhu práce, dostupností bydlení a fungováním sociální ochrany. **Zranitelnost těchto lidí během pandemie není jen důsledkem jednorázového, rychlého propadu příjmu spojeného s uzavřením ekonomiky, ale odráží dlouhodobější systémové problémy**, kterým jako společnost stále věnujeme poměrně omezenou pozornost. **Výsledkem je, že do chudoby se mohou poměrně snadno propadnout i zdánlivě dobře zajištění lidé**.

V době pandemie nabyla na významu řada sociálních témat, která jsou dlouhodobě přehlížena nebo řešena nesystematicky, a tudíž neuspokojivě. **Odpověď nespočívá primárně v navyšování kompenzací, ale v řešení systémových příčin, jejichž odstraněním by se dlouhodobě snížila zranitelnost domácností lidí pracujících v prekérních zaměstnáních**.

V této poslední části textu se budeme věnovat těm nejdůležitějším z nich. Zároveň je třeba zmínit, že vzhledem k povaze výzkumu se nejedná o kompletní výčet. Nepojednáváme zde například o postavení lidí s důchody, specificky invalidními důchody, či lidí pracujících na stabilní úvazky, avšak za velmi nízké mzdy aj.

TRH PRÁCE: Dlouhodobě prekérní práce

Většina lidí, s nimiž jsme mluvili, měla dlouhodobě stabilní práci a spolupracovala se stejnými institucemi a organizacemi po řadu let. **Forma zaměstnání tomu ovšem neodpovídala**. Fakturace a smlouvy o dílo, s nimiž jsme se v rozhovorech setkávali nejčastěji, nabízejí jen velmi omezenou ochranu. Kvůli uzavření ekonomiky (v důsledku pandemie) **přišli o práci většinou ze dne na den** a byli odkázáni na své zdroje a úspory. Státní podpora přicházela postupně a s prodlevou. Zranitelnost lidí s nízkými příjmy při náhlém a dlouhodobějším výpadku příjmu dále násobí jejich nízké mzdy. Tato skutečnost se projevila i v našem výzkumu. **Kvůli nízkým mzdám⁶³ musela část lidí kombinovat více prací a pracovat na více než jeden úvazek, aby pokryla běžné náklady** (David, Alena, Renata). Ti s nejnižšími příjmy **neměli žádné rezervy** (Adam, Tereza).

Povaha zaměstnání a výše mezd přitom ve většině případů **odráží situaci panující v celém sektoru, v němž tito lidé pracují a v němž jsou nízké mzdy a nejisté formy zaměstnání přijímány jako běžné**. Příkladem může být kulturní sektor, kterým jsme se v textu zabývali blíže (byl státními opatřeními reagujícími na pandemii silně zasažen) a v němž pracuje několik informantek a informantů našeho výzkumu (viz příběh Davida, Adama a Aleny).

⁶³ Příjem ze zaměstnání by měl lidem zajistit ekonomickou stabilitu. V Českém kontextu toto není samozřejmé – kupní síla mezd patří v rámci EU k nízkým (Eurostat, 2020), na minimální důstojnou mzdu (mzda 32 438 hrubého pro ČR a 37 987 pro Prahu⁶³), dosahuje jen asi polovina obyvatel. Příjmy pod hladinou důstojné mzdy měla i většina naší informantek a informantů.

Problémem se ukázala být také situace rodičů samoživitelů nebo rodin s malými dětmi, kteří obtížně hledali novou práci, pokud o tu stávající přišli.

Příběhy lidí, s nimiž jsme mluvili, vypovídají o tom, že u některých z nich se jejich **postavení na trhu práce může vlivem pandemie ještě zhoršit**. Kvůli absenci jiných příležitostí (příběh Adama) nebo v důsledku vnímání nové práce jako dočasné (příběh Renaty) jsou lidé ochotni nastupovat na místa s horšími pracovními podmínkami.

Co by se dalo dělat?

- > **Poskytovat adekvátní mzdy a stabilní pracovní úvazky v projektech placených z veřejných zdrojů a ve veřejných institucích**, v segmentu kultury i dalších oblastech (příkladem může být aktuální vývoj v USA v oblasti federálních zakázek).
- > Podrobněji **mapovat prekarizaci práce** v jednotlivých sektorech.
- > **Podpořit vznik kolektivní zastoupení** (v odborové nebo jiné formě) v sektorech s vyšším podílem prekérních pracovníků.
- > V nastavení opatření reagujících na pandemii, stejně jako obecněji v **aktivní politice zaměstnanosti zohlednit charakter zaměstnání** (stabilita, výše odměn).
- > Podporovat zavedení tzv. **pružného uspořádání práce**⁶⁴, které bude poskytovat dostatečnou sociální jistotu a nepovede k prekarizaci, jako **kritéria pro podporu v rámci aktivní politiky zaměstnanosti** (dotace, rekvalifikace aj.).

TRH PRÁCE: Nedostatečná ochrana příjmu lidí v exekuci

Výzkum znovu vynesl na světlo několik výzkumně již doložených, ale ve veřejném prostoru přesto málo diskutovaných problémů týkajících se problematiky **zadluženosti a exekucí**. Systém exekucí je nastavený tak, že lidem v exekuci neumožňuje uživit se legální prací, tím méně ve větších městech, v nichž jsou vysoké náklady na život. Přestože žijí v chronické nejistotě ohledně příjmu a bydlení, **z pohledu veřejných statistik o chudobě, nezaměstnanosti nebo sociálních problémech jsou lidé v exekuci a insolventi často neviditelní**.

Lidé v exekuci jsou velmi zranitelní a mají jen velmi omezené možnosti, jak mohou řešit svou obtížnou situaci vlastními silami. Často ani nejsou klienty sociálních služeb (viz příběh Adama) nebo se jejich **podpora omezuje jen na výplatu sociálních dávek** (příběh Terezy), zejména jedná-li se o osoby, u kterých se kumulují různé typy znevýhodnění, jako například když jsou navíc rodiči samoživiteli nebo mají chronické zdravotní problémy. Snaha pokrýt náklady na život vlastní prací je zároveň opakovaně dostává do situace, kdy jsou nuceni přijímat práci za podřadných podmínek (Adam). Jak ukázaly příběhy Terezy a Adama, tito lidé se co do schopnosti pokrýt své základní životní náklady dlouhodobě pohybují na hraně – a dopady pandemie jejich problémy ještě znásobily.

Co by se dalo dělat?

- > **Zvýšit nezabavitelnou částku** tak, aby lidem v exekuci a insolventi dlouhodobě umožňovala pokrýt jejich základní životní potřeby, a dala jim tudíž možnost uživit se z legální práce.

⁶⁴ V naší definici pružného uspořádání práce vycházíme ze směrnice (EU) 2019/1158, která jej v čl. 3 odst. 1 písm. f) definuje jako „možnost pracovníků přizpůsobit si rozvržení práce, včetně využívání práce na dálku, pružného rozvržení pracovní doby nebo kratší pracovní doby“. Zdroj: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L1158&from=CS#d1e552-79-1>.

- > **Zavést chráněný účet, který by dostatečně bránil dvojímu exekučnímu postižení příjmu.** Chráněný účet je zvláště důležitý v kontextu současné pandemie, kdy se větší část plateb přesouvá do elektronické podoby.
- > **Zlepšit dostupnost právního poradenství a služeb v oblasti oddlužení, které lidem umožní uniknout z dluhových pastí.** A to jak přímou podporou při hledání způsobu ukončení exekucí, tak i změnou nastavení legislativy, aby oddlužení bylo dostupné i pro lidi s nízkými a nejistými příjmy, jako jsou samoživitelky.

Více viz analýza [***Proč je u nás 5 miliónů exekucí?***](#)

TRH PRÁCE: Násobené znevýhodnění v případě rodičů samoživitelů

Skloubit práci a péči představuje pro rodiče samoživitele (častěji se jedná o matky) mnohdy obrovský problém, zejména pokud mají malé děti a nemají žádné příbuzné, se kterými by se o péči mohli podělit. Tuto situaci dále zhoršuje nízké mzdové ohodnocení na pozicích, na kterých častěji pracují ženy.

Pro matky samoživitelky, jež v době pandemie přišly o práci nebo příjmy, které vládní podpora nedokázala dostatečně vykompenzovat (jak zaznívalo ve všech příbězích), **bylo téměř nemožné nastalou situaci řešit hledáním jiné práce** (jak ukazuje příběh Aleny nebo Terezy). Jednak proto, že během uzavření škol musely být s dětmi doma, a jednak proto, že nabídka vhodných zaměstnání, která by umožňovala skloubit práci a péči a poskytovala ekonomickou stabilitu a sociální ochranu, je stále velmi omezená.

Co by se dalo dělat?

- > **Zajistit prioritní podporu v situaci, jako je současná pandemie.** Zajistit náhradní výuku pro děti samoživitelek a samoživitelů (nejen pro klíčové pracovníky) – příkladem může být třeba Nizozemsko⁶⁵.
- > **Zlepšit dostupnost institucionální péče o děti.** Dostupnost školek nebo dětských skupin je klíčovou podmínkou pro možnost zaměstnání nebo alespoň přivýdělků.
- > **Adekvátně ohodnotit péči o děti** (viz dále).

BYDLENÍ: Dostupnost bydlení, ceny (nájemního) bydlení

Problém **vysokých cen (nájemního) bydlení a dostupnosti bydlení** se netýká pouze omezené skupiny nízkopříjmových domácností, ale daleko širšího spektra osob a rodin. V našem výzkumu vynakládaly domácnosti na bydlení (v závislosti na tom, zda byt vlastnily, splácely, nebo si jej pronajímaly) **30–50 % ze svého celkového příjmu. V momentě náhlého výpadku příjmů se dostaly do problémů všechny bez ohledu na výši úspor.** S vysokým podílem nákladů se potýkala celá řada lidí (jako Alena, Tereza, David). Náklady na bydlení ve výši 40–50 % celkového příjmu domácnosti představují výdaj, který je při výpadku příjmu velmi obtížné pokrýt.

⁶⁵ V Nizozemsku dostaly obce od státu pokyn, aby ve spolupráci s organizací Bezpečný domov a dalšími zainteresovanými organizacemi zabezpečily pro zranitelné skupiny výuku mimo domov, například v knihovnách nebo školních třídách. Rijksoverheid (2020) *Extra ondersteuning voor kwetsbare leerlingen*. Dostupné z: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/03/20/extra-ondersteuning-voor-kwetsbare-leerlingen>.

Problémem není pouze **nedostupnost sociálního bydlení pro nejchudší**, ale nedostupnost bydlení obecně. Výzkum ukázal, jak **obtížné je pro mnohé i středně příjmové domácnosti udržet si stabilní a kvalitní bydlení v případě náhlého výpadku příjmů z důvodu krize** (příběh Davida nebo Aleny). Poukazuje to nejen na nevyhovující nastavení dávkového systému, ale ve světle rostoucích cen nájmu a nemovitostí také na limity řešení, která se opírají pouze o komerční bydlení.

Co by se dalo dělat?

- > **Rozšiřovat městské bytové fondy a vytvářet mechanismy pro zvyšování dostupnosti bydlení pro** všechny skupiny obyvatel s důrazem na nízkopříjmové skupiny včetně osob zadlužených nebo ohroženým zadlužením.
- > **Zastropovat/zmrazit nájemné.** Toto je důležité zejména v ekonomických centrech s rapidně rostoucími nájmy (ke konkrétním legislativním úpravám viz např. Berlín, Mnichov, Drážďany).
- > **Dostatečně valorizovat sociální dávky na bydlení.** Zvýšit normativy, od kterých se odvíjejí dávky na bydlení, tak, aby odpovídaly cenám bydlení.
- > **Novelizovat zákon o sociálním bydlení.**

SOCIÁLNÍ SYSTÉMY: Rodičovská/mateřská jako kompenzace mzdy

Výše finanční podpory, kterou dostává rodič (v naprosté většině případů matka) jako finanční kompenzaci příjmu za dobu, kdy pečuje o dítě, je v Česku nastavena velmi nízko. **Spíše než kompenzaci, která by umožňovala pokrýt náklady na život, proto v praxi často představuje doplněk k příjmu** u rodin se dvěma příjmy. V případě rodičů samoživitelů je navíc nízká výše této podpory jedním z klíčových faktorů, které zvyšují míru jejich ohrožení chudobou. V průběhu pandemie se její nedostatečnost projevila ještě výrazněji (jak ukazuje příběh Marie nebo Davida).

Co by se dalo dělat?

- > **Nastavit rodičovský příspěvek a peněžitou pomoc v mateřství tak, aby reálně kompenzovaly příjem z předchozího zaměstnání** a příjemcům umožnily pokrýt náklady na život bez nutnosti doplňovat příjem sociálními dávkami nebo úsporami.
- > **Pravidelně valorizovat rodičovský příspěvek**, aby odpovídal růstu cen, nikoliv politickým vyjednáváním.
- > **Zajistit větší dostupnost předškolní péče.**

SOCIÁLNÍ SYSTÉMY: Nízká sociální ochrana OSVČ

Část dávek, které mají zajistit ochranu při výpadku příjmu (nemocenská) nebo pokrýt náklady spojené s péčí (peněžitá pomoc v mateřství, ošetřovné) a které jsou zaměstnancům poskytovány automaticky, je u OSVČ výrazně omezena. Jednak tím, že jejich výplata je podmíněna předchozími dobrovolnými platbami nemocenského pojištění (které jsou pro zaměstnance povinné), jednak v tom směru, že i při splnění této podmínky je jsou tyto dávky velmi nízké. V důsledku toho si většina OSVČ nemocenské pojištění neplatí, protože by jim s ním spojené dávky stejně nepřinesly potřebnou ochranu.

Jak ukázaly příběhy Aleny (péče o dítě), Marie (narození dítěte) a Davida (nemoc/úraz), i běžné životní události mohou mít zásadní dopad na stabilitu rozpočtu domácnosti.

Méně účinná je i podpora OSVČ během současné pandemie, a to nejen kvůli opožděné a omezené výplatě ošetřovného osobám pečujícím o děti, ale například také proto, že většina OSVČ nemá kvůli absenci nemocenského pojištění nárok na výplatu finanční kompenzace aktuálně (na březen a duben 2021) přiznané lidem v karanténě.

Co by se dalo dělat

- > **Zajistit OSVČ a pojištěným dohodářům přístup k ošetřovnému a nemocenské v rozsahu srovnatelném se zaměstnanci** – v opačném případě tyto osoby po skončení opatření nebudou mít nárok na ošetřovné ani při přetrvávajícím uzavření škol, a to i pokud si budou platit nemocenské pojištění.
- > **Nastavit podmínky pobírání rodičovského příspěvku tak, aby nebylo vázáno na předchozí finanční aktivitu dané osoby**. Respektive zrovnoprávnit přístup k čerpání rodičovského příspěvku a možnost volby jeho měsíční výše.

SOCIÁLNÍ SYSTÉMY: Stigmatizace a nízká hodnota sociálních dávek

Příběh Terezy dokládá, že dávky pomoci v hmotné nouzi, které mají sloužit jako ochrana pro nejchudší, tuto roli neplní. Jedná se o následek přílišného omezení sociálního systému, kdy **nízká a nedostatečná podpora přispívá k zacyklení v pasti chudoby**. Nedostatečná orientace v systému dávek (Tereza) a odrazující byrokratický přístup řadu práce (Adam) zároveň poukazují na to, **že lidem ve velmi těžké situaci není poskytována podpora, kterou by potřebovali ke změně své situace. Podpora na úřadech práce se často omezuje na administraci a kontrolu vyplácení dávek**.

Zatímco příběhy Adama nebo Terezy přibližují konkrétní zkušenosti s dávkami, u většiny informantek a informantů tohoto výzkumu převládalo přesvědčení, že **sociální podpora není určena lidem v jejich situaci a že si nemohou dovolit zatěžovat systém**, což odráží dlouhodobý společenský a zejména politický postoj, který pobírání dávek vnímá a prezentuje jako osobní selhání.

Téměř ve všech příbězích se proto opakovalo, že lidé o sociální dávky nechtěli žádat a že tento krok vnímali až jako poslední možnost. Těm, kdo nakonec o dávky požádali a obdrželi je, se díky nim podařilo zmírnit dopady nepříznivé situace. Pokud by ale nedisponovali jinými zdroji, k udržení bydlení a zajištění dalších základních životních potřeb by jim dávky samy o sobě nestačily.

Pro OSVČ navíc při poklesu příjmu platí, že de facto nemají možnost žádat o dávky, protože systém pracuje s fikcí příjmu, nezávisle na tom, kolik si skutečně vydělávají. Toto je kontraproduktivní zejména u příspěvku na bydlení, který má sloužit jako podpora nízkopříjmových domácností a prevence jejich propadu do chudoby.

Co by se dalo dělat

- > **Destigmatizovat systém sociální ochrany** – důraz na ochranu, podporu a dostupnost informací.
- > **Valorizovat sociální dávky tak, aby poskytovaly dostatečnou ochranu**, a to jak dávky na bydlení (výše), tak i dávky pomoci v hmotné nouzi.
- > **Nastavit sociální práci na úřadech práce** tak, aby pomáhala s orientací v systému, přispívala k řešení příčin situace a případně byla propojena s navazujícími službami (oddlužení, psychická podpora, aj.).
- > **Rozšířit přístup OSVČ ke státní sociální podpoře (příspěvku na bydlení, přídavku na dítě)** – vycházet z reálných příjmů, nastavit mechanismy pro podporu při poklesu příjmu, který by zároveň nebyl podmíněn ukončením ŽL.

Literatura a další zdroje

- Baštýř, I., Chomátová, L., Kotýnková, M. (2003). *Revize věcné náplně a konstrukce životního minima a stanovení minima existenčního*. VÚPSV, v.v.i. Praha. Dostupné online (16. 3. 2021): <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/RZM-sv1.pdf>.
- Baštýř, I., Vlach, J., Severová, S. (2014). *Prověření věcné náplně a konstrukce životního minima a existenčního minima*. VÚPSV, v.v.i. Praha. Dostupné online (16. 3. 2021): http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_380.pdf.
- Brezovská, K. (2021). *Před rokem vláda poprvé zavřela v Česku restaurace. Přes 20 procent už neotevře*. Dostupné online (25. 3. 2021): <https://cesky.radio.cz/pred-rokem-vlada-poprve-zavrela-v-cesku-restaurace-pres-20-procent-uz-neotevre-8712066>.
- Campbell, I., Price, R. (2016). Precarious work and precarious workers: Towards an improved conceptualisation. *The Economic and Labour Relations Review*, 27(3), s. 314-332.
- Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. (2020) *Tisková zpráva: Názory české veřejnosti na sociální zabezpečení – prosinec 2019*. Dostupné online (16. 3. 2021): https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5088/f9/es200113.pdf.
- Cockburn, W., Treutlein, D., Heinrich, J., Karjalainen, A., Kaluza, S., Papale, A., & Verjans, M. (2010). *A Review of Methods Used across Europe to Estimate Work-related Accidents and Illnesses among the Selfemployed*. Luxembourg: European Agency for Safety and Health at Work.
- Conaty, P., Bird, A., & Ross, P. (2015). *Not Alone: Trade Union and Co-operative Solutions for Selfemployed Workers*. London: Cooperatives UK.
- ČSÚ (2019). *Kulturní průmysly v ČR: Audiovizuální a mediální sektor – 2019*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.czso.cz/csu/czso/kulturni-prumysly-v-cr-audiovizualni-a-medialni-sektor-2019>.
- ČSÚ. (2020). *Většina pracujících vidí dopady krize jako dočasné*. Výběrové šetření pracovních sil. Dostupné online (15. 3. 2021): <https://www.czso.cz/documents/10180/142303962/czam080320analyza.pdf/561b4fbe-adae-4a2e-9c87-ba5996f99e02?version=1.1>.
- ČSÚ (2020). *Příjmy a životní podmínky domácností 2020*. Dostupné online (16. 3. 2021): <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-cdknb922a5>.
- ČSÚ (2020a). *Většina pracujících vidí dopady krize jako dočasné*. Dostupné online (10. 1. 2021): <https://www.czso.cz/documents/10180/142303962/czam080320analyza.pdf/561b4fbe-adae-4a2e-9c87-ba5996f99e02?version=1.1>.
- ČSÚ (2020b). *Vývoj českého trhu práce – 3. čtvrtletí 2020*. Dostupné online (10. 1. 2021): https://www.czso.cz/documents/10180/122733956/cpmz120420_analyza.pdf/a4e4303d-8458-4004-8997-29c55d516a17?version=1.0.
- ČSÚ (2021). *Vývoj ekonomiky České republiky – 6. Trh práce*. Dostupné online (16. 3. 2021): <https://www.czso.cz/documents/10180/125507847/320193-20q4a6.pdf/57b538da-73f6-4765-86ac-2e59555447d9?version=1.1>.
- Deloitte Česká republika (2021). *Vývoj na rezidenčním trhu v roce 2020. Analýza nabídky nájmu a prodeje bytů na realitních portálech*. Dostupné online (16. 3. 2021): https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cz/Documents/real-estate/Deloitte_2020_market_report.pdf.
- Dlouhá J., Pospíšilová M. (2018). *Ženy OSVČ a překerní situace – Inspirace ze zahraničí*. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné online (10. 1. 2021): http://osvc.soc.cas.cz/sites/osvc.soc.cas.cz/files/zeny_osvc_a_prekerni_situace_inspirace_ze_zahranici_def.pdf.
- Dudová, R. (2009). Práce jako řešení? Strategie obživy osamělých matek v ČR. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45 (4): 753-784. ISSN 0038-0288. Dostupné online (11. 3. 2021): [z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf](http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf).
- Duspiová, K. (2015) *Zaměstnání osob v předdůchodovém věku na českém trhu práce*. Trexima. Dostupné online (26. 3. 2021): https://ipodpora.odborny.info/soubory/dms/wysiwyg_uploads/013c67c033b59c8c/uploads/STUDIE_PREDDUC_HODOVY_VEK_ASO_201.pdf.

- Gřundělová, B. (2020). Client experience of street-level activation practices: Implementation of discourage policy in the Czech Republic. *Critical Social Policy*. <https://doi.org/10.1177/0261018320980583>
- Halířová, G. (2012). *Nerovné postavení osob samostatně výdělečně činných při volbě rodičovského příspěvku, srovnání s rakouskou a německou právní úpravou*. Dostupné online (16. 3. 2021): https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/Antidiskriminacnizakon/HalirovaGabriela.pdf.
- Hasmanová Marhánková, J. (2011). „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory). Praha: Gender Studies, o. p. s. Dostupné online (11. 3. 2021): https://genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf.
- Hloch, D. (2020). *Koronakrizí tvrdě zasažený gastro sektor se potácí a pokraji zkázy*. Asociace hotelů a restaurací České republiky. Dostupné online (26. 3. 2021): <https://www.ahrcr.cz/novinky/koronakrizi-tvrde-zasazeny-gastro-sektor-se-potaci-na-pokraji-zkazy-tydenni-ztraty-jdou-do-miliard/>.
- Holub, M. et al. (2019). *Typologie sociálních dávek a událostí v pojistném a nepojistném systému sociálního zabezpečení z hlediska vhodnosti a efektivity*. VÚPSV, v.v.i Praha. Dostupné online (16. 3. 2021): http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_465.pdf.
- Holý, D., Erhartová, J. (2021). Desetiletí mezd v Česku. *Statistika a My*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.statistikaamy.cz/2021/02/15/desetileti-mezd-v-cesku>.
- Hudební divadlo Karlín (2019). *Komentář k hospodaření za rok 2019*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.hdk.cz/komentare-k-hospodareni/>.
- IDEA CERGE-EI – Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu (2020). *Dopady pandemie koronaviru na duševní zdraví*. Dostupné online (16. 3. 2021): https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Dusevni_zdravi_covid-19_cervenec2020_22/IDEA_Dusevni_zdravi_covid-19_cervenec2020_22.html#p=2.
- Institut umění (2020). *Mapování dopadů koronaviru na kulturní sektor. Závěrečná zpráva za oblast hudby*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.idu.cz/covid>.
- Institut prevence a řešení předlužení. (2020). *Zaměstnavatelé platí za zaměstnance s exekucemi statisíce korun ročně*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.institut-predluzeni.cz/novinky/zamestnavatele-plati-za-zamestnance-s-exekucemi-statisice-korun-rocne-34/>.
- Jirková, M. (2018). Jak české domácnosti vnímají svou finanční situaci. *Statistika a My*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.statistikaamy.cz/2018/06/22/jak-ceske-domacnosti-vnimaji-svou-financni-situaci/>.
- Klub svobodných matek (2020a). *Náš průzkum: Situace samozivitelek po 2 měsících korony*. Dostupné online (10. 1. 2020): https://www.klubsvobodnychmatek.cz/nas-pruzkum-situace-samozivitelek-po-2-mesicich-korony/A_286.
- Klub svobodných matek (2020b). *TZ – Jedna pětina samozivitelů přišla po COVIDu o práci*. Dostupné online (10. 1. 2021): https://www.klubsvobodnychmatek.cz/tz---jedna-petina-samozivitelu-prisla-po-covidu-o-praci/A_932.
- Korychová, M. (2018). Kdo je v Česku nejvíc ohrožen příjmovou chudobou. *Statistika a My*. č. 6, roč. 8, s. 24-25. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.statistikaamy.cz/wp-content/uploads/2018/06/18041806.pdf>
- Krasovskij, D. (2021). *Legislativní novinky s komentářem. Chráněný účet – zařazení nové právní úpravy do občanského soudního řádu*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.dauc.cz/dokument/?modul=li&cislo=286551>.
- Křížková et al. (2020). *Rozdíl v odměňování žen a mužů a rodičovství*. Dostupné online (10. 1. 2021): <https://www.rovnaodmena.cz/www/img/uploads/522701b6c.pdf>.
- Kuchařová, V., Barvíková, J., Janurová, K., Höhne, S., Palovcová, J., Svobodová, K. (2018). *Rodiny ve střední fázi rodinného cyklu*. VÚPSV, v.v.i. Praha. Dostupné online (11. 3. 2021): http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_440.pdf.
- Kuchařová et al. (2017). *Zpráva o rodině*. VÚPSV, v.v.i. Praha. Dostupné online (11. 3. 2021): https://www.mpsv.cz/documents/20142/578124/Zprava_o_rodine.pdf/7e790f82-3a57-f621-09b5-80e52aa59c31.
- Kuchařová et al. (2020). *Zpráva o rodině*. VÚPSV, v.v.i. Praha. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Zpr%C3%A1va%20o%20rodin%C4%9B%202020.pdf/c3bdc63d-9c95-497d-bded-6a15e9890abd>.

- Kumlin S, Rohstein B (2005). *Making and Breaking Social Capital: The Impact of Welfare-State Institutions. Comparative Political Studies*. 38 (4)
- Lukeš, M., Jakl, M., & Zouhar, J. (2014). *Global Entrepreneurship Monitor 2013: Podnikatelská aktivita v České republice*. Praha: Ekonomická univerzita.
- Mapa bankrotů (2020). *Mapa bankrotů*. Dostupné online (10. 1. 2021): <http://www.mapabankrotu.cz>.
- Mapa exekucí (2020). *Mapa exekucí*. Dostupné online (10. 1. 2021): <http://mapaexekuci.cz>.
- Mach, Jiří (2019). *Vyjít s platy bez melouchů nejde, tvrdí muzikanti*. Novinky.cz. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/vyjit-s-platy-bez-melouchu-nejde-tvrdi-muzikanti-40298070>.
- Median (2018). *Exekuce v Česku: Zkušenosti poloviny chudých Čechů a dopady exekucí*. Dostupné online (11. 3. 2021): http://a2larm.cz/wp-content/uploads/2018/12/Chudoba_a_exekuce.pdf.
- MDM – Minimální důstojná mzda (2020). *MDM – Proč je to důležité?* Dostupné online (10. 1. 2021): <https://www.dustojnamzda.cz/proc/>.
- MFČR (2020). *Plošný odklad splátek končí, poskytovatelé úvěrů budou klientům pomáhat individuálně*. Dostupné online (19. 4. 2021): <https://www.mfcr.cz/cs/aktualne/tiskove-zpravy/2020/plosny-odklad-splatek-konci-poskytovatel-39851>.
- Mikulec, Ripka Š., Snopek J. (2016) *Bezdomovectví a vyloučení z bydlení v České republice*. In: Lindovská, E. (2016). *Způsoby řešení bezdomovectví a vyloučení z bydlení: analýza a komparace situací ve Francii, Velké Británii a v České republice*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 135-145.
- MPO (2020). *Statistické údaje o podnikatelích*. Dostupné online (10. 1. 2021): <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/statisticke-udaje-o-podnikatelich/>.
- MPO (2020). *Ošetřovné pro OSVČ. Přílohy ke stažení: Archiv výzev*. Dostupné online (18. 1. 2021): <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/osetrovne-pro-osvc---vyzva-i--253750/>.
- MPSV (2020). *Analýza četnosti práce na dohodu a možnosti řešení výpadku příjmů u zaměstnanců na dohodu*. Dostupné online (14. 1. 2021): <https://www.mpsv.cz/-/analyza-četnosti-prace-na-dohodu-a-možnosti-řešení-výpadku-příjmu-u-zaměstnancu-na-dohodu>.
- MPSV (2020). *Odpuštění sociálního pojištění*. Dostupné online (18. 1. 2021): <https://www.mpsv.cz/osvc-info>.
- NUDZ - Národní ústav duševního zdraví (2021). *V důsledku pandemie covid-19 se s duševním onemocněním potýká téměř každý třetí dospělý. Podporu nabídne nový web*. Dostupné online (16. 3. 2021): <https://www.nudz.cz/files/pdf/tz-opatruj-se.pdf>.
- Ombudsman. Veřejný ochránce práv. (2021). *Chráněný účet je krokem k ochraně dlužníků v exekuci*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.ochrance.cz/aktualne/chraneny-ucet-je-krokem-k-ochrane-dlužniku-v-exekuci/>.
- Palonciová, J. et al. (2019). *Rekonstituované rodiny*. VÚPSV, v.v.i. Praha. Dostupné online (16. 3. 2021): http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_461.pdf.
- PAQ (2021). *Život během pandemie*. Dostupné online (20. 3. 2021): <https://zivotbehempandemie.cz/destabilizace-prace>.
- Prokop, D. (2020). *Slepé skvrny: o chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách české společnosti*. Host. Praha.
- Prokop, D., Tabery, P., Buchtík, M., Dvořák, T., Pilnáček, M. (2019). *Rozdělení svobodou. Česká společnost po 30 letech*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.irozhlaz.cz/sites/default/files/documents/4cb643625998e931d8f0a9aa34bbb254.pdf>.
- Prokop, P., Louženský, L., Prokůpek, M. (2020). *Mapování dopadů koronaviru na kulturní sektor. Závěrečná zpráva za oblast divadla a tance*. Institut umění. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.idu.cz/covid>
- Slavík, M. (2018). *Příběhy z cesty ven. Člověk v tísní*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.clovekvtisni.cz/pribeh-z-cesty-ven-5494gp>.
- Slepičková, L. and Fučík, P., 2018. *Využívání předškolního vzdělávání v České republice: Komu chybí místa ve školkách?*. *Sociologický časopis*, 54(1), s. 35-61

- Samec, T. (ed.) (2018). *Jak zajistit dostupné bydlení?* SOU AV. Dostupné online (11. 3. 2021): <http://dostupnebydleni.soc.cas.cz/>.
- SOU AV – Sociologický ústav AV ČR (2020). *Dopady opatření proti pandemii na ženy a muže na trhu práce.* Dostupné online (10. 1. 2020): https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/soubory/tz_20200406_dopady_opatreni_proti_pandemii_na_zeny_a_muze_na_trhu_prace.pdf.
- SOU AV – Sociologický ústav AV ČR (2021). *Dráhy bydlení mileniálů. Tisková konference.* Dostupné online (16. 3. 2021): <https://www.avcr.cz/export/sites/avcr.cz/.content/galerie-souboru/tiskove-zpravy/2021/SOU-Drahy-bydleni-milenialu-1802.pdf>.
- SOU AV – Sociologický ústav AV ČR (2017). *Kvalita života v českých rodinách. Proměny české společnosti: České panelové šetření domácností 2015–2018.* Dostupné online (11. 3. 2021): https://www.promenyceskespolecnosti.cz/tiskovky/11/Kvalita_zivota_ceskych_rodin_Promeny_ceske_spolecnosti_2015-2016.pdf.
- SOU AV – Sociologický ústav AV ČR (2020). *Jak může pandemie koronaviru ovlivnit chudobu v Česku? Simulace dopadů a míru příjmové chudoby.* Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.soc.cas.cz/aktualita/jak-muze-pandemie-koronaviru-ovlivnit-chudobu-v-cesku-simulace-dopadu-na-miru-prijmove>.
- SPOT (2019). *Materiální deprivace a příjmové nerovnosti se projevují častěji u domácnosti nájemníků.* Dostupné online (16. 3. 2021): <https://www.pracevobci.cz/upload/studies/13/factsheet-05.pdf>.
- SPOT (2020). *Jaké dávky je možné čerpat v případě poklesu příjmu?* Dostupné online (10. 1. 2021): <http://centrumspot.cz/jake-davky-je-mozne-cerpat-v-pripade-poklesu-prijmu/#more-805>.
- SPOT (2020). *Ani v roce 2020 více než polovina pracujících nevydělavá dost.* Dostupné online (11. 3. 2021): <http://centrumspot.cz/dustojna-mzda-ani-v-roce-2020-vice-nez-polovina-pracujicich-nevydelava-dost/>.
- STEM (2020). *Ekonomicky „rizikovou skupinou“ jsou podnikatelé, živnostníci a manuální profese.* Dostupné online (30. 9. 2020): <https://www.stem.cz/ekonomicky-rizikovou-skupinou-jsou-podnikatele-zivnostnici-a-manualni-profese/>.
- Ševčíková, L. (2020). *OECD popsala kulturní šok i jak z něho ven.* Dostupné online (15. 3. 2021): <https://www.kreativnicesko.cz/clanky/oecd-popsala-kulturni-sok-i-jak-z-neho-ven>.
- Šimíková, I., Trbola, R., Milota, J., Frišaufová, M. (2015). *Metodika prevence ztráty bydlení.* VÚPSV Brno. Dostupné online (11. 3. 2021): https://www.mpsv.cz/documents/20142/650267/Methodika_prevence_ztraty_bydleni_def.pdf/f0051bf9-e111-81d6-89a3-461d541f70d2.
- Špaček, O. (2020). *Mračna nad cestovním ruchem. Statistika a My.* Dostupné online (20. 4. 2021): <https://www.statistikaamy.cz/2020/06/26/mracna-nad-cestovnim-ruchem/>.
- Trlifajová et al., (2018). *Práce jako finanční a existenční riziko.* Dostupné online (11. 3. 2021): SPOT-Prace-jako-financi-a-existenci-riziko-1.pdf.
- Trlifajová, L., Musil, P., Kovářová L., Hurrle J. (2015a) *Mezi dávkami a prací, která není? Analýza motivací k zaměstnání.* Praha: Centrum pro společenské otázky-SPOT. Dostupné online: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/vyzkum-pro-nezamestnane-je-vhodna-prace-casto-nedostupna-ne-kazda-nabidka-se-vyplati>.
- Uhlová, S. (2021). *Ve sněmovně prošel návrh na chráněný účet. Dlužníci se ho ale budou bát využívat.* Dostupné online (16. 3. 2021): <https://a2larm.cz/2021/01/ve-snemovne-prosel-navrh-na-chraneny-ucet-dluznici-se-ho-ale-budou-bat-vyuzivat/>.
- Uhlová, S. (2021). *Většina živnostníků kompenzaci v karanténě nedostane. Vláda totiž nepochopila její smysl.* Dostupné online (16. 3. 2021): <https://a2larm.cz/2021/02/vetsina-zivnostniku-kompenzaci-v-karantene-nedostane-vlada-totiz-nepochopila-jeji-smysl/>.
- Vašek, R. (2017-2020). *Český tanec v datech. Institut umění – Divadelní ústav.* Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.idu.cz/cs/publikace/vydali-jsme#page=1&query=&editions%5B%5D=cesky-tanec-v-datech-czech-dance-data&formId=publicationsfilter>.
- Volejníčková R., Švarcová, M., Křížková, A., Formánková, L. (2020). *Podnikání matek malých dětí jako překerní typ zaměstnání? Srovnání zkušeností podnikatelek s malými dětmi původem z ČR a z Ukrajiny.* *Gender a výzkum* 20 (2): s. 124-153.

VOP – Veřejný ochránce práv (2020). *Ombudsman vyzval ministra k úpravě podmínek ošetřovného pro OSVČ*. Dostupné online (10. 1. 2021): <https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2020/ombudsman-vyzval-ministra-k-uprave-podminek-osetrovneho-pro-osvc/>.

Vosko, L. F. (2010). *Managing the margins: Gender, citizenship, and the international regulation of precarious employment*. Oxford University Press.

Zábojníková, K. (2019). Nájemní bydlení je rozšířeno mezi chudšími domácnostmi. *Statistika a My*. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.statistikaamy.cz/wp-content/uploads/2019/04/18041904.pdf>.

Zachariášová, Stárek, K. (2021). *Kompenzační programy nepomohou všem*. Asociace hotelů a restaurací České republiky. Dostupné online (26. 3. 2021): <https://www.ahrcr.cz/novinky/kompenzacni-programy-nepomohou-vsem/>.

Žáková, E. et al. (2015). *Mapování kulturních a kreativních průmyslů v ČR. Stav potřeby a trendy*. II. svazek. Dostupné online (11. 3. 2021): <https://www.kreativnicesko.cz/files/mapovani-kulturnich-a-kreativnich-prumyslu-v-cr-ii-svazek-2015.pdf>.

Text vznikl v rámci projektu Dobrá práce v obci: Možnosti pracovní integrace osob ohrožených sociálním vyloučením na úrovni obce s registračním číslem CZ.03.3.X/0.0/0.0/15_124/0006493 v rámci Operačního programu Zaměstnanost. Projekt je spolufinancován Evropskou unií.

Autorky textu: Andrea Svobodová, Lucie Trlifajová. Za cenné připomínky děkujeme Aleně Zieglerové, Martině Seidlové a Ludmile M. Władyniak. Lukášovi Wichovi děkujeme za jazykové korektury.

Centrum pro společenské otázky SPOT 2021.

Více na www.centrumspot.cz, www.pracevobci.cz.

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

spot

